

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav translatologie

Diplomová práce

Bc. Anna Nováková

Strojový a lidský překlad literatury pro děti:

hodnocení kvality překladu ve směru z němčiny do češtiny

Human and Machine Translation of Children's Literature:

Quality Assessment of Translations from German into Czech

Praha 2023

Vedoucí práce: Mgr. Věra Kloudová, PhD.

PODĚKOVÁNÍ

Ráda bych poděkovala vedoucí své diplomové práce, Mgr. Věře Kloudové, PhD., za podnětné rady a celkově za čas, který mi věnovala. Dík patří také všem mým blízkým, kteří se mnou měli trpělivost.

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 31.7. 2023

.....

Podpis

ABSTRAKT

Tato diplomová práce se zabývá hodnocením kvality strojového a lidského překladu literatury pro děti a mládež z němčiny do češtiny. Předmětem práce je hodnocení překladu vybraných úryvků z knihy *Die unendliche Geschichte* (1979) německého spisovatele Michaela Ende. Cílem je porovnat výstupy ze tří strojových překladačů (DeepL, Google Translate a CUBBITT) mezi sebou, ale také s překlady Milady Misárkové (1987) a Evy Pátkové (2001). Teoretická část se zabývá nejprve samotným originálem a jeho knižně vydanými překlady do češtiny, dále historií a současným stavem na poli strojového překladu, vybranými strojovými překladači, definicí kvality překladu a hodnocením kvality strojového překladu. Empirická část práce sestává z translatologické analýzy tří překládaných úryvků a vyhodnocení ruční evaluace těchto úryvků, jíž se účastnili anotátoři z řad studentů Ústavu translatologie FF UK.

ABSTRACT

This thesis deals with quality assessment of machine and human translation of children's and young people's literature from German into Czech. The subject of the thesis is the translation quality assessment of selected excerpts from the book *Die unendliche Geschichte* (1979) by German writer Michael Ende. The aim is to compare outputs from three machine translation systems (DeepL, Google Translate and CUBBITT) with one another and with translations by Milada Misárková (1987) and Eva Pátková (2001). The theoretical part deals first with the original text and its published Czech translations, then with the history and current state of machine translation, selected machine translation systems, the definition of translation quality and quality assessment of machine translation. The empirical part of the thesis consists of a translatological analysis of three excerpts and of a manual assessment of these passages provided by annotators from among the students of the Institute of Translation Studies FF UK.

KLÍČOVÁ SLOVA

Michael Ende, kniha *Die unendliche Geschichte*, strojový překlad, lidský překlad, translatologická analýza, literatura pro děti a mládež, hodnocení kvality překladu, neuronový strojový překlad, lidská evaluace překladu

KEY WORDS

Michael Ende, the book *Die unendliche Geschichte*, machine translation, human translation, translational analysis, children's and young people's literature, translation quality assessment, neural machine translation, human translation assessment

OBSAH

1	Úvod.....	10
1.1	Cíl a postup práce.....	10
1.2	Stav zkoumané problematiky.....	12
2	Teoretická část.....	16
2.1	Die unendliche Geschichte.....	16
2.1.1	Specifika literatury pro děti a mládež.....	16
2.1.2	Charakteristika autora.....	18
2.1.3	Dobový kontext díla.....	18
2.1.4	Literární analýza.....	19
2.1.5	Jazykové charakteristiky díla.....	27
2.2	Překlady díla.....	29
2.2.1	Překladatelské normy a tradice.....	29
2.2.2	Specifika překladu literatury pro děti a mládež.....	30
2.2.3	Překlad Milady Misárkové.....	31
2.2.4	Překlad Evy Pátkové.....	32
2.3	Strojový překlad.....	32
2.3.1	Historie strojového překladu.....	33
2.3.2	Neuronový strojový překlad.....	35
2.3.3	Google Translate.....	36
2.3.4	DeepL.....	37
2.3.5	CUBBITT.....	38
2.4	Hodnocení kvality překladu.....	39
2.4.1	Hodnocení kvality překladu v translatologii.....	39
2.4.2	Hodnocení kvality strojového překladu.....	44
3	Empirická část.....	47

3.1	Translatologická analýza.....	48
3.1.1	Literární kategorie.....	48
3.1.2	Jazykové kategorie.....	49
3.1.3	Pragmatické kategorie.....	56
3.2	Hodnocení kvality překladu anotátory	59
3.2.1	Metodika výběru úryvků.....	59
3.2.2	Anotátoři a zasláné instrukce	60
3.2.3	Anotátorské rozhraní.....	61
3.2.4	Dotazník.....	62
3.3	Výsledky hodnocení kvality překladu anotátory.....	68
3.3.1	Shrnutí.....	70
3.3.2	Volitelné komentáře.....	70
3.3.3	Mezianotátorská shoda	71
4	Závěr a diskuze	73
4.1	Rekapitulace postupu	73
4.2	Zhodnocení hypotéz	74
4.3	Výhled do budoucna	75
5	Bibliografie	77
5.1	Primární literatura	77
5.2	Sekundární literatura	77
6	Seznam obrázků a tabulek	85

SEZNAM ZKRATEK

MT	machine translation (strojový překlad)
NMT	neural machine translation (neuronový strojový překlad)
SMT	statistical machine translation (statistický strojový překlad)
ÚTRL	Ústav translatologie FF UK
SP	strojový překladač
LDM	literatura pro děti a mládež
EP	překlad Evy Pátkové
MM	překlad Milady Misárkové
CU	překlad CUBBITT
GO	překlad Google Translate
DE	překlad DeepL
Pozn: Zkratka SP neplatí pro samotné strojové překlady pomocí strojových překladačů.	

1 Úvod

V posledních několika letech dochází k překotnému rozvoji na poli strojového překladu a moderních technologií obecně, což se z pochopitelných důvodů bytostně dotýká překladatelské profese. Avšak umělecký překlad čili překlad literárních textů se dosud zdál touto technologickou změnou téměř nedotčený, či nejméně ohrožený. V této dílčí disciplíně na rozhraní vědy a umění¹ má stále výsadní postavení lidský překladatel a nezdá se, že by se to mělo v nejbližší době měnit. Profesionálové i různí nadšenci zkoušejí aplikovat strojový překlad na literární texty a většinou docházejí k závěru, že výstupy jsou „zmatené, nepochopitelné, nevtipné, nebo prostě jen zploštělé a nudnější než originál“² a ani zdaleka se nedají srovnávat s překlady dobrých profesionálních překladatelů.

Ve výzkumu této problematiky ale zůstává spíše u dojmů či nepřiliš rozsáhlých srovnávacích analýz, především v méně obvyklých jazykových kombinacích, jakou je v celosvětovém měřítku i zde zkoumaná čeština a němčina. Ještě méně studií se zabývá strojovým překladem literatury pro děti a mládež (LDM). Knihy tohoto žánru – především pro malé děti – bývají stále považovány za „jednodušší“ ve všech ohledech.³

Podle této logiky by si s nimi měly strojové překladače (SP) poradit lépe než s beletristickými texty pro dospělé. Ale je tomu opravdu tak, neskýtá LDM zase jiná úskalí? I tuto otázku se snaží předkládaná diplomová práce zodpovědět, ačkoliv si vzhledem k malému rozsahu analyzovaných překladů neklade nárok na konečné rozřešení problematiky.

1.1 Cíl a postup práce

Cílem práce je porovnat jednotlivé výstupy z SP nejen mezi sebou, ale také s existujícími knižně vydanými překlady. Komplexní porovnání a zhodnocení takto rozličných výstupů si žádá využití poznatků a terminologie z více vědních oblastí, proto budeme tematizovat především translatologii, strojový překlad (resp. počítačovou lingvistiku), literární vědu a okrajově např. také lingvistiku a sociologii. Jedná se tedy o interdisciplinární práci, která z každého oboru vybírá určitý výsek. Samozřejmě nemůže obsáhnout vše, co k danému oboru patří, ale to ani není jejím účelem – pouze funkčně kombinuje různé přístupy za jedním cílem.

¹ LEVÝ, Jiří. *Umění překladu*. S. 78.

² VOSLÁŘOVÁ, Marie. *Strojový překlad v literatuře*.

³ CHALOUPKA, Otakar. *Dětská literatura a literární kontext*. S. 646.

V teoretické části bude nejprve představena kniha *Die unendliche Geschichte* (1979) od německého spisovatele Michaela Endeho, jejíž úryvky byly pro účely práce použity. Kromě charakteristik samotného díla budou zmíněna také specifika daného žánru, tj. LDM, a také charakteristika autora knihy a dobový kontext díla.

Druhá podkapitola teoretické části práce je zaměřená na knižní překlady díla. Nejprve budou představeny překladatelské normy a konvence, které panovaly v době vzniku obou knižně vydaných překladů *Die unendliche Geschichte* do češtiny. Následně budou popsána specifika překladu LDM, a nakonec starší překlad z pera Milady Misárkové (1987) i novější překlad Evy Pátkové (2001).

Třetí podkapitola pojednává o strojovém překladu, nejprve o jeho historii, a poté především o neuronovém strojovém překladu, který je v současné praxi nejvyužívanější. Představeny budou také SP Google Translate, DeepL a CUBBITT, jejichž výstupy budou předmětem hodnocení.

Poslední podkapitola se zabývá definicí kvality překladu a různými ručními i automatickými metodami, kterými lze překlady hodnotit. Automatické hodnocení metrikami je popsáno teoreticky, ale v práci na rozdíl od ostatních popsaných metod použito nebylo, vzhledem k vysoké nepřesnosti výstupů, především u literárních textů, a vzhledem k zaměření této diplomové práce na hodnocení ruční.

Empirická část se věnuje translatologické analýze překládaných úryvků a dále popisu a výsledkům ručního hodnocení anotátory z řad studentů bakalářského i magisterského studia na ÚTRL FF UK. Toto hodnocení se dělí na samotné hodnocení překladu v kategoriích overall quality (celkové kvality), fluency (plynulosti) a adequacy (adekvátnosti), a to na úrovni segmentů a na úrovni celého dokumentu (*doc-level*). Vyhodnocen bude také dotazník ohledně průběhu práce anotátorů. V závěru jsou shrnuty zjištěné poznatky a konfrontovány s počátečními výzkumnými otázkami. Ty zní následovně:

- 1) Vykazují lidské překlady analyzovaných úryvků vyšší hodnocení než strojové překlady v kategorii overall quality, případně i v kategoriích fluency nebo adequacy?
- 2) Existují mezi dvěma lidskými překlady týchž úryvků velké rozdíly v kategoriích fluency a adequacy?
- 3) Který SP překládá analyzované úryvky nejadekvátněji (dosahuje nejvyššího skóre v kategorii adequacy) a který nejplynuleji (dosahuje nejvyššího skóre v kategorii fluency)?

- 4) Které jevy se u překladů SP na základě translatické analýzy ukazují jako problematické, na rozdíl od lidského překladu? Existují jevy, které jsou naopak problematické v lidském překladu?

V souvislosti s výzkumnými otázkami je cílem této práce potvrdit, nebo vyvrátit následující hypotézy (první tři se vztahují na hodnocení na úrovni segmentů):

- 1) Lidské překlady analyzovaných úryvků z LDM vykazují vyšší skóre v kategorii overall quality než výstupy ze SP. Totéž platí pro kategorie fluency a adequacy, přičemž většího rozdílu bude dosaženo v kategorii fluency.
- 2) Novější lidský překlad analyzovaných úryvků z LDM vykazuje vyšší skóre v kategorii overall quality než starší lidský překlad.
- 3) Ze SP dosahuje v hodnocení kvality překladu úryvků z LDM nejlepších výsledků ve všech kategoriích DE.
- 4) SP na základě translatické analýzy úryvků nejvíce chybují v překladu vlastních jmen a toponym.
- 5) Hodnocení lidských překladů úryvků z LDM na úrovni dokumentu bude vyšší než hodnocení výstupů ze SP na úrovni dokumentu, a to ve všech třech kategoriích. Zároveň bude toto hodnocení korelovat s hodnocením na úrovni segmentů.

1.2 Stav zkoumané problematiky

Vzhledem k rozmachu informačních technologií došlo k razantnímu pokroku i na poli strojového překladu, který nachází stále širší využití. Proto se v době neuronového strojového překladu nabízí myšlenka, zda je smysluplné jej využít i pro překlad literárních textů. K tomu se po rešerši v tematicky zaměřené odborné literatuře váže několik zásadních otázek, např.:

- Zda vytvářet specializované SP trénované na datech z literárních děl, nebo používat obecné překladače s velkým množstvím zdrojových dat;
- jak výstupy ze SP hodnotit (automaticky, ručně, kombinovanými metodami);
- jaké kategorie si pro hodnocení kvality zvolit, resp. jak klasifikovat chyby, které se ve výstupech z SP vyskytují.

Výzkumů, které by uceleně hodnotily kvalitu překladu literárních textů, není mnoho. Evgeny Matusov např. na překladu povídek v jazykových kombinacích angličtina–ruština a němčina–

angličtina postuluje, že SP trénované na datech z literárních textů dosahují lepších výsledků (až 30 % výstupů je dle lidských hodnotitelů v akceptovatelné kvalitě)⁴.

Matusov rovněž vyvinul novou klasifikaci chyb strojového překladu, která je uzpůsobena přímo literárnímu překladu a zakládá se na anotaci chyb (*error anotation*). Použití takové klasifikace je ve studiích méně časté⁵ a v rámci této práce by však bylo příliš komplikované, proto poslouží pouze jako vodítko, jaké chyby neopomenout v translatologické analýze:

- M1: Severe meaning error (závažné významové chyby)
- M2: minor meaning error (méně závažné významové chyby)
- U: unknown word or segmentation error (neznámé slovo nebo chyba v segmentaci)
- C: Consistency/term translation error (chyba v konzistenci nebo překladu termínů)
- P: pronoun resolution error (chybně rozlišená zájmena)
- L: locution error (chybný překlad idiomů)
- OIR: omission, insertion, repetition errors (vynechávka, vsuvka, opakování)
- S1: severe syntax error (závažná chyba v syntaxi)
- S2: minor syntax error (méně závažná chyba v syntaxi)
- T: tone/register error (stylistická chyba)

Druhou rozšířenou metodou je hodnocení kvality překladu podle kategorií fluency (plynulost), adequacy (adekvátnost) a overall quality (celková kvalita), která odráží souhrnnou kvalitu překladu.⁶ Rozlišení kategorií adequacy a fluency používají i složitější anotátorské taxonomie, např. SCATE error taxonomy, která byla přímo uzpůsobena hodnocení překladů literárních textů a kterou vidíme pro ilustraci níže v původním anglickém znění.⁷

⁴ MATUSOV, Evgeny. The Challenges of Using Neural Machine Translation for Literature. S. 3784.

⁵ TEZCAN, Arda, Lieve MACKEN a Margot FONTEYNE. Literary Machine Translation under the Magnifying Glass: Assessing the Quality of an NMT-Translated Detective Novel on Document Level.

⁶ POPEL, Martin, Markéta TOMKOVÁ a Jakub TOMEK. Transforming machine translation: a deep learning system reaches news translation quality comparable to human professionals. S. 4.

⁷ TEZCAN, Arda, Lieve MACKEN a Véronique HOSTE. SCATE taxonomy and corpus of machine translation errors.

FLUENCY

- coherence
 - logical problem
 - non-existing word
 - cultural reference
 - discourse marker
 - co-reference
 - inconsistency
 - verb tense
- lexicon
 - lexical choice
 - wrong preposition
- grammar& syntax
 - agreement
 - verb form
 - word order
 - extra word(s)
 - missing word(s)
- style & register
 - disfluency
 - repetition
 - register
 - untranslated
- spelling
- other

ACCURACY

- mistranslation
 - multiword
 - word sense
 - semantically unrelated
 - part-of-speech
 - partially translated
 - other
- do not translate
- untranslated
- addition
- omission
- capitalization & punctuation
- other

K podobným výsledkům ohledně kvality výstupů jako Evgeny Matusov dochází i Antonio Toral, který se hodnocením kvality strojového překladu literárních textů se svými kolegy zabývá soustavně, a to především v jazykové kombinaci angličtina–katalánština. V článku z roku 2018 dokládá, že 17–34 % strojově přeložených románových úseků považují rodilí mluvčí cílového jazyka za stejně kvalitní jako profesionální lidský překlad.⁸ Antonio Toral ve svých výzkumech však většinou nepoužívá jen obecné SP, nýbrž trénuje systémy na doménově specifických datech (tj. originální díla a jejich překlady) a používá jak ruční, tak automatické hodnocení strojového překladu.

Další experimenty na poli strojového překladu literatury byly provedeny např. na jazykovém páru angličtina–arabština (A. Omar & Y. Gomaa⁹ a dále F. Khoshafah, který se jako jediný zabývá nově dostupným nástrojem ChatGPT¹⁰), angličtina–nizozemština (M. Fonteyne, A.

⁸ TORAL, Antonio a Andy WAY. What Level of Quality Can Neural Machine Translation Attain on Literary Text?.

⁹ GOMAA, Yasser a Abdulfattah OMAR. The Machine Translation of Literature: Implications for Translation Pedagogy.

¹⁰ KHOSHAFAH, Faten. *ChatGPT for Arabic-English Translation: Evaluating the Accuracy* [online].

Tezcan, L. Macken¹¹ a dále R. Webster, M. Fonteyne a kol.¹²) a angličtina–slovinština (T. Kuzman, Š. Vintar, M. Arčan)¹³. Poslední zmiňovaná studie zohledňuje také míru posteditačního úsilí (*postediting effort*), což je další možné měřítko kvality překladu, avšak spíše orientační. Některé z těchto studií a různé další poznatky ke strojovému překladu literárních textů najdeme ve sborníku *The Qualities of Literary Machine Translation*¹⁴, který vznikl v rámci *Machine Translation Summit* v Dublinu r. 2019.

Existují také ojedinělé pokusy hodnotit strojový překlad poezie, která je považována za překladatelsky ještě větší výzvu než (již tak dost náročné) prozaické texty.¹⁵ Chorvatští autoři takové studie, S. Seljan, I. Dunđer a M. Pavlovski, kteří pracovali s jazykovou kombinací chorvatština–němčina, navíc podotýkají, že je třeba jejich vlastní i jiné prvotní závěry o strojovém překladu poezie brát pouze orientačně. Důvody jsou především malý rozsah studie, rozmanitost lyrických textů a možnost subjektivní interpretace.¹⁶

Výše zmíněné studie docházejí k různým výsledkům, což je kromě jiných faktorů (jazyková kombinace, žánrová specifika, rozsah studie apod.) dáno také tím, jak se staví k zásadním otázkám zmíněným v úvodu podkapitoly. Některé využívají specializované SP trénované na překladu literárních děl, jiné zase pouze obecné a veřejně dostupné SP. Ty, které obě metody kombinují, se neshodují v tom, která je lepší. Vše samozřejmě závisí na technických možnostech, především na objemu použitých dat, v čemž obecné SP často dominují.

Studie se ale vesměs shodují v tom, že je třeba strojový překlad literárních textů hodnotit především ručně, nikoliv pouze automatickými metrikami. Ruční hodnocení (zvláště experty na testování cizích jazyků) je však finančně i časově náročnější. Dominují zde již zmiňované metody hodnocení kvality, resp. chybovosti překladu. Jedná se o metodu anotace chyb (*error annotation*) a hodnocení kvality v kategoriích adequacy, fluency a overall quality. Tyto a další metody (spolu s modely hodnocení z oboru translatologie) budou podrobněji představeny v kap. [Hodnocení kvality překladu](#).

¹¹ TEZCAN, Arda, Lieve MACKEN a Margot FONTEYNE. Literary Machine Translation under the Magnifying Glass: Assessing the Quality of an NMT-Translated Detective Novel on Document Level.

¹² WEBSTER, Rebecca, Margot FONTEYNE, Arda TEZCAN, Lieve MACKEN a Joke DAEMS. Gutenberg Goes Neural: Comparing Features of Dutch Human Translations with Raw Neural Machine Translation Outputs in a Corpus of English Literary Classics.

¹³ KUZMAN, Taja, Mihael ARČAN a Špela VINTAR. Neural Machine Translation of Literary Texts from English to Slovene.

¹⁴ *The Qualities of Literary Machine Translation* [online]. Dostupné z: <https://aclanthology.org/W19-73.pdf>.

¹⁵ MALÝ, Radek. K otázce tzv. nepřeložitelnosti poezie. S. 127.

¹⁶ SELJAN, Sanja, Ivan DUNĐER a Marko PAVLOVSKI. Human Quality Evaluation of Machine-Translated Poetry.

Celkově se studie shodují na tom, že strojový překlad stále nedosahuje kvality lidského překladu, ať už jsou kritéria jakákoliv. Jak však poznamenává A. Toral a kol., všechny studie doposud pracovaly s tím, že strojový překlad musí být vysoce kvalitní a sloužit jako konečný produkt, který zachovává obsah i formu, resp. požitek ze čtení (*reading experience*). Není to však jediný možný přístup: „Nedávné studie se zaměřovaly také na další možná využití výsledného [strojového] překladu, např. na tvorbu dvojjazyčných e-booků, které by sloužily jako pomůcka pro čtenáře, kteří se učí zdrojový jazyk.“¹⁷

Toto je sice relevantní náhled na problematiku a možná také budoucnost strojového překladu na poli literatury, avšak tato práce se bude soustředit na hodnocení kvality překladu jako konečného produktu. Je ale do jisté míry novátorská, protože podle dostupných zdrojů dosud nebyl proveden rozsáhlejší výzkum strojového překladu jakéhokoliv literárního díla v jazykové kombinaci čeština–němčina a v žánru LDM.

2 Teoretická část

2.1 Die unendliche Geschichte

Na začátku této interdisciplinární práce se zaměříme na literární rozbor a literární kontext knihy, z níž byly vybrány úryvky k překladu, neboť důkladná analýza originálu je prvním krokem k samotnému překladu. Díky ní také budeme schopni lépe (tj. s ohledem na žánr, pozici vypravěče apod.) pochopit a zhodnotit použitá překladatelská řešení.

2.1.1 Specifika literatury pro děti a mládež

Knihy *Die unendliche Geschichte* je podle oficiálního textu distributora určena čtenářům od 12 let, spadá tedy skutečně do LDM.¹⁸ Ta bývá v kontextu národních literatur často opomíjena či minimálně izolována, ačkoliv tato tendence v poslední době postupně slábne.¹⁹ Literatura určená nedospělým čtenářům se zdá být odtržena od hlavního proudu „klasické“ literatury pro dospělé čtenáře a je jí v literární vědě věnováno mnohem méně pozornosti. Je často považována za méně hodnotnou a méně zajímavou, a to z hlediska vědeckého, profesního i finančního²⁰, ačkoliv výrazně formuje mladou generaci.

¹⁷ TORAL, Antonio, Antoni OLIVER a Paul RIBAS BALLESTÍN. Machine Translation of Novels in the Age of Transformer. S. 7. pův. znění: „Recent proposals have also centered on other possible uses of the resulting translation, such as for example, the creation of bilingual e-books as a reading aid for learners of the source language.“ (překlad autorky práce)

¹⁸ Die unendliche Geschichte. Dostupné z: https://www.buecher.de/shop/buxtehuder-bulle/die-unendliche-geschichte/ende-michael/products_products/detail/prod_id/12757104/.

¹⁹ CHALOUPKA, Otakar. Dětská literatura a literární kontext. S. 643.

²⁰ THOMSON-WOLGEMUTH, Gabriele. *Children's Literature and its Translation* [online]. S. 3.

Literatura psaná cíleně pro tuto věkovou skupinu má také poměrně krátkou historii, za první takové dílo v Českých zemích se považují *Řeči besední* Tomáše Štítného ze Štítného ze 14. století.²¹ Předtím se děti musely spokojit s žánry pro dospělé či s lidovou slovesností: „*Dokud neexistovala dětská literatura, tj. literatura psaná přímo pro děti, autorsky zaměřená k dítěti, fungoval v této roli nejčastěji folklór [...]*“²²

Předmětem této diplomové práce není vznik, zaměření a vývojové tendence starší LDM, je však třeba zmínit základní prvek, od něhož se odvíjela. V laickém povědomí je totiž přítomný dodnes a může ovlivňovat i překlad a jeho hodnocení ve smyslu, že překládat knihy pro děti je přece snadné. Jedná se o princip zjednodušení a odvození, který navíc korespondoval s tehdejšími představami o psychice dítěte. Předpokládalo se, že dítě je jakýsi zmenšený dospělý, a tak je třeba pro něj díla zjednodušovat, nikoliv vytvářet nová, určená speciálně jemu.

Celkovými znaky LDM proto byla lexikální, významová a celkově estetická chudost, což vedlo k tomu, že nebyla v literární vědě brána jako seriózní předmět zkoumání. Ve 20. a zejména 21. století se toto vnímání proměňuje. Jednoduchost LDM není nazírána jako pouhé zjednodušení literatury pro dospělé, neboť děti podle nových psychologických poznatků nejsou jednodušší dospělí. Navíc mizí striktní rozdělování na literaturu pro děti a pro dospělé. Cílové skupiny čtenářů se začaly mísit, viz úspěch, jaký v posledních letech slaví young adult literatura – nechtou ji výlučně teenageři, ale i lidé mnohem starší.²³

Dalším žánrem, který má potenciál oslovit dětské i dospělé čtenáře, je fantasy literatura, jejíž prvky najdeme i v knize *Die unendliche Geschichte*. Fantasy literatura se vyvinula z pohádek a mýtů, ale na rozdíl od nich nemá jasně daný vzorec vyprávění (*pattern of the narrative*), nýbrž je mnohem komplexnější, co se týče postav, vypravěčů, časových rovin vyprávění či vyprávěných světů. Je tedy moderním, uměle vytvořeným žánrem, který převzal mnoho motivů z dobrodružných a rytířských románů, ale každý autor je zpracovává po svém.²⁴

Celkově lze konstatovat, že současná LDM je bohatší a svébytnější než kdy dříve a není v národní literatuře tak izolovaná. Autoři knih pro děti už také nejsou bráni jako druhořadí spisovatelé, kteří nedokážou plně rozvinout svůj umělecký potenciál, nýbrž jako autoři určitého žánru, který je tak jako každý jiný žánr nějak limitován: „*Literatura pro děti a mládež je v tomto*

²¹ DANIELOVÁ, Vendula. *Specifika překladu dětské literatury na příkladu vybraných překladů chorvatských a českých literárních děl* [online]. S. 31n.

²² CHALOUPEK, Otakar. *Dětská literatura a literární kontext*. S. 644.

²³ SEGI LUKAVSKÁ, Jana. *Mládí na věky věků*.

²⁴ NIKOLAJEVA, Maria. *How fantasy is made*. S. 35.

případě mezním příkladem obecného faktu, že autor vždy přijímá určitá omezení [...] a jistým způsobem je buď překonává, nebo jim naopak podléhá.“²⁵

2.1.2 Charakteristika autora

Autorem knihy *Die unendliche Geschichte* je německý spisovatel Michael Ende. Narodil se 12. 11. 1929 v městysi Garmisch a zemřel 28. 8. 1995 ve Stuttgartu. Jeho otec Edgar Ende byl malířem a tíhl k surrealismu a fantastickým vizím, což ovlivnilo i pozdější tvorbu jeho syna.²⁶ Michael Ende vystudoval herectví, následně pracoval také jako filmový kritik a LDM začal psát v podstatě z nouze, v tvůrčí krizi. Záhy se však proslavil a získal několik prestižních literárních cen, např. Deutscher Jugendbuchpreis (Německá cena za literaturu pro mládež).

Jeho knihy byly přeloženy do mnoha jazyků – Endeho druhou ženou se mimochodem stala překladatelka jeho knih do japonštiny. Některé knihy byly rovněž zfilmovány či upraveny pro divadelní účely.²⁷ Samotná kniha *Die unendliche Geschichte* se dočkala prvního filmového zpracování r. 1984 v koprodukcii tehdejšího západního Německa a USA. Další dvě pokračování z r. 1989 a 1994 už zdaleka nedosáhly takového věhlasu a dobrého přijetí u kritiků.²⁸

Mezi Endeho nejznámější díla patří právě *Die unendliche Geschichte* (*Nekonečný příběh/Příběh, který nikdy neskončí*, viz [Překlady díla](#)), dále *Momo* (*Děvčátko Momo a ukradený čas*, přeložila Milada Misárková) nebo *Jim Knopf und Lukas der Lokomotivführer* (*Jim Knoflík, Lukáš a lokomotiva Ema*, přeložila Naděžda Slabihoudová). V českém prostředí je tedy poměrně známým autorem – v češtině od něj vyšlo v posledních 30 letech ještě dalších pět knih pro děti a mládež (*O Snožroutkovi, Rodrigo Raubíř a neohrožený Špunt, Dlouhá pouť do Santa Cruz, Vězení svobody, Satanarcholegienalkohrozný punč přání*).²⁹

2.1.3 Dobový kontext díla

Knihy *Die unendliche Geschichte* vyšla poprvé r. 1979 a patří k LDM, která vznikla v západním Německu. Zároveň je možno ji zařadit ke vznikajícímu žánru fantasy literatury, resp. fantasy pohádek pro starší děti a mládež. Jejich předchůdcem byl J. R. R. Tolkien a v západním Německu kromě Michaela Endeho především Ottfried Preußler (dílo *Krabat*, česky *Čarodějův učeň*) či James Krüss (dílo *Timm Thaler*, česky *Tim Tolar aneb Prodaný smích*).³⁰

²⁵ CHALOUPKA, Otakar. Dětská literatura a literární kontext. S. 649.

²⁶ Michael Ende. Dostupné z: <https://michaelende.de/autor/biographie/michael-ende>.

²⁷ Leben & Werk. Dostupné z: <https://michaelende.de/autor/leben-und-werk>.

²⁸ Nekonečný příběh. Dostupné z: <https://www.csfd.cz/film/7244-nekonecny-pribeh/prehled/>.

²⁹ Michael Ende. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/zivotopis/michael-ende-333>.

³⁰ KAMINSKI, Winfred a Maureen T. KRAUSE. West German Young People's Literature since 1965. S. 187.

Právě kolem roku 1970 nastaly v západním Německu v tomto žánru výrazné změny. Důvodem byly proměny v pojetí dětství, nové psychologické poznatky o dětech, a také celková modernizace společnosti. Nová literatura pro děti se však vůči této modernizaci staví spíše kriticky a vytváří si vlastní prostor a svět, což je i případ *Die unendliche Geschichte*: „*Moderní občanská společnost je brána jako zlý svět dospělých a tematicky vyčleňována. V popředí naopak stojí autonomní dětský svět, říše dětství – buď v podobě pradávného fantazijního nebo pohádkového světa [...]*“³¹

Ve společnosti také dochází takřka k emancipaci dětí, protože je jejich potřebám a právům věnována stále větší pozornost. Nová LDM proto upouští od výlučně výchovného a morálně didaktického vyznění dřívějších děl a vnímá děti jako lidské bytosti rovnocenné dospělému. Takoví jsou i hrdinové dětských knih tohoto období; neohrožení, musí si vše vybojovat sami, navzdory zarytému odporu autorit.³²

Zároveň je kladen větší důraz na vnitřní prožívání dětí. Již nejsou vnímány šablonovitě jako veselá a bezstarostná stvoření a do popředí se dostávají také subjektivní a do té doby „dospělácká“ témata jako osamění, úzkosti, zármutek, převzetí zodpovědnosti apod. To je i případ hrdiny Bastiana z knihy *Die unendliche Geschichte*. Nejdřív se vyrovnává se ztrátou matky či šikanou ve škole, v průběhu knihy si začíná uvědomovat svoje schopnosti a rozvíjí je, až se domů nakonec vrací jako jiný, uvědomělejší a statečnější člověk. Kniha tedy do jisté míry pokračuje v tradici německého *Bildungsroman*, kde dochází k zásadnímu vnitřnímu přerodu hlavní postavy.³³

2.1.4 Literární analýza

Zde budeme *Die unendliche Geschichte* (v této kapitole označováno také jen jako kniha) rozebírat z literárního hlediska podle příručky *Einführung in die Erzähltheorie*.³⁴ Tuto metodologii jsme si vybrali vzhledem k její přehlednosti a detailnímu pohledu na klasifikaci časového hlediska a vyprávěných světů v literárním díle – v knize totiž hrají tyto aspekty velkou roli a mohou přímo ovlivnit i přemýšlení o překladu. Budeme pro zjednodušení používat vlastní jména postav a míst z překladu EP. Analýza se dělí na tři hlavní hlediska, vždy s několika

³¹ EWERS, Hans-Heino. Themen-, Formen- und Funktionswandel der westdeutschen Kinderliteratur seit Ende der 60er, Anfang der 70er Jahre. S. 259. Pův. znění: „*Die moderne bürgerliche Gesellschaft ist als schlechte Erwachsenenwelt thematisch ausgegrenzt. Im Zentrum stehen eine autonome Kinderwelt, ein Reich der Kindheit – in Gestalt entweder einer archaischen Phantasie- bzw. Märchenwelt*“ (překlad autorky práce).

³² EWERS, Hans-Heino. Themen-, Formen- und Funktionswandel der westdeutschen Kinderliteratur seit Ende der 60er, Anfang der 70er Jahre. S. 262.

³³ Bildungsroman. Dostupné z: <https://www.britannica.com/art/bildungsroman>.

³⁴ MARTINEZ, Matias a Michael SCHEFFEL. *Einführung in die Erzähltheorie*.

podbody, viz. Obrázek 1. Literární analýza bude prováděna v některých částech jen pro překládané úryvky a v jiných částech s platností pro celou knihu. Tvrzení jsou průběžně dokládána citacemi z úryvků.

I. Merkmale fiktionalen Erzählens	9
1. Faktuales und fiktionales Erzählen	9
2. Das Erzählen und das Erzählte	20
II. Das «Wie»: Darstellung	27
1. Zeit	30
a) <i>Ordnung</i> (In welcher Reihenfolge?)	32
b) <i>Dauer</i> (Wie lange?)	39
c) <i>Frequenz</i> (Wie oft?)	45
2. Modus	47
a) <i>Distanz</i> (Wie mittelbar wird das Erzählte präsentiert?)	47
<i>Erzählung von Ereignissen</i>	49
<i>Erzählung von Worten</i>	51
b) <i>Fokalisierung</i> (Aus welcher Sicht wird erzählt?)	63
3. Stimme	67
a) <i>Zeitpunkt des Erzählens</i> (Wann wird erzählt?)	69
b) <i>Ort des Erzählens</i> (Auf welcher Ebene wird erzählt?)	75
c) <i>Stellung des Erzählers zum Geschehen</i> (In welchem Maße ist der Erzähler am Geschehen beteiligt?)	80
d) <i>Subjekt und Adressat des Erzählens</i> (Wer erzählt wem?)	84
4. Franz K. Stanzels Typologie von «Erzählsituationen»	89
5. Unzuverlässiges Erzählen	95
III. Das «Was»: Handlung und erzählte Welt	108
1. Elemente der Handlung	108
a) <i>Ereignis – Geschehen – Geschichte</i>	108
b) <i>Motivierung</i>	111
c) <i>Die doppelte Zeitperspektive des Erzählens</i>	119
2. Erzählte Welten	123
3. Die Bedeutung von Erzählungen: Handlungs- und Tiefenstrukturen	134
a) <i>Handlungsschema</i>	135

Obrázek 1

Prvním hlediskem jsou znaky faktuálního a fikčního vyprávění (*Merkmale fiktionalen Erzählens*), a to s důrazem na vyprávění fikční. Druhým hlediskem je ztvárnění (*Darstellung*), tedy způsoby, jak je dílo prezentováno (např. čas, způsob, vypravěč). Jedná se o entitu oddělenou od děje a vyprávěného světa, neboť tentýž příběh může být prezentován nespočtem různých způsobů³⁵, aniž by se informace v něm obsažená nějak změnila. V tomto hledisku se zaměříme pouze na analýzu úryvků, protože detailní analýza celého díla by byla příliš zdoluhavá. Formální znaky jiných částí knihy navíc mají na překlad úryvků jen pramalý vliv. Posledním hlediskem je pak samotný děj a vyprávěný svět (*Handlung und erzählte Welt*). Zde bude naopak předmětem analýzy celá kniha, neboť dějové souvislosti a reálie vyprávěného světa mohou ovlivnit překlad daných úryvků.

³⁵ MARTINEZ, Matias a Michael SCHEFFEL. *Einführung in die Erzähltheorie*. S. 21.

2.1.4.1 Znaky faktuálního a fikčního vyprávění

Vyprávění je forma promluvy, která zpřítomňuje určitou událost. Faktuální texty jsou součástí reálné komunikace reálného autora, které čte reálný čtenář, a jsou chápány jako skutečné výroky tohoto autora.³⁶ Tyto texty také podléhají lineárnímu časovému faktoru: události se nejprve stanou, pak jsou vyprávěny, čímž vzniká samotné vyprávění. Fikční texty se od nich liší v tom, že náleží do dvojí komunikační situace. Autor knihy produkuje reálné věty, které ale nelze brát jako jeho reálné výroky (a hnát jej kvůli nim k zodpovědnosti). Jsou připisovány fiktivnímu vypravěči v knize, který je však pronáší v imaginární komunikační situaci, čímž vzniká fiktivní vyprávění.

Do fiktivního vyprávění spadá veškerá krásná literatura, tedy i tato kniha. V ní ale situace ještě složitější, neboť se jedná v podstatě o knihu v knize, takže je komunikační situace vlastně trojí: vyprávění v imaginárním světě Fantázie, které čte hlavní hrdina knihy; vyprávění tohoto hlavního hrdiny ve světě podobném našemu; vyprávění samotného autora reálnému čtenáři. Zvláštností této knihy navíc je, že první dvě jmenované komunikační situace postupně splývají, tj. hlavní hrdina se fyzicky dostává do vyprávění ve Fantázii.

2.1.4.2 Ztvárnění

2.1.4.2.1 Čas

Literární věda tradičně rozlišuje dva druhy času: *erzählte Zeit*, tedy jaký časový úsek je v díle popisován, a *Erzählzeit*, kterým se míní doba potřebná k vyprávění příběhu. Pokud není druhý zmiňovaný čas konkrétně určen, vychází se z počtu tiskových stran. V úryvcích je *erzählte Zeit* díky zmiňované víceúrovňovosti komunikační situace dvojí. Jednu rovinu představuje Bastiánovo počínání v „reálném“ světě (viz 1. úryvek), kde je čas přesně měřen odbíjením kostelních hodin. Čas v bájně říši Fantázii se však neřídí obvyklými měřítky a v 2. a 3. úryvku nejsou časové údaje vůbec zmiňovány (ve zbytku knihy se dá určovat jen velice rámcově, např. pomocí východu Slunce). Dochází také k ohýbání a rozplývání času i prostoru, postavy jsou rovněž dezorientované:

- Schwebte er am Ende irgendwo im Weltall? (s. 219)

Proto je těžké *erzählte Zeit* přesně určit, ale v 1. a 3. úryvku se vzhledem k probíhajícímu ději (Bastiánův příchod do knihkupectví; setkání Bastiána s Átrejem a Falcem) jedná zhruba o několik minut. U 2. úryvku to nelze kvůli neuchopitelnému času i prostoru stanovit, Bastián

³⁶ MARTINEZ, Matias a Michael SCHEFFEL. *Einführung in die Erzähltheorie*. S. 17.

právě přechází mezi dvěma světy a ocitá se tak nejspíš v bezčasi. *Erzählzeit* lze naopak stanovit poměrně přesně. Přečtení každého z úryvků o cca. 200 slovech může dítěti staršího školního věku trvat max. dvě minuty. To je však nepodložený dohad, který má pouze ilustrovat rozdíl oproti *erzählte Zeit*.

Vztah mezi těmito dvěma druhy časů se dá taktéž stanovit zodpovězením tří základních otázek, z nichž první zní: V jakém pořadí je děj ve vyprávění zprostředkován? Často totiž dochází k nesouladu mezi chronologií příběhu a chronologií vyprávění, které má dvojí podobu:

- Analepse (událost je vyprávěna dodatečně, tj. okamžik vyprávění už je jinde);
- prolepse (událost je vyprávěna s předstihem, tj. leží v budoucnosti).

V úryvcích je chronologie příběhu a vyprávění zachována, jen výjimečně se objevují náznakovitě analepse, které líčí Bastiánův předchozí duševní stav a vyznačují se změnou slovesného času:

- Nichts, was ihn je belastet und beengt hatte, konnte ihn nun noch erreichen. (s. 219)

Druhá otázka se týká doby, kterou si ztvárnění nějakého dění nárokuje. Jedná se tedy o poměr časů *erzählte Zeit* a *Erzählzeit*. Může nastat pět základních situací, přičemž se v úryvcích střídají. K *Zeitraffung* (také nazýváno sumarizační vyprávění, trvá kratší dobu než samotný děj) dochází v románech nejčastěji, avšak v těchto úryvcích je zastoupené jen málo, např. zde:

- Lange standen sie sich gegenüber und keiner von beiden sagte ein Wort. (s. 476)

Zeitsprung (elipsa) je v podstatě extrémním případem *Zeitraffung*.³⁷ Nastává, pokud je nějaká část vyprávění úplně přeskočena, k tomu zde však nedochází. V případě *Zeitdeckung* (tzv. scénického vyprávění) se oba zmiňované časy rovnají, což se děje především v přímé řeči v 2. úryvku. *Zeitdehnung* označuje situaci, kdy je scéna vyprávěna déle, než ve skutečnosti trvá. V úryvcích k němu dochází jen v několika případech, kdy je podrobně líčen rychle probíhající děj:

- Plötzlich wurde die Tür so heftig aufgerissen, daß eine kleine Traube von Messingglöckchen, die über ihr hing, aufgeregt zu bimmeln begann [...] (s. 6)

Poslední možnou situací je *Pause* (pauza), kdy dochází k úplnému zastavení děje, ale vyprávění pokračuje dál. V úryvcích je to převládající situace, protože obsahují mnoho detailních popisných pasáží, např. vzhled antikvariátu v 1. úryvku či obří kupolovitě síně ve 3. úryvku. Za

³⁷ MARTINEZ, Matias a Michael SCHEFFEL. *Einführung in die Erzähltheorie*. S. 42.

pauzu v užším slova smyslu můžeme považovat také přechod do druhé roviny vyprávění ve 2. úryvku (Bastián čtoucí knihu se dostává do Fantázie). Po tuto dobu se ve Fantázii nic neděje, dokud se v ní Bastián neocitne a nerozvíjí příběh dál.

Poslední otázka zní, jaký je vztah mezi opakováním nějaké události a opakováním jejího ztvárnění ve vyprávění. Rozlišujeme singulativní vyprávění (jednou se to stalo, jednou je to vyprávěno), repetitivní vyprávění (opakovaně je vyprávěno to, co se stalo jednou) a iterativní vyprávění (jednou je vyprávěno to, co se stalo několikrát). Singulativní vyprávění je obecně nejběžnější,³⁸ což platí i pro analyzované úryvky. V knize hraje velkou roli repetitivní vyprávění, které odráží ideu celé knihy jakožto nekonečného příběhu (tytéž události jsou vyprávěny stále dokola, dokud hlavní postava svým zásahem nekonečnou smyčku nepřeruší), ale to se těchto úryvků netýká.

2.1.4.2.2 Modus

Další podkategorií je modus (*Modus*), čili z jaké vzdálenosti (*Distanz*) a z jakého fokalizačního úhlu (*Fokalisierung*) je děj prezentován. Fokalizaci je třeba odlišovat od vypravěčské perspektivy, která do této kategorie nespadá. Rozlišujeme fokalizaci nulovou (vypravěč ví či říká více než kterákoliv z postav), interní (vypravěč neříká více, než postavy samy vědí) a externí (vypravěč říká méně, než postavy vědí). Ve všech úryvcích dochází k fokalizaci interní s občasnými náznaky fokalizace nulové, zde např. v sousloví *wurde sich bewusst*, které naznačuje, že vypravěč o tomto stavu již věděl:

- Er tastete mit den Händen herum und wurde sich bewusst, dass er schwebte. (s. 219)

Druhý zmiňovaný aspekt podkategorie modus, tedy vzdálenost (*Distanz*), se pohybuje na ose mezi třemi způsoby vyprávění. Vypravěcí řeč (*erzählte Rede*) udržuje největší vzdálenost od děje a pouze o něm zpravuje. V úryvcích je také nejčastější, především v popisných pasážích v 1. a 3. úryvku. Druhým způsobem je transponovaná řeč (*transponierte Rede*), která se dále dělí na nepřímou řeč (*indirekte Rede*) a prožitou řeč (*erlebte Rede*; meziforma přímé a nepřímé řeči bez verba dicendi). Právě prožitá řeč se v úryvcích na rozdíl od nepřímé řeči vyskytuje poměrně často a přibližuje čtenáři pocity a nevyslovené otázky postav, viz dva příklady:

- Aber wo war er? (s. 219)
- Aber im Weltall gab es doch Sterne und er konnte nichts dergleichen sehen. (s. 219)

³⁸ MARTINEZ, Matias a Michael SCHEFFEL. *Einführung in die Erzähltheorie*. S. 45.

Třetím, nezprostředkovaným způsobem vyprávění je citovaná řeč (*zitierte Rede*) a její dva podtypy, přímá řeč a autonomní vnitřní monolog. Ten se však nevyskytuje vůbec, přímá řeč pak pouze v druhém úryvku. Ve zbylých dvou úryvcích spolu postavy na verbální úrovni nekomunikují, dokonce je explicitně zmiňováno, že panuje naprosté ticho:

- Lange standen sie sich gegenüber und keiner von beiden sagte ein Wort. (s. 476)

2.1.4.2.3 Hlas

Poslední kategorií hlediska ztvárnění je hlas (*Stimme*), která charakterizuje osobu vypravěče a jeho vztah k vyprávěnému. První charakteristikou je okamžik vyprávění, který může nastat dříve či později než samotný děj, nebo současně s ním. Obyčejně nastává později, a tak je tomu i v případě analyzovaných úryvků, přičemž je používáno tzv. epické préteritum.³⁹ Druhou charakteristikou je místo vyprávění, tedy v jaké rovině je vyprávěno. Rámcová rovina (*extradiegetische Ebene*) může obsahovat vnitřní vyprávění (*intradiegetische Ebene*), a ta případně opět další vyprávění (*metadiegetische Ebene*).

V rámci samotných úryvků se roviny vyprávění nestřídají, ale ve vzájemném porovnání již ano. 1. úryvek se odehrává v rámcové rovině (Bastián v reálném světě), 2. úryvek v jistém mezičase (Bastián právě přesouvá mezi oběma světy), 3. úryvek již ve vnitřním vyprávění (bájná země Fantázie). Zde je nutné podotknout, že toto vnitřní vyprávění v rámci knihy postupně splývá s rámcovou rovinou, tzn. hranice těchto rovin jsou propustné a jsou vědomě i nevědomě porušovány. Případem nevědomého porušování je např. Bastiánův spontánní výkřik v reálném světě, který uslyší hrdina Átrej ve Fantázii.

Třetí charakteristika se týká vztahu vypravěče a děje, tzn., jak moc je do něj zapojen. Rozlišujeme homodiegetického a heterodiegetického vypravěče. První jmenovaný je jednou z postav knihy, zato druhý nikoliv. V úryvcích je situace jednoznačná, je zde vždy přítomen heterodiegetický vypravěč. Vypráví ve třetí osobě a je naprosto nezúčastněný. Poslední charakteristikou je subjekt a adresát vyprávění, tedy kdo a komu vypráví. V úryvcích se nachází fiktivní vypravěč, který působí téměř nepřítomně. Rovněž se neobrací ke konkrétnímu či odlišnému publiku, ačkoliv se každý úryvek ocitá na jiné rovině vyprávění.

³⁹ MARTINEZ, Matias a Michael SCHEFFEL. *Einführung in die Erzähltheorie*. S. 71.

2.1.4.3 Děj a vyprávěný svět

2.1.4.3.1 Motiv a dění

Zde se již zaměříme na úroveň celé knihy, avšak začneme od nejmenších stavebních prvků děje. V narativním textu je jím motiv, což je formát strukturně podobný větě.⁴⁰ Motiv může být dynamický či statický, podle toho, zda mění situaci či nikoliv. Dynamickým motivem je např. to, že si Bastián ve 3. úryvku sejme klenot AURYN z krku, nebo že ve 2. úryvku volá jméno Měsíčnice do tmy. Statické motivy ale vzhledem k popisným pasážím převažují, a to především v prvním úryvku. Takovým motivem je např. Bastiánův vzhled, když vpadl do antikvariátu, nebo podoba a pohyby zvonečku nade dveřmi.

O stupeň vyšším prvkem děje je dění (*Geschehen*), které vzniká, pokud subjekt projde několika po sobě jdoucími motivy. Série dění pak dává dohromady souvislý příběh (*Geschichte*), tvořící v tomto případě celou knihu. Příručka rozlišuje ještě další charakteristiky (např. motivaci, dvojitou časovou perspektivu vyprávění), které však pro naše účely nejsou tolik relevantní, a proto se omezíme na stručný popis příběhu. Z důvodu komplexity této knihy uvádíme také pouze hlavní dějové linky a ty, které přímo souvisí s úryvky vybranými k překladu.

2.1.4.3.2 Příběh

Hlavní postavou románu je Bastián Baltazar Bux, desetiletý obtloustlý chlapec, který žije sám s netečným otcem a ve škole bývá šikanován. Jednoho dne při útěku před spolužáky náhodou skončí v knihkupectví pana Koreandera. Velmi ho tam zaujme kniha s názvem *Nekonečný příběh*, proto ji ukradne a začne číst na školní půdě. Tato kniha pojednává o bájně říši jménem *Fantázie*, které vládne Dětská císařovna.

Vládkyně však churaví a je potřeba ji vyléčit, jinak říši hrozí zánik. Pro tento úkol je vybrán hrdina jménem Átrej a vydá se s amuletem AURYN na nebezpečnou cestu skrz celou říši. Přijde během ní o věrného koně Artaxe, ale naopak zachrání šťastného draka Falca. Átrej však po dlouhém hledání zjistí, že vládkyni nemůže zachránit sám. Musí mu pomoci lidské dítě, které jí dá nové jméno. Tímto dítětem je právě Bastián, jehož svět se začne se světem *Fantázie* nebezpečně prolínat.

Bastiánovi se podaří vládkyni překřtít na Měsíčnici a vyslovením tohoto jména se rázem ocitne ve *Fantázii*. Dětská císařovna alias Měsíčnice však chce říši vybudovat od znovu a svěří

⁴⁰ MARTINEZ, Matias a Michael SCHEFFEL. *Einführung in die Erzähltheorie*. S. 108.

Bastiánovi AURYN, jenž mu plní všechna přání. S každým takovým přáním se ale Bastián mění a ztrácí vzpomínky na lidský svět. Znepřátelí si Átreje a málem na svůj svět zapomene úplně.

Nakonec se ale oba přátelé po boji usmíří a Bastiánovi se podaří vrátit na školní půdu, kde už však knihu Nekonečný příběh nenajde. Je ale podstatně sebevědomější než před výletem do bájně země, ačkoliv byl pryč jen jeden den: „*Všechny zkušenosti získané ve Fantázii mu pomohou se prosadit i v reálném světě.*“⁴¹ Po návratu a šťastném shledání s otcem navštíví pana Koreandera. Ten mu prozradí, že ve Fantázii sám byl a že Bastián se tam bude moct vrátit a pokračovat v Nekonečném příběhu – stačí dát Měsíčnici opět nové jméno.

2.1.4.3.3 Charakteristika vyprávěných světů

Děj každé knihy je zasazen do vyprávěného světa, který si fikční vyprávění samo vytváří. Tato kniha se odehrává ve dvou světech, z nichž první je sice fiktivní, ale v mnoha ohledech podobný reálnému světu: žijí v něm lidé, fungují tam instituce jako knihkupectví a škola, nevyskytují se tam nadpřirozené jevy apod. Druhým světem je bájná Fantázie, která se od reálného světa v mnohém odlišuje, např. existencí kouzel, nadpřirozených tvorů, či naopak neexistencí moderních vymožeností civilizace jako je letadlo či televize.

Jedná se však o komplexní systém, který v knize převažuje nad „reálným světem“ a čtenář jej neustále objevuje. Komplexita obou světů se dá posoudit podle čtyř protikladných kritérií:

- Homogenní vs. heterogenní světy (*homogene vs. heterogene Welten*);
- uniregionální vs. pluriregionální světy (*uniregionale vs. pluriregionale Welten*);
- stabilní vs. nestabilní světy (*stabile vs. instabile Welten*).

Oba světy v knize jsou homogenní, tj. jejich systém možností je jednotný a vzájemně se nemísí. Jednou z mála výjimek je např. ozvěna Bastiánova výkřiku z reálného světa ve světě Fantázie. Oba světy jsou rovněž uniregionální, tedy prezentují každý jen jeden určitý systém světa⁴² – vůči sobě jsou ale pluriregionální, protože se od základů liší už jen geografii a platnými fyzikálními zákonitostmi.

⁴¹ ŠKORŇOVÁ, Pavla. *Stilanalyse des Werkes "Die unendliche Geschichte" von Michael Ende* [online]. S. 11. Pův. znění: „Alle Erfahrungen, die er in Phantasien gewonnen hat, helfen ihm auch, sich im realen Leben durchzusetzen.“ (překlad autorky práce)

⁴² MARTINEZ, Matias a Michael SCHEFFEL. *Einführung in die Erzähltheorie*. S. 127.

Rozdílným rysem světů je jejich stabilita. Možnosti „reálného“ světa se v průběhu nemění, zatímco ve světě Fantázie není explicitně řečeno, co je možné a co nemožné, takže se čtenář musí přizpůsobovat novým okolnostem (např. časoprostorovým souvislostem, když se nějaká krajina najednou rozpadne v prach a jiná vznikne). Rozdělením na možné a nemožné světy se myslí, zda jsou přirozené (tj. fyzikálně možné), nadpřirozené, nebo logicky nemožné. „Reálný“ svět v této knize lze zařadit mezi přirozené světy, zatímco Fantázie je svět nadpřirozený. Porušuje totiž fyzikální zákony reálného světa, ale neobsahuje rozpory a nelogické souvislosti.

2.1.4.3.4 Dějová schémata

Poslední kapitola příručky se věnuje dějovým a hlubinným strukturám (*Handlungs- und Tiefenstrukturen*). Ty zahrnují dějová schémata (*Handlungsschema*) a také specifické přístupy Vladimira Proppa a Jurije Lotmana, které zde z časových důvodů na knihu aplikovat nebudeme – slouží pouze k systematizaci a detailnímu popisu základních dějových schémat.

Obecné dějové schéma je určitý průběh děje společný mnoha narativním textům, což bylo formulováno již v Aristotelově *Poetice*.⁴³ V moderní literatuře už nejsou schémata tak patrná, ale v této knize se přesto vyskytují, protože jakožto kniha pro děti a mládež čerpá ze schémat pohádkových. Ta zahrnují např. únos princezny drakem a hrdinskou cestu posvěcenou vládcem s cílem zachránit celou říši. Také v „reálném“ světě můžeme narazit na novodobé dějové schéma o tlustém a vysmívaném outsiderovi, který během knihy prodělá velikou proměnu k lepšímu. Tato schémata předpokládají jisté stereotypy a předvídatelnost, což může ovlivnit i proces překladu, např. při výběru lexika.

2.1.5 Jazykové charakteristiky díla

Pro důsledný rozbor díla je třeba literární charakteristiky knihy rozšířit ještě o jazykové charakteristiky, které jsou překladatelsky relevantní (částečně se jim věnujeme také v kapitole [Translatologická analýza](#)). Pro takovýto rozbor, předcházející samotnému překladu a jeho hodnocení, je vhodné použít překladatelskou analýzu Christiane Nordové z publikace *Textanalyse und Übersetzen*.⁴⁴ Jedná se o komplexní, a zároveň přehlednou metodologii, která neopomíjí žádnou z rovin jazyka. Budeme postupovat podle vymezených vnitrotextových faktorů, neboť většina vnějazykových faktorů již byla zmíněna v kapitolách [Charakteristika autora](#) a [Dobový kontext díla](#).

⁴³ MARTINEZ, Matias a Michael SCHEFFEL. *Einführung in die Erzähltheorie*. S. 135.

⁴⁴ NORDOVÁ, Christiane. *Textanalyse und Übersetzen*.

Mezi tyto vnitrojazykové faktory se řadí téma a obsah textu (*Textthematik, Textinhalt*), presupozice (*Präsuppositionen*), výstavba a členění textu (*Aufbau und Gliederung des Textes*), nonverbální elementy (*nonverbale Textelemente*), lexikum (*Lexik*), syntax (*Syntax*) a suprasegmentální prvky (*suprasegmentale Merkmale*).

Tématem knihy je dobrodružná cesta obyčejného chlapce do bájně říše, konkrétní obsah je blíže popsán v kapitole [Příběh](#). Dalším vnitrotextovým faktorem jsou presupozice, tedy jaké znalosti (*Vorwissen*) text předpokládá. V tomto ohledu není text nijak náročný, protože se obrací k dětskému čtenáři ve starším školním věku, a zároveň se z velké části odehrává ve vybájeném světě. Celkově tedy předpokládá základní povědomí o konceptech reálného světa (co je to antikvariát, šikana apod.). Občas se vyskytují řídkěji používaná slova či termíny (*Elfenbein, Blütenstand, Dachluke, Opal, Waldlichtung*), které by mladším čtenářům nemusely být jasné.

Ohledně výstavby text také nijak nevybočuje. Je členěn do 26 kapitol s vlastními názvy a dále do odstavců. Zato nonverbální elementy zde hrají významnou roli. Kniha v tomto vydání sice není ilustrována (kromě obálky a první strany, kde je nápis na dveřích antikvariátu), ale užívají se v ní dvě barvy písma k odlišení rovin vyprávění. Červená barva značí vyprávění v „reálném“ světě a modrá barva vyprávění ve světě Fantázie.

Lexikum používané v textu je bohaté, ale nenalezneme zde slova nářeční či vulgární, text je psán standardním německým jazykem. Občas se vyskytnou slova zastaralá (*Gewand, Diwan*). Najdeme zde i mnoho metafor a obrazných vyjádření až pohádkového rázu (*Ewig ist der Augenblick, auf eigene Faust besichtigen, lodern wie Stichflammen*). Speciální kategorii pak představují smyšlená vlastní jména postav a míst ve Fantázii (kromě již zmiňovaných např. *Wüschwusul, Engywuck, Hýsbald, Perelin*). Po lexikální stránce je tedy překlad textu poměrně náročný, rozhodně se nejedná o knihu pro děti s omezenou slovní zásobou.

Z hlediska syntaxe lze konstatovat, že text je rozvětvený. Převažují delší hypotaktická souvětí, jejichž spletnost je pro překlad rovněž potenciálním problémem, což platí i pro promluvy v přímé řeči, jak vidíme v následujících dvou příkladech:

- Hýkrión und Hýdorn erhoben sich schwerfällig und versuchten ihre eigenen Schwerter, die man ihnen seltsamerweise nicht abgenommen hatte, zu ziehen, um Bastian beizustehen, aber ihre Hände waren durch das lange Hängen gefühllos geworden und gehorchten ihnen nicht. (s. 360)

- Mit einer Stimme, die fast nur noch ein Flüstern war, sagte er: »Höre, Herr, es ist möglich, daß du Laute vernehmen wirst, die dich erschrecken. Aber sei ohne Sorge! Dir kann nichts geschehen, solange du das Zeichen trägst.« (s. 246)

Posledním faktorem jsou suprasegmentální prvky, které najdeme spíše v mluvených textech. V psaném textu se projevují především opticky (kurziva, uvozovky, oddělování informací pomlčkami, parenteze apod.) a také celkovou zvukovou podobou textu (*Klang eines Textes*).⁴⁵ Tyto prvky v překládaném textu nejsou příliš překladatelsky relevantní a omezují se na používání uvozovek a občasně též pomlček.

2.2 Překlady díla

Podobně jako samotnou knihu je třeba rozebrat i existující překlady do češtiny, které budou spolu s výstupy SP součástí hodnocení. Zaměříme se nejdříve na překladatelské normy a tradice, které spoluurčovaly vznik obou překladů, na specifika překladu LDM, a nakonec zvlášť na každý z překladů.

2.2.1 Překladatelské normy a tradice

Každý překlad ovlivňují určité překladatelské normy a tradice. Dvě zásadní překladatelské normy, které obecně platí dodnes, vymezil v 60. letech český teoretik překladu Jiří Levý. Stanovuje tzv. dvojí normu v překladu: normu reprodukční (požadavek věrnosti vůči originálu) a normu uměleckosti (požadavek krásy překladu s ohledem na cílový jazyk).⁴⁶ Tyto normy uvádíme také proto, že do jisté míry korespondují s kategoriemi adequacy a fluency, které budou použity v Empirické části v [Hodnocení kvality překladu anotatory](#).

V souvislosti se dvěma a více existujícími překlady téhož díla Levý také zmiňuje překladatelskou tradici, tedy že každý další překladatel navazuje na dílo předchozích překladatelů.⁴⁷ Toto navazování je přirozené a nelze se mu plně vyhnout, neboť v cílovém jazyce často jiný vhodný překlad neexistuje. „Znehodnocující je závislost na práci předchůdců teprve tehdy, přebírá-li překladatel starší řešení z pohodlnosti a v míře, která ohrožuje původní charakter jeho díla.“⁴⁸ Toto se však v novějším překladu *Die unendliche Geschichte* rozhodně neděje, EP se naopak od MM velmi liší, např. už jen názvem knihy: *Příběh, který nikdy neskončí* (MM) a *Nekonečný příběh* (EP). Další rozdílnosti v překladatelských řešeních viz [Translatologická analýza](#).

⁴⁵ NORDOVÁ, Christiane. *Textanalyse und Übersetzen*. S. 137.

⁴⁶ LEVÝ, Jiří. *Umění překladu*. S. 82.

⁴⁷ LEVÝ, Jiří. *Umění překladu*. S. 96.

⁴⁸ LEVÝ, Jiří. *Umění překladu*. S. 98.

Důvodem ke vzniku novějšího překladu mohlo být např. stárnutí překladu, které Levý chápe jako ustrnutí překladatele ve výrazových prostředcích, které byly běžné v době jeho mládí.⁴⁹ Stárnutí překladu ale není způsobeno jen vývojem jazyka, do kterého je překládáno – což v tomto případě navíc není příliš relevantní, když překlady *Die unendliche Geschichte* vznikly tak krátce po sobě. Slovy teoretika překladu Jána Vilikovského se jedná spíše o stárnutí výkladu díla a o fakt, že překladatel vždy postihne jen nějaký výsek informací: „*Na preklade starne nie jazyk, ale interpretácia. Ešte jednoduchšie: neprekáža nám to, čo prekladateľ hovoril, ale čo si pri tom myslel.*“ To může být i případ MM, zejména podíváme-li se na jeho svérázná interpretační stanoviska a přidávání či vypouštění textu (viz kap. [Translatologická analýza](#)).

Dva knižně vydané překlady knihy *Die unendliche Geschichte* do češtiny nedělí jen časový odstup 14 let, ale také odlišné historické okolnosti. MM byl vydán r. 1987, tedy nedlouho před pádem komunistického režimu v Československu, zatímco novější EP r. 2001, kdy už literatura nepodléhala státnímu dohledu: „*Listopad 1989 přinesl zásadní demokratizační zlom do dosavadní praxe. Knižní trh se poměrně rychle liberalizoval a vydavatelská činnost přestala být doménou státem řízených a prověřovaných nakladatelství [...]*“⁵⁰ I změna politických poměrů tedy mohla být motivací pro pořízení nového překladu.

2.2.2 Specifika překladu literatury pro děti a mládež

Překládání pro děti a mládež s sebou nese určitá specifika. V posledních letech vzrůstá akademický zájem o překlad LDM, po dlouhou dobu se totiž jednalo o opomíjenou disciplínu, ještě opomíjenější než v případě původní tvorby pro tuto věkovou skupinu (viz kap. [Specifika literatury pro děti a mládež](#)). Dosavadní studie o překladu LDM se také soustředily spíše na kontext produkce a recepce než na lingvistická a translatologická hlediska.⁵¹

Obecně nelze říci, že by překládání LDM bylo snazší než překládání pro dospělé – v tomto žánru existují i velmi komplexní a literárně ceněná díla. LDM je však specifická v první řadě tím, že oslovuje jinou cílovou skupinu čtenářů a klade tak na překladatele jiné nároky. Dětský příjemce má totiž omezené kognitivní a lingvistické schopnosti⁵² a ve většině případů zároveň není jediným příjemcem překladu. Zvláště mladším dětem totiž knihy vybírají a předčítají

⁴⁹ LEVÝ, Jiří. *Umění překladu*. S. 73.

⁵⁰ NAVRÁTILOVÁ, Hana. *Literatura pro děti* [online]. S. 8.

⁵¹ TOOLAN, Michael. *How Children's Literature is Translated*. S. 15.

⁵² THOMSON-WOLGEMUTH, Gabriele. *Children's Literature and its Translation* [online]. S. 38.

dospělí. To pro knihu *Die unendliche Geschichte* není tolik relevantní, protože je určena starším čtenářům, kteří jsou již samostatnější.

Specifika překladu LDM lze pojmut z několika úhlů a členit do více kategorií, ale my je pro stručnost představíme pomocí dichotomie profesorky Zohar Shavitové, která je uznávanou odbornicí na téma kultury pro děti a mládež. Vytyčuje v překladu LDM dva principy, které mohou být buď komplementární, nebo si odporovat.⁵³ První z principů akcentuje obsahové úpravy a didaktickou funkci překladu, zatímco druhý jazykové úpravy kvůli omezenému chápání a čtenářským schopnostem dětí. Tyto principy se dají připodobnit i ke vztahu mezi obsahem (či také ideovou a estetickou hodnotou) a jazykovou formou.⁵⁴

- Úprava textu tak, aby byl vhodný a užitečný pro děti, v souladu s tím, co si společnost myslí, že „je pro děti dobré“;
- úprava děje, charakteristik a jazyka na úroveň porozumění a čtenářských schopností dětí.⁵⁵

K těmto více či méně nutným úpravám a jiným specifickým překladatelským výzvám se přidává také nutnost kreativního zacházení s jazykem (novotvary, smyšlená vlastní jména, rýmy, aliterace apod.), spojitost s vizuální dimenzí (ilustrace) a další aspekty. Na druhou stranu se nelze bezmezně podřítit příjemci textu, popř. kultuře, do níž se překládá. Došlo by k přílišným změnám oproti originálu a výsledkem by byla spíše adaptace⁵⁶ (zde myšleno jako pouhé volné přepracování předlohy, nikoliv jako adaptace na cílovou kulturu).

2.2.3 Překlad Milady Misárkové

Autorkou staršího českého překladu je Milada Misárková, Narodila se 6. ledna 1929 v Mělníku. Studovala v letech 1948–1950 na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy a v letech 1953–1966 pracovala jako odpovědná redaktorka v nakladatelství Svoboda v Praze. Poté se věnovala překladům z ruštiny a němčiny ve svobodném povolání.⁵⁷ Zemřela 13. listopadu 2015.

Podle statistiky Obce překladatelů přeložila z němčiny celkem 3 dobrodružné romány a 3 knihy pro děti, mezi nimi také další známou knihu od Michaela Endeho, *Momo und die Zeitdiebe*

⁵³ SHAVIT, Zohar. Translation of Children's Literature as a Function of Its Position in the Literary Polysystem.

⁵⁴ LEVÝ, Jiří. *Umění překladu*. S. 45.

⁵⁵ SHAVIT, Zohar. Translation of Children's Literature as a Function of Its Position in the Literary Polysystem. S. 172. Pův. znění: „Adjusting the text in order to make it appropriate and useful to the child, in accordance with what society thinks is „good for the child, adjusting plot, characterization and language to the child's level of comprehension and his reading abilities.“ (překlad autorky práce)

⁵⁶ THOMSON-WOLGEMUTH, Gabriele. *Children's Literature and its Translation* [online]. S. 39.

⁵⁷ Misárková Milada. Dostupné z: <http://databaze.obecprekladatelu.cz/databaze/M/MisarkovaMilada.htm>.

(*Děvčátko Momo a ukradený čas*). Její překlad knihy *Die unendliche Geschichte* vyšel poprvé roku 1987 v nakladatelství Albatros pod titulem *Příběh, který nikdy neskončí*, a to v nákladu 15 000 ks a s ilustracemi Václava Kabáta.⁵⁸

2.2.4 Překlad Evy Pátkové

Novější překlad pochází z pera Evy Pátkové. Tato překladatelka z němčiny se narodila 9. října 1938 v Praze. V letech 1957–1962 studovala germanistiku a bohemistiku na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, roku 1970 získala titul PhDr. V letech 1965–1971 pracovala v Ústavu jazyků a literatur Československé akademie věd, pak byla několik let bez stálého zaměstnání. Od r. 1980 působí na katedře jazyků Československé akademie věd, resp. Akademie věd České republiky.

Překládá především literaturu faktu a prózu, např. díla světoznámých spisovatelů Gustava Meyrinka, Güntera Grasse, Hermanna Hesseho či Ericha Marii Remarqua. Podle statistiky Obce překladatelů přeložila celkem 47 knih⁵⁹, tedy násobně více než Milada Misárková. V překladu Evy Pátkové vychází *Die unendliche Geschichte* poprvé roku 2001 jako *Nekonečný příběh*, knihu doprovázejí ilustrace Františka Skály jr.⁶⁰

Pozoruhodným faktem je, že se Eva Pátková z vlastního či nakladatelova popudu rozhodla porušit překladatelskou tradici⁶¹ a pozměnit v českém překladu název knihy, resp. jej přeložit doslovněji než Milada Misárková. Motivací mohl být např. film *Nekonečný příběh*, který byl natočen na motivy knihy, ale teoreticky mohl inspirovat i Miladu Misárkovou, neboť vyšel již tři roky před jejím překladem, roku 1984.⁶² Je však třeba poznamenat, že o vzniku těchto překladů máme příliš málo relevantních informací, toto téma by si žádalo samostatný výzkum, např. pomocí strukturovaných rozhovorů s překladatelkami či nakladateli.

2.3 Strojový překlad

Po rozboru originálu a jeho knižních překladů především z hlediska literární vědy, lingvistiky a translatologie následuje kapitola, která uvádí do kontextu tři překlady pořízené speciálně pro účely této práce. Popisuje velmi odlišnou, ale přesto související vědní oblast, která v podobné interdisciplinární práci nemůže chybět. Technologické a výpočetní aspekty jsou však pro usnadnění pochopitelnosti uvedeny pouze zkráceně a schematicky. Na závěr kapitoly

⁵⁸ Příběh, který nikdy neskončí. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/knihy/pribeh-ktery-nikdy-neskonci-73582>.

⁵⁹ Pátková Eva. Dostupné z: <http://databaze.obecprekladatelu.cz/databaze/P/PatkovaEva.htm>.

⁶⁰ Nekonečný příběh. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/knihy/nekonecny-pribeh-679>.

⁶¹ LEVÝ, Jiří. *Umění překlada*. S. 96.

⁶² *Nekonečný příběh* [online]. Dostupné z: <https://www.csfd.cz/film/7244-nekonecny-pribeh/zajimavosti/>.

představíme konkrétní SP (Google Translate, DeepL a CUBBITT), jež byly použity pro překlad úryvků z knihy *Die unendliche Geschichte*. Google Translate byl pro výzkum vybrán proto, že je nejstarším, a zároveň nejspíš nejznámějším a nejdostupnějším SP. DeepL je naopak poměrně nový, ale zaznamenává v poslední době velké ohlasy. O fungování těchto dvou SP je však obtížné získat informace z relevantních zdrojů, protože si je firmy střeží – na rozdíl od CUBBITT, který je univerzitním projektem. Ten byl vybrán také z toho důvodu, že se jedná o český vývojářský produkt, jenž navíc uspěl v mezinárodní soutěži SP (více viz [CUBBITT](#)).

Pojem strojový překlad je nejprve potřeba vymezit. Evropská asociace pro strojový překlad (European Association for Machine Translation) jej definuje jednoduše jako „využívání počítačů pro úlohu překladu textů z jednoho přirozeného jazyka do druhého.“⁶³ Je třeba jej odlišovat od nástrojů *computer-aided translation* (CAT), kam se řadí počítačový software, který pouze pomáhá lidskému překladateli během translačního procesu. Strojový překlad může zahrnovat určitou lidskou intervenci, např. preeditaci či posteditaci výstupu ze SP, ale překlad přesto vykonává v první řadě počítač.⁶⁴

2.3.1 Historie strojového překladu

Historie strojového překladu je do jisté míry součástí historie oboru translatologie, ale pochopitelně se s ní plně nepřekrývá. K jejich průniku došlo do větší míry až v rámci jednoho z milníků oboru, které se nazývají obraty (tj. určité změny paradigmatu). Ve své publikaci je detailně popisuje Mary Snell-Hornbyová.⁶⁵ K obrátům v 90. letech 20. století zařazuje i obrat globalizační a technologický, který radikálně změnil práci překladatelů.⁶⁶

Tyto překotné změny způsobené rozvojem technologií probíhají dodnes. Na poli strojového překladu došlo v posledních několika letech k pozoruhodným pokrokům, jeho počátky ale sahají do doby vzniku prvních počítačů po druhé světové válce. Vědci se nejprve začali zabývat otázkou, zda jsou počítače vůbec schopné „porozumět“ přirozenému jazyku a zpracovat jej (*natural language processing*). Motivace byla především politická, tj. rozklíčovat cizojazyčné texty v rámci nastupující studené války. Rozvoj těchto přístupů byl však mj. limitován výkonem tehdejších počítačů, proto ze začátku zůstávaly pouze v teoretické rovině.

⁶³ What is Machine Translation?. Dostupné z: <https://eamt.org/what-is-machine-translation/#>. Pův. znění: „*Machine translation (MT) is the application of computers to the task of translating texts from one natural language to another.*“ (překlad autorky práce).

⁶⁴ BOWKER, Lynne a Des FISHER. Computer-aided translation.

⁶⁵ SNELL-HORNBY, Mary. *The Turns of Translation Studies : New paradigms or shifting viewpoints?*.

⁶⁶ SNELL-HORNBY, Mary. *The Turns of Translation Studies : New paradigms or shifting viewpoints?*. S. 4.

Za otce strojového překladu je považován Warren Weaver a jeho kolega Claude Shannon, kteří v r. 1949 vypracovali matematický model komunikace⁶⁷, jenž lze jej aplikovat i na překlad. „Tento model vychází z toho, že určitá informace je převedena do zprávy, kterou vysílač před odesláním kóduje a jež se jako signál přenáší směrem k příjemci. Ten vyslaný signál přijímá, dekóduje zprávu, která iniciuje určité jednání na straně příjemce.“⁶⁸ Weaver je rovněž autorem memoranda, které položilo základy ve výzkumu strojového překladu – např. ohledně ambiguity (víceznačnosti) slov v různých jazycích, což je dodnes jedním z největších problémů ve zpracování přirozeného jazyka.

Prvními vyvinutými SP byly tzv. pravidlové systémy (*rule-based systems*). Fungovaly v podstatě na bázi slovníku, tedy přímého hledání ekvivalentů. Pomocí jistých základních pravidel pro daný jazyk pak byla slova poskládána do vět. Možnosti takového systému byly samozřejmě omezené, proto se vědci pokoušeli stanovit tato pravidla i na úrovni sémantické a syntaktické, nikoliv pouze na úrovni slov. Vědci rovněž zkoumali možné využití pivotního jazyka, tj. jiného zprostředkujícího přirozeného jazyka, či vytvoření umělého jazyka (*interlingua*), který je abstraktní reprezentací překládané věty.⁶⁹ Tato metoda uvedena do praxe nebyla, zato idea pivotního jazyka (především angličtiny, viz např. [CUBBITT](#)) je hojně využívána dodnes.

Koncem 50. let však začal kvůli nedokonalým výstupům z těchto SP převládat v oboru strojového překladu skepticismus. Roku 1966 byla vypracována nezávislá evaluační zpráva ALPAC, která podala velmi negativní obraz o kvalitě, užitečnosti a rentabilitě dosavadních strojově přeložených textů – náklady na vývoj takových SP a také na opravy jejich výstupů profesionálními překladateli byly příliš vysoké. Evaluační zpráva proto akcentovala spíše vývoj nástrojů CAT (*computer-assisted translation*) a konstatovala, že za současného stavu je lidský překlad cenově dostupnější a v dohledné budoucnosti to tak zůstane.⁷⁰

V návaznosti na to došlo v oboru strojového překladu – zejména v angloamerickém prostředí – k útlumu, který trval až do konce 80. let. V této době již existovalo větší množství elektronicky dostupných textů, což podnítilo vznik bilingvních textových korpusů. Ty fungují na principu zarovnání (*alignment*), tj. spárování odpovídajících vět či odstavců originálu a překladu.

⁶⁷ POIBEAU, Thierry. *Machine Translation* [online]. S. 37.

⁶⁸ NEKULA, Marek. Komunikační model.

⁶⁹ POIBEAU, Thierry. *Machine Translation* [online]. S. 41.

⁷⁰ WILKS, Yorick. *Machine Translation* [online]. S. 230.

Právě korpusy následně ovlivnily vznik nové metody, tzv. příkladových SP (*example-based machine translation*). Podobně jako pravidlové systémy vyhledávají ekvivalentní jednotky mezi dvěma jazyky, nicméně využívají již existujících překladových fragmentů z bilingvního korpusu, které následně v cílovém jazyce seskládají do podoby korektní věty. To je samozřejmě zjednodušený a idealizovaný postup, neboť je poměrně vzácné najít úplnou shodu, tj. dokonalý příklad. Proto se tato metoda postupně modifikovala na tzv. překlad analogií (*translation by analogy*), kde je cílem nalézt podle různých lingvistických kritérií analogické fragmenty k překládaným větám.

V rámci cizelování této metody se vědci od konce 90. let pokoušeli extrahovat z bilingvních korpusů ekvivalenty na úrovni slov či frází. To je mnohem náročnější než zarovnání na úrovni vyšších celků, neboť slova v originále a překladu si často neodpovídají v poměru 1:1.⁷¹ Proto se začaly pro vyhodnocení vhodnosti překladových ekvivalentů využívat statistické metody, které mají za úkol vybrat nejpravděpodobnější překlad: „*Ve statistickém strojovém překladu se k ohodnocení hypotéz používá podmíněná pravděpodobnost $p(e/f)$ vyjadřující, jak pravděpodobné je, že cílová reprezentace e , např. posloupnost slov, je překladem zdrojové reprezentace f .*“⁷²

Metoda statistického strojového překladu (SMT) vyvolala velký ohlas ve vědecké komunitě a jako první dosáhla komerčního využití⁷³ (viz např. [Google Translate](#)). Její výhodou je jistá všestrannost, protože při velkém množství trénovacích paralelních či jednojazyčných textů si dokáže poradit s různorodými texty a širokou škálou jazykových jevů. Pravidlové SP se naopak hodí pro známý typ vstupu⁷⁴ a je těžší je vytvářet i udržovat, neboť se postupným vylepšováním počet pravidel neustále rozrůstá. Z hlediska vývoje se očekávala integrace těchto dvou metod, aby bylo možno využít výhod obou, ale technologický pokrok brzy umožnil vznik ještě jiné, dokonalejší metody.

2.3.2 Neuronový strojový překlad

Tato metoda se objevila kolem r. 2016 a způsobila v odvětví strojového překladu přelom – v současnosti se jedná o nejvyužívanější metodu, která předčí všechny dosavadní.⁷⁵ Tento obrat k NMT se navíc udál velice rychle, což lze pozorovat např. na příspěvcích na Conference on

⁷¹ POIBEAU, Thierry. *Machine Translation* [online]. S. 71.

⁷² BOJAR, Ondřej. *Čeština a strojový překlad*. S. 25n.

⁷³ KOEHN, Philipp. *Statistical Machine Translation*. S. 11.

⁷⁴ BOJAR, Ondřej. *Čeština a strojový překlad*. S. 26.

⁷⁵ Neural Machine Translation. Dostupné z: <https://deepai.org/machine-learning-glossary-and-terms/neural-machine-translation>.

Machine Translation (WMT). Zatímco v roce 2015 byl přihlášen pouze jeden systém NMT a v hodnocení jej porazily systémy SMT, o pouhý rok později už systémy NMT vyhrály v téměř všech jazykových kombinacích.⁷⁶

NMT funguje na principu umělých neuronových sítí. To je technika strojového učení, která velmi zjednodušeně řečeno na základě určitých vstupů predikuje výstupy⁷⁷ a imituje způsob, jakým mezi sebou komunikují skutečné neurony.⁷⁸ „Jedná se stále o pravděpodobnostní statistické modely, avšak díky aplikaci tzv. spojitých reprezentací slov pomocí vektorů a tzv. embeddingů dokážou jazykové jednotky reprezentovat včetně jejich syntaktických, sémantických a morfologických vlastností.“⁷⁹ Výsledkem je, že díky spojitě reprezentaci jsou neuronové sítě schopné se ze stejného množství trénovacích dat naučit „více“ a dokáží si tak lépe poradit s neočekávanými vstupy, které v trénovacích datech nebyly.

Podle různých studií dosahuje NMT oproti SMT mnohem vyšší celkové kvality i plynulosti překladu, pokud má k dispozici dostatek trénovacích dat. SMT na druhou stranu tolik nechybuje v překladu vlastních jmen a kvalita překladu dlouhých vět neupadá tolik jako u NMT.⁸⁰ Dalším problémem NMT je otázka vysvětlitelnosti predikcí, kterou se stále nepodařilo uspokojivě vyřešit. V tak komplexním systému je totiž těžké zdůvodnit, kvůli jakému tréninkovému příkladu nebo systémové konfiguraci došlo k chybnému překladu⁸¹ – NMT je tedy do jisté míry černou skříňkou.

2.3.3 Google Translate

Google Translate (v české mutaci Google Překladač) je celosvětově známý, volně přístupný, a zároveň nejstarší z použitých SP. Vyvinula jej společnost Google a uvedla na trh v dubnu 2006, zpočátku na bázi SMT. Pro jeho vývoj byly využívány miliony transkriptů dokumentů z OSN a Evropského parlamentu⁸², ale výsledná kvalita překladů nebyla příliš uspokojivá. K NMT přešel Google Translate r. 2016⁸³ a došlo tak k výraznému zlepšení přesnosti i plynulosti.⁸⁴

⁷⁶ KOEHN, Philipp. *Statistical Machine Translation*. S. 6.

⁷⁷ KOEHN, Philipp. *Statistical Machine Translation Draft of Chapter 13: Neural Machine Translation* [online]. S. 6.

⁷⁸ What is a neural network?. Dostupné z: <https://www.ibm.com/topics/neural-networks>.

⁷⁹ HRÁCH, Ondřej. *Vyhledky překladatelské profese v éře moderních technologií: interdisciplinární pohled* [online]. S. 16.

⁸⁰ STAHLBERG, Felix. *Neural Machine Translation: A Review*. S. 380.

⁸¹ CHERRY, Colin. In: HRÁCH, Ondřej. *Vyhledky překladatelské profese v éře moderních technologií: interdisciplinární pohled* [online]. S. liv.

⁸² SOMMERLAD, Joe. *Google Translate: How does the multilingual interpreter actually work?*.

⁸³ MOLTZAU, Alex. *The History of Google Translate*.

⁸⁴ ARGONDISO, Peter. *How Accurate Is Google Translate in 2019?*.

Tento SP je velmi hojně využíván, již r. 2018 firma Google uvedla, že denně se prostřednictvím Google Translate přeloží více 100 miliard slov.⁸⁵ Google Translate navíc nabízí uživatelům celou řadu překladových funkcí: kromě překladu vepsaného textu i překlad webových stránek a dokumentů (např. ve formátech .doc, .pdf, .ppt, .rtf, .txt, .xls), překlad mluveného slova či obrázků (identifikace textu a překlad textu v obrázku) a další.

Google Translate je dostupný z webového rozhraní⁸⁶, od r. 2010 také jako aplikace pro operační systém Android, od r. 2011 i pro iOS. Kromě toho jej lze integrovat do prohlížeče Google Chrome či používat API (rozhraní pro programování aplikací). K červnu 2023 podporuje 133 světových jazyků, mezi něž se řadí i exotické nebo minoritní jazyky (např. hmongština či velština) – a další budou nejspíš přibývat.

2.3.4 DeepL

Tento SP v poslední době získává velkou publicitu a obdiv – na oficiálních stránkách ostatně najdeme prohlášení, že se jedná o nejpresnější překladač na světě. To je diskutabilní tvrzení, ačkoliv v některých jazykových kombinacích a u určitých typů textů to studie potvrzují.⁸⁷ Nicméně na překvapivě dobré překlady od DeepL (administrativního a žurnalistického charakteru, nikoliv literárního) již před dvěma lety upozornil i Viktor Janiš, český překladatel literatury z angličtiny.⁸⁸

DeepL byl na veřejnost uveden v srpnu 2017 a využívá konvolučních neuronových sítí.⁸⁹ Zakladatelem i nynějším ředitelem je Jaroslaw Kutylowski, firma má sídlo v Kolíně nad Rýnem. DeepL byl zezáčátku nabízen pouze ve webové bezplatné verzi, která nyní umožňuje překlady zdarma do výše 5 000 znaků.⁹⁰ Také podporoval omezené množství evropských jazyků (angličtina, němčina, francouzština, španělština, polština, italština a nizozemština). V březnu 2018 byla spuštěna placená verze pod názvem DeepL Pro (nyní dostupná ve třech úrovních Starter, Advanced, Ultimate), která nabízí mj. možnost integrace do překladatelského softwaru, ochranu dat, větší počet i velikost jak překladových souborů, tak glosářů.⁹¹

⁸⁵ TUROVSKY, Barak. Ten years of Google Translate.

⁸⁶ Dostupný na webové adrese: <https://translate.google.cz>

⁸⁷ Např. MORÁN VALLEJO, Alberto. *The Translation of Spanish Agri-food Texts into English and Italian Using Machine Translation Engines: A Contrastive Study* [online].

⁸⁸ KASÍK, Pavel. „Nečekal jsem, že se toho dožiju!“ Profíci žasnou, jak překládá stroj.

⁸⁹ MORÁN VALLEJO, Alberto. *The Translation of Spanish Agri-food Texts into English and Italian Using Machine Translation Engines: A Contrastive Study* [online]. S. 16.

⁹⁰ Dostupný na webové adrese: <https://www.deepl.com/translator>

⁹¹ DeepL Pro — fast, accurate, and secure translations. Dostupné z: <https://www.deepl.com/pro?cta=header-pro>.

DeepL také postupně rozšířil podporu jazyků, v březnu 2020 byla přidána např. čínština a japonština, zatímco čeština jakožto malý jazyk až v r. 2021. V současné době podporuje celkem 31 jazyků, čímž podstatně zaostává za Google Translate. Tento deficit ale vyrovnává šíří placených poskytovaných služeb pro překladatele i firmy. Předpokládáme, že podobně jako zbylé dva SP využívá angličtinu jakožto pivotní jazyk, tzn., že úryvky nebyly překládány přímo z němčiny do češtiny, nýbrž přes angličtinu. Toto tvrzení však není doložené, neboť firma zveřejňuje o svém know-how jen málo informací.

2.3.5 CUBBITT

CUBBITT (Charles University Block-Backtranslation-Improved Transformer Translation) je SP, který byl vyvinut pod vedením Mgr. Martina Popela, PhD., na Ústavu formální a aplikované lingvistiky Matematicko-fyzikální fakulty Univerzity Karlovy. Je veřejně a bezplatně dostupný pro nekomerční využití.⁹² V současné době podporuje 7 zdrojových jazyků (čeština, angličtina, francouzština, němčina, polština, ruština, ukrajinština) a 7 cílových jazyků, které se se zdrojovými jazyky téměř shodují (angličtina, francouzština, němčina, hindština, polština, ukrajinština, ruština).

Díky možnosti kontaktu s tvůrci jsme o CUBBITT dokázali zjistit více informací než o zbylých, komerčních SP, pro jejichž fungování neexistuje dostatek přístupných a relevantních zdrojů. I CUBBITT využívá angličtinu jako pivotní jazyk, do budoucna však mají tvůrci v úmyslu trénovat jej přímo na německo-českých datech.⁹³

K natrénování tohoto neuronového SP byla využita jak paralelní korpusová data, tak data syntetická, a to pomocí metody *backtranslation*. Jednojazyčná data v cílovém jazyce jsou strojově přeložena do jazyka výchozího, čímž vzniknou syntetická trénovací data, která doplní mnohdy nedostačující paralelní data.⁹⁴ CUBBITT byl také inovativně trénován na těchto dvou druhích dat zvlášť (tj. nedošlo k mísení dat), čímž bylo celkově dosaženo lepších výsledků.⁹⁵

CUBBITT zaznamenal velký úspěch, protože r. 2018 předčil na prestižní soutěži WMT v jazykové kombinaci angličtina–čeština profesionální překladatele v překladu izolovaných vět.⁹⁶ V návaznosti na to byla na stejných textech (jednalo se o novinové články ze 7

⁹² Dostupný na webové stránce: lindat.cz/cubbitt.

⁹³ KLOUDOVA, Věra, vedoucí práce a pracovnice ÚFAL MFF UK [ústní sdělení]. Praha, 23.6. 2023.

⁹⁴ POPEL, Martin, Markéta TOMKOVÁ a Jakub TOMEK. Transforming machine translation: a deep learning system reaches news translation quality comparable to human professionals. S. 2.

⁹⁵ JIŘIČKOVÁ, Jitka. Překladač z Matfyzu dohání v kvalitě běžné překladače.

⁹⁶ POPEL, Martin, Markéta TOMKOVÁ a Jakub TOMEK. Transforming machine translation: a deep learning system reaches news translation quality comparable to human professionals. S. 2.

tematických kategorií) provedena zaslepená studie zohledňující i kontext dokumentu. Překlady od překladatelských agentur a překlady od CUBBITT hodnotilo celkem 15 anotátorů, mezi nimi 6 profesionálních překladatelů a 3 translatologové:

„Ti měli posoudit přesnost a plynulost překladu. Výsledkem bylo, že automatický překladač sice nepatrně pokulhával za lidskými překladateli v hodnocení plynulosti, byl ale v průměru o něco přesnější, pokud jde o obsahovou správnost překladu.“⁹⁷ To je překvapivý a velmi dobrý výsledek, ale podmíněný tím, jaké typy textů byly k překladu zadány. Sám Popel dodává, že v případě beletristického překladu bude CUBBITT nejspíš dosahovat horších výsledků než lidský překlad, protože nedokáže vystihnout ducha knihy.⁹⁸

2.4 Hodnocení kvality překladu

Poslední kapitola Teoretické části se věnuje hodnocení kvality překladu v translatologii i v oblasti strojového překladu. V práci jsou použity přístupy z obou těchto oblastí a vhodně se doplňují: Translatologie přináší konkrétní kritéria opírající se mj. o lingvistiku, literární vědu a filozofii, zatímco počítačová lingvistika přichází se schematictějšími, ale zato přesně vyčíslitelnými kritérii.

2.4.1 Hodnocení kvality překladu v translatologii

Pro hodnocení kvality překladu musíme nejprve definovat, co kvalita překladu je a jak ji lze hodnotit. Je to relativní a historicky podmíněná veličina a translatologické směry a školy se v její definici liší, takže není možné stanovit absolutní kritéria, která by obsáhla všechny aspekty překladu.⁹⁹ Tato relativita však platí i pro hodnocení kvality překladu: *„Stejně jako cílový text není ‚ideálním‘ překladem, ale produktem vytvořeným ve specifických podmínkách a zaměřeným na specifický kulturněhistorický kontext a případně na specifický účel, není ani hodnocení kvality absolutním výrokem [...]“¹⁰⁰*

Přístupů k hodnocení překladu v translatologii je tedy mnoho, proto představíme základní dělení podle Juliane Houseové¹⁰¹, zahrnující širokou paletu rozličných modelů, na jejichž základě by bylo možné překlad úryvků hodnotit. Pro tento účel jsme se nakonec rozhodli použít model Kathariny Reißové, ačkoliv by jistě připadaly v úvahu např. i lingvisticky orientované

⁹⁷ JIŘIČKOVÁ, Jitka. Překladač z Matfyzu dohání v kvalitě běžné překladatele.

⁹⁸ JIŘIČKOVÁ, Jitka. Překladač z Matfyzu dohání v kvalitě běžné překladatele.

⁹⁹ ZEHNALOVÁ, Jitka. *Kvalita a hodnocení překladu*. S. 18.

¹⁰⁰ ZEHNALOVÁ, Jitka. *Kvalita a hodnocení překladu*. S. 86

¹⁰¹ HOUSE, Juliane. *Translation Quality Assessment*.

modely. Model Kathariny Reißové však patří k nejznámějším modelům, je rovněž detailní a velice systematický.

Přesto zde přehledově uvádíme i ostatní přístupy, které Houseová hodnotí podle 3 kritérií:

- Jak řeší vztah originálního textu a překladu;
- jak řeší vztah originálního textu a jeho recepce u překladatele, autora, příjemce;
- jak odlišují překlad a různé typy verzí a adaptací.

První skupinou jsou psychosociální přístupy (*psycho-social approaches*), k nimž se Houseová staví velmi kriticky. Jsou totiž do velké míry subjektivní, selektivní a neempirické. Spadají sem laické soudy, ale také hermeneutický přístup (Fritz Paepcke, George Steiner a další). Podle těchto přístupů je překlad vždy nedokonalý, je pouhým hermeneutickým návrhem (*hermeneutischer Entwurf*). Kvalita překladu je úzce spojena s překladatelem a klíčem k dobrému překladu je intuice, empatie a zkušenost s interpretací.¹⁰²

O větší objektivitu usilují přístupy založené na odezvě (*response-based approaches*), které se dělí do dvou podskupin. Behavioristický přístup reprezentují práce Eugena Nidy a Charlese Tabera. Dobrý překlad je podle nich takový, který vzbudí u příjemců ekvivalentní odezvu jako u příjemců originálu (*equivalence of response*). Měření této veličiny a stanovených kategorií, jako např. informativnost, je však téměř nemožné. Druhou podskupinou jsou funkcionalistické přístupy a teorie skoposu (Hans Vermeer, Katharina Reißová a další). V nich se kvalita překladu podobně jako u behaviorismu odvíjí od extralingvistického faktoru – konkrétně zda překlad splnil účel, tj. skopos, nicméně jeho lingvistická realizace zůstává nejasná.¹⁰³

Přístupy orientované na text a diskurz (*text and discourse-oriented approaches*) Houseová rozděluje na tři podskupiny. Deskriptivní přístup (*descriptive translation studies*) zastoupený Gideonem Tourym hodnotí překlady především vzhledem k jejich funkci v přijímající kultuře. Ekvivalence ve vztahu k originálnímu textu nehraje takovou roli, překlad je zato kulturně podmíněnou aktivitou, která podléhá určitým normám.¹⁰⁴ Zde Toury odkazuje také na Jiřího Levého a jeho dvojí normu v překladu: normu reprodukční a normu uměleckosti, viz kapitola [Překladatelské normy a dobové konvence](#).

¹⁰² HOUSE, Juliane. *Translation Quality Assessment*. S. 10.

¹⁰³ HOUSE, Juliane. *Translation Quality Assessment*. S. 11.

¹⁰⁴ TOURY, Gideon. *Descriptive Translation Studies – and beyond*. S. 61.

Druhou podskupinou jsou filozofické a sociokulturní přístupy (*philosophical and socio-cultural approaches*) zdůrazňující roli makroperspektivy, tj. „vnějších tlaků“¹⁰⁵, které na překlad působí, a také výběr textů k překladu. Lingvistickému transferu ale není věnováno tolik pozornosti a význam je považován za nestabilní, proměnlivou veličinu, čímž se rozpíjí hranice toho, co lze ještě považovat za překlad. Představiteli tohoto směru jsou např. Jacques Derrida či Douglas Robinson.

Do lingvistických přístupů (*linguistically oriented approaches*) spadají rané práce Eugena Nidy, Johna Catforda či mnoho příspěvků tzv. lipské translatologické školy. Tyto přístupy akcentují kritiku originálního textu, propojení jazyka a reálného světa (překlad jako rekontextualizace)¹⁰⁶ a obohacují translatologii o disciplíny jako teorie mluvních aktů či analýza diskurzu.

2.4.1.1 *Translatologická analýza podle K. Reißové*

Pro detailní ruční hodnocení překladu z translatologického hlediska jsme si vybrali analýzu podle kategorií, které vymezila Katharina Reißová ve své knize *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik*.¹⁰⁷ Tento model je pro naše účely vhodný, neboť zohledňuje typ textu a je velmi podrobný a komplexní. Na knihu *Die unendliche Geschichte* je zde odkazováno jako na VT. Samotná analýza se nachází v [Empirické části](#), nyní budou pouze teoreticky představeny jednotlivé kategorie.

2.4.1.1.1 *Literární kategorie*

Tato kategorie je úzce spojená s funkcemi textu, které definoval Karl Bühler a které Katharina Reißová dále rozvádí. Jedná se o funkci výrazovou, výzovou a odrazovou.¹⁰⁸ Podle dominantní funkce se texty dělí na: zaměřené na obsah (*Inhaltsbetont*), apel (*Apelbetont*) a formu (*Formbetont*). Doplnkovou kategorií tvoří texty audio-mediální, které jsou vázané na mimojazyková (technická) média a nejazykové výrazové formy grafického, akustického, optického druhu.¹⁰⁹

¹⁰⁵ HOUSE, Juliane. *Translation Quality Assessment*. S. 13.

¹⁰⁶ HOUSE, Juliane. *Translation Quality Assessment*. S. 14.

¹⁰⁷ REIŠOVÁ, Katharina. *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik*.

¹⁰⁸ NEKULA, Marek. *Funkce jazyka*.

¹⁰⁹ REIŠOVÁ, Katharina. *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik*. S. 49.

2.4.1.1.2 Jazykové kategorie

Model analýzy překladu Kathariny Reißové se dále věnuje vnitrojazykovým instrukcím, tedy konkrétním jazykovým prostředkům v cílovém textu. Proces překladu se podle tohoto modelu zakládá na hledání ekvivalentů pro překladové jednotky ve VT. Kritika překladu tedy zkoumá, jak konkrétně se proces překladu odrazil ve výstavbě cílového textu.¹¹⁰

První část jazykových kategorií tvoří sémantické instrukce, v nichž se posuzuje sémantická ekvivalence v překladu, tedy možné adice (přidatky), omise (výpustky) a posuny. Zde je na místě si vypůjčit terminologii Antona Popoviče, neboť Reißová explicitně nedefinuje posun negativní, který však bude důležitou součástí hodnocení překladu. Podle Popoviče je negativní posun (resp. výrazová změna) „*nesprávne riešenie informácie spôsobené nepochopením originálu, môže byť motivovaný neznalosťou jazyka alebo povrchnou interpretáciou štruktúry originálu.*“¹¹¹

Druhou částí jazykových kategorií jsou lexikální instrukce. Na lexikální úrovni hodnotitel překladu zjišťuje, zda byly lexikální instrukce obsažené ve VT adekvátně převedeny do cílového jazyka, což neznamená pouze překládat slovo od slova. Jedná se o to, jak si překladatel poradil s terminologií, vlastními jmény, slovními hříčkami, metaforami a dalšími lexikálními specifiky. Další částí jsou gramatické instrukce. Při převádění gramatických instrukcí z VT je především třeba ctít konvence a pravidla cílového jazyka. K překladu nemusí být použity stejné prostředky, dokonce je vyloženě vhodné upřednostnit morfologii a syntax cílového jazyka.¹¹²

Poslední kategorií jsou stylistické instrukce. Tyto instrukce z VT musí v překladu korespondovat, tj. mají být odpovídajícím způsobem rozpoznány a převedeny. To se týká i odchylek od běžného stylu (*Normalstil*), např. s ohledem na dobový či individuální styl autora.¹¹³ Pro kategorizaci stylistických instrukcí si opět vypůjčíme terminologii Antona Popoviče, konkrétně pojmy výrazová typizace (zdůrazňování charakteristických výrazových vlastností originálu) a výrazová nivelizace, resp. ztráta (zbavování jedinečných výrazových vlastností výrazové struktury originálu v překladu).¹¹⁴

¹¹⁰ REIŠOVÁ, Katharina. *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik*. S. 54.

¹¹¹ POPOVIČ, Anton. *Teória umeleckého prekladu*. S. 282.

¹¹² REIŠOVÁ, Katharina. *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik*. S. 63.

¹¹³ REIŠOVÁ, Katharina. *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik*. S. 67.

¹¹⁴ POPOVIČ, Anton. *Teória umeleckého prekladu*. S. 288.

2.4.1.1.3 Pragmatické kategorie

Tyto kategorie lze také nazývat vnějazykovými determinanty či situačním kontextem. Jsou to faktory, které výrazně spoluurčují jazykovou podobu VT i překladu (tj. ovlivňují autora překladu i VT při výběru jazykových prostředků) a nelze je při hodnocení překladu vynechat.¹¹⁵

Katharina Reißová rozlišuje následující podkategorie: užší situační zřetel, věcný faktor, faktor času a místa, závislost na mluvčím, faktor příjemce, afektivní implikace.

Užší situační zřetel (*der engere Situationsbezug*) nelze zaměňovat s pojmem situační kontext, který označuje všechny vnějazykové determinanty. V tomto případě se jedná o determinanty týkající se konkrétní pasáže či okamžiku, např. narážky na jiná díla a události, interjekce.¹¹⁶ Lze je nalézt především v divadelních hrách či románových dialozích.

Věcný faktor (*der Sachbezug*) hodnotí správné převedení faktických, odborných informací a to, zda překlad nenarušuje vnitřní logiku textu. Tato kategorie se týká především překladů odborných textů, ale v menší míře i textů uměleckých, pokud se odehrávají ve specifickém prostředí.

Faktor času (*der Zeitbezug*) je relevantní především u textů, které jsou úzce spjaté s nějakou historickou epochou, protože VT starý několik století nelze cele převést do soudobého jazyka. Překlad by měl zachovávat prvky starého jazyka, avšak ne na úkor funkce textu. Faktor místa (*der Ortsbezug*) může pro překladatele představovat ještě větší potíže než faktor času. Je možné jej chápat buď jako realie vázané na zemi a národ výchozího jazyka, nebo jako konkrétní místo, kde se dění odehrává.¹¹⁷

Do kategorie závislost na mluvčím (*die Sprecherabhängigkeit*) spadají faktory, které utvářejí jazyk autora a jeho individuální styl. V textech zaměřených na formu je závislost na mluvčím, resp. autorovi velická. Tyto faktory také odrážejí jeho původ, vzdělání, popř. příslušnost k jistému literárnímu směru nebo epoše.¹¹⁸ Na druhou stranu také typizují samotné mluvčí v textu.

Nelze opomenout ani faktor příjemce (*der Empfängerbezug*), přičemž příjemce VT a překladu se samozřejmě liší. Překladatel tedy musí postupovat tak, aby překlad zapadl do kulturního

¹¹⁵ REIŠOVÁ, Katharina. *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik*. S. 69n.

¹¹⁶ REIŠOVÁ, Katharina. *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik*. S. 72.

¹¹⁷ REIŠOVÁ, Katharina. *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik*. S. 77.

¹¹⁸ REIŠOVÁ, Katharina. *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik*. S. 84.

kontextu příjemce překladu, tedy aby mu porozuměl.¹¹⁹ Poslední kategorií jsou afektivní implikace (*affektive Implikationen*), mezi něž se řadí ironie, sarkasmus, humor, rozhořčení a další vyjádření emocí a expresivity, které je třeba ekvivalentními prostředky převést do překladu.¹²⁰

2.4.2 Hodnocení kvality strojového překladu

Hodnocení strojového překladu se tradičně dělí na automatické hodnocení (pomocí různých metrik) a ruční hodnocení (lidskými anotátory). Nově se oba také přístupy spojují, mj. proto, že průkaznost a použitelnost automatických metrik bývá zpochybňována.¹²¹ Užitečné je rovněž dělení evaluačních přístupů podle dalších aspektů, např. jak jej popisuje Regina Bauerová.¹²² Toto dělení je poněkud zastaralé, přesto přináší zajímavé poznatky především o výchozí situaci hodnotitele a o tom, čeho chceme hodnocením dosáhnout.

- Black-box vs. glass-box evaluation:
Určuje, zda má výzkumník vhléd do systému a dokáže s jistotou stanovit příčiny chyb. Společnosti si však svoje systémy chrání, proto má takto hluboký vhléd často jen interní personál – u komplexních modelů NMT je to zčásti nemožné i pro něj, často nedokáže zjistit, proč daná chyba vznikla.¹²³
- Makroevaluace vs. mikroevaluace:
Při makroevaluaci se posuzuje celková použitelnost systému. Mikroevaluace je konkrétnější a relevantní především ve fázi vývoje. Hledá nedostatky systému, jejich příčiny a řešení, tj. je jakousi analýzou chyb.
- Typologická vs. deklarativní vs. operativní analýza:
Typologická analýza je relevantní především pro vývojáře a testuje, s jakými jevy systém umí zacházet. Deklarativní analýza představuje standardní přístup, který hodnotí kvalitu výkonu podle různých kritérií (např. věrnost). Operativní analýza má testovat finanční efektivitu systému, tj. zda se klientovi vyplatí.
- Formální vs. funkční evaluace:

¹¹⁹ REIŠOVÁ, Katharina. *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik*. S. 81.

¹²⁰ REIŠOVÁ, Katharina. *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik*. S. 85.

¹²¹ ZEHNALOVÁ, Jitka. *Kvalita a hodnocení překladu*. S. 248.

¹²² BAUER, Regina. *Linguistische Evaluation maschineller Übersetzungssysteme*.

¹²³ HRÁČH, Ondřej. *Vyhlídky překladatelské profese v éře moderních technologií: interdisciplinární pohled* [online]. S. lvii.

Formální evaluace zahrnuje měřitelné parametry, většinou jednotlivě (např. na zmiňovanou kvalitu produktu), zatímco funkční evaluace se zaměřuje na komplexní aplikovatelnost systému v určitém kontextu.

- Standardní výkon vs. optimální výkon:
Měření standardního výkonu probíhá za minimálních zásahů uživatele, zatímco měření optimálního výkonu za vyčerpání všech možností systému.
- Hodnocení adekvátnosti vs. pokroku vs. diagnostické hodnocení:
Hodnocení adekvátnosti testuje, zda systém dostává určitým požadavkům, hodnocení pokroku se orientuje na porovnání s předchozím stavem a diagnostické hodnocení zjišťuje, kde a proč systém selhal.

2.4.2.1 *Hodnocení metrikami*

Automatické hodnocení metrikami představíme pouze stručně, protože v této práci nebude aplikováno. Většina metrik je založena na porovnávání n -gramů (sekvencí slov, přičemž hodnota n se většinou pohybuje od jednoho do čtyř slov) referenčního překladu a strojového překladu.¹²⁴ To je poněkud zjednodušující hodnocení, které nijak nebere v potaz stylistiku či koherenci, což je velkou nevýhodou těchto metrik.

Metriky pro hodnocení strojového překladu byly vyvíjeny od 90. let, tedy paralelně s rozvojem strojového překladu. Mezi nejznámější a nejpoužívanější z nich patří BLEU (Bilingual Evaluation Understudy), která porovnává počet segmentů, které sdílí referenční překlad a automaticky vygenerovaný překlad. Nejvyšší dosažitelné skóre je 1 (všechny segmenty se shodují) a nejnižší skóre 0 (neshoduje se žádný segment). Na podobném principu funguje také metrika NIST (National Institute of Standards and Technology), pouze s tím rozdílem, že segmenty, které se vyskytují vzácněji, mají v hodnocení vyšší váhu.

O něco novější metrikou je METEOR (metric for evaluation of translation with explicit ordering). Je o něco novější, a zároveň komplexnější a spolehlivější než první dvě zmiňované metriky. Zohledňuje totiž i sémantickou podobnost (synonyma a slova významově blízká), nikoliv pouze přesné shody slov.¹²⁵ Hodnocení je tak přesnější, ale zároveň závislé na dostupných zdrojích pro příslušnou jazykovou kombinaci – navrhnout dostatečně konkrétní, a

¹²⁴ POIBEAU, Thierry. *Machine Translation* [online]. S. 109.

¹²⁵ METEOR metric for machine translation. Dostupné z: <https://machinelearninginterview.com/topics/machine-learning/meteor-for-machine-translation/>.

zároveň dobře použitelná kritéria pro automatickou metriku je tedy dost obtížné, což však platí i pro hodnocení anotátory.

2.4.2.2 Hodnocení anotátory

Hodnocení ruční, tj. lidská evaluace anotátory¹²⁶, je stále považována za „zlatý standard“¹²⁷ oboru, ačkoliv s sebou rovněž přináší mnohé problémy. Kromě časové a finanční náročnosti jsou to kritéria na osobu anotátora. Tou by měl být v ideálním případě expert na daný jazyk a na translatoologii, který má již s hodnocením překladů zkušenosti (*expert in foreign language testing*).¹²⁸ Takové anotátory je však zvláště pro rozsáhlejší projekty těžké získat, nehledě na obecně vysokou míru subjektivity lidských hodnocení – navzdory striktnímu vymezení kategorií hodnocení se hodnotitelé mohou ve svých soudech značně rozcházet (panuje nízká mezianotátorská shoda).

Odborník na strojový překlad Ondřej Bojar ve své knize¹²⁹ pregnantně shrnuje nejčastěji používané metody ručního hodnocení. Každá je svým způsobem nepřesná, a zároveň na překlad nazírá z jiného pohledu, tj. hodnotí podle jiných kritérií. První metodou je tzv. uspořádávání hypotéz (*hypothesis ranking*). Anotátoři v určitém rozhraní porovnávají výseky překladů od různých SP a řadí je od nejlepších po nejhorší na určené stupnici. Lze hodnotit pouze na jedné stupnici, nebo ve dvou či více kategoriích (*adequacy, fluency, overall quality*), jak je tomu i v této práci. Škála hodnocení také nemusí být relativní (řazení překladů od nejlepšího po nejhorší), nýbrž i absolutní (udílení konkrétních známek na stupnici).

Tato metoda se hodí pro stanovení „nejlepšího“ SP z výběru, ale nepřináší informaci o typu chyb a absolutní kvalitě překladu – je totiž možné, že všechny překlady jsou špatné, jen některé ještě horší. Navzdory těmto nevýhodám byla v práci použita, protože ostatní popsané metody hodnocení strojového překladu jsou příliš technicky či časově náročné, popř. mají nejistý výsledek.

Metoda zvaná test srozumitelnosti vět (*sentence comprehension*) se obrací na příjemce překladu s otázkou, zda věta správně přenáší smysl sdělení. Metoda probíhá ve dvou krocích: „*První anotátor dostane jen výstup strojového překladu, žádný vstup, žádný referenční překlad pro*

¹²⁶ ZEHNALOVÁ, Jitka. *Kvalita a hodnocení překladu*. S. 249.

¹²⁷ GRAHAM, Yvette, Timothy BALDWIN, Alistair MOFFAT a Justin ZOBEL. Can machine translation systems be evaluated by the crowd alone. S. 3n.

¹²⁸ TORRENS, Antonio. Machine Translation Evaluation and Quality Benchmarks.

¹²⁹ BOJAR, Ondřej. *Čeština a strojový překlad*.

srovnání. Jeho úkolem je větu opravit tak, aby bylo jasné, co (podle jeho názoru) říká.¹³⁰ Druhý anotátor pak kontroluje adekvátnost této opravy, přičemž má k dispozici referenční překlad i původní vstup. Největší nevýhodou této metody je samozřejmě závislost na prvním anotátorovi.

Další metodou je měření úsilí posteditace (*postediting*), tedy opravování výstupu ze SP. Anotátoři mají v tomto případě k dispozici originál a někdy též referenční překlad. Posteditace samotná se provádí do určité míry, rozlišujeme tzv. *light post-editing* a *full post-editing*. U prvního typu je cílem provést co nejméně oprav tak, aby byl výstup srozumitelný, fakticky a gramaticky správný, zatímco neobratnosti ve vyjádření nejsou na závadu. Zato *full post-editing* trvá delší dobu a snaží se kvalitativně vyrovnat lidskému překladu, resp. splnit kritéria kladená na lidský překlad.¹³¹ Existují automatické metody, jež cenu za posteditaci vyčíslí, např. HTER (*human-mediated translation error rate*).¹³² Měření úsilí posteditace může mít smysl pro komerční využití, protože udává, zda se překladatelům vyplatí výstupy opravovat, nebo přeložit text rovnou sami.

Zato při značkování chyb (*error flagging*) k opravám a vzniku konečného překladu nedochází, chyby jsou pouze označovány do textu a klasifikovány podle určených kategorií (např. Matusovovo schéma, viz [Stav zkoumané problematiky](#)). Klasifikace chyb i jejich závažnost se různí (např. chyba v interpunkci vs. nepřeložené slovo). Takto získáme detailní přehled, v čem SP chybuje, zároveň je to opět velice subjektivní metoda. Každý anotátor má vůči chybám jinou toleranci, která se i u něj samotného mění v čase (nízká mezianotátorská shoda).¹³³

3 Empirická část

Na základě poznatků načerpaných v Teoretické části práce nyní dojde k dvojímu hodnocení kvality překladu vybraných úryvků z knihy *Die unendliche Geschichte*. Hodnocení autorky práce se zakládá na zmiňovaných aspektech translatologické analýzy podle Kathariny Reißové. Druhé hodnocení prováděli vybraní anotátoři z řad studentů ÚTRL FF UK a zakládá se na jedné z popsaných metod hodnocení strojového překladu (ranking v kategoriích adequacy, fluency a overall quality).

¹³⁰ BOJAR, Ondřej. *Čeština a strojový překlad*. S. 106n.

¹³¹ What You Need to Know About Light and Full Post-editing. Dostupné z: <https://alpha.rws.com/blog/what-you-need-to-know-about-light-and-full-post-editing>.

¹³² BOJAR, Ondřej. *Čeština a strojový překlad*. S. 108.

¹³³ BOJAR, Ondřej. *Čeština a strojový překlad*. S. 109.

3.1 Translatologická analýza

Na originální literární text budeme odkazovat pojmem VT, na jednotlivé překlady zkratkami uvedenými na začátku práce (EP, MM, GO, DE, CU). Komentované jevy budou v příkladových větách vyznačeny tučně, kompletní srovnávací tabulka se nachází na konci práce v [Příloze II](#). Translatologická analýza byla provedena na všech třech překládaných úryvcích pro všech pět překladů naráz, aby bylo možné je srovnávat nejen s VT, ale rovněž mezi sebou. Výběr úryvků je odůvodněn v následující kapitole [Metodika výběru úryvků](#), protože je spojen i s anotátorským hodnocením.

3.1.1 Literární kategorie

Ve VT vidíme zaměření na formu, protože se jedná o krásnou literaturu, která má specifickými jazykovými prostředky vzbudit určitý estetický dojem. Text je však téměř do stejné míry zaměřený na obsah, protože se nejedná o poezii, nýbrž prózu, ve které hraje velkou roli příběh. Ve všech překladech jsou tyto dvě funkce zachovány, avšak v rozdílném poměru. V EP poměr funkcí zhruba odpovídá VT, tj. jsou používány ekvivalentní jazykové prostředky, zatímco v MM převládá zaměření na formu a překladatelka volí expresivnější jazykové prostředky na úkor obsahu, přitom je její text často delší než VT, viz Tabulka 1:

VT	EP	MM
Die Tropfen liefen am Glas herunter und über die geschnörkelten Buchstaben.	Kapky stékaly po skle a přes kudrlinkovitá písmena.	Kapky vody stékaly po skleněné tabuli a po kudrlinkách vykroucených do skulinek ozdobného písma.

Tabulka 1

V CU, GO i DE naopak dochází k upozadění formy, resp. estetické funkce, a většímu zaměření na obsah a k doslovnosti, popř. k volbě neutrálnějších vyjádření. Rovněž se vyskytují vyloženě chybné překlady, které narušují i funkci obsahovou, jak vidíme vyznačeno v Tabulce 2 tučně:

VT	GO	DE	CU
Langsam griff der Junge ohne Namen nach der goldenen Kette, die um seinen Hals lag, und nahm AURYN ab.	Chlapec beze jména pomalů popadl zlatý řetízek kolem krku a sundal AURYNA .	Chlapec beze jména pomalu sáhl po zlatém řetízku na krku a vzal si ho od Auryna .	Chlapec bez jména pomalu sáhl po zlatém řetízku kolem krku a sundal AURYN.

Tabulka 2

3.1.2 Jazykové kategorie

3.1.2.1 Sémantické instrukce

V tomto ohledu je výrazný MM, jelikož obsahuje veliké množství adic i omisí. Jak již bylo zmíněno, MM je místy podstatně delší než zbývající překlady i než VT, ačkoliv překlady z němčiny do češtiny jsou obecně kratší než VT, především z důvodu odlišné gramatické struktury. Celkem 7 segmentům z VT neodpovídají žádné překladové segmenty, protože je překladatelka záměrně přeskočila či opomněla. Z obsahového hlediska tu však nedochází k podstatné ztrátě informací nebo posunům právě proto, že je MM na jiných místech redundantní – v Tabulce 3 vidíme v MM tučně vyznačená slova, která nemají přímou oporu v originále:

VT	MM
Zögernd stand der Junge, der keinen Namen mehr hatte, auf und ging ein paar Schritte auf Atréju zu.	Zmatený a plný rozpaků vstal chlapec bez jména ze sněhu a šel drakovi a jeho pánu v ústrety.

Tabulka 3

Zato EP se výraznějších změn v sémantických instrukcích nedopouští. Tento překlad je významově velmi přesný a neopomíná či nepřidává téměř nic. Rovněž posunů je velmi málo, někde však přílišná doslovnost pozměnila význam. V tomto příkladu by byl mnohem vhodnějším ekvivalentem slova *Stadtmauer* výraz *městské hradby*, který je použit jak v MM, tak překvapivě i v GO a DE). V EP je však přeložen příliš doslovně jako *městské zdi*, viz Tabulka 4:

VT	EP
Mitten in diesem unermesslichen Raum aber lagen, riesig wie eine Stadtmauer , die beiden Schlangen.	Uprostřed nesmírného prostoru ale leželi oba hadi, velicí jako městské zdi .

Tabulka 4

Všechny tři výstupy ze SP neobsahují v podstatě žádné omise ani adice. Zato posunů způsobených povrchní interpretací textu se vyskytlo několik a jsou do jisté míry propojené s lexikálními instrukcemi – v Tabulce 5 viz chybný překlad sousloví *am Ende* z DE:

VT	DE
Schwebte er am Ende irgendwo im Weltall?	Vznášel se snad někde ve vesmíru na konci ?

Tabulka 5

3.1.2.2 Lexikální instrukce

Tato kategorie je poměrně obsáhlá a bohatá na různé postřehy. Proto hodnotíme nejdříve do lidské překlady a výstupy ze SP zvlášť, protože vykazují společné znaky. Následně je porovnáváme mezi sebou.

Úryvky VT obsahují vlastní jména bytostí a předmětů, která nejsou ustálená a žádají si kreativního či alespoň konzistentního překladu (*AURYN*, *Der Junge ohne Namen*, *Atréju*, *Mondenkind*, *Fuchur*). Oba lidské překlady tato kritéria splňují. Použitá řešení tedy jsou adekvátní, v některých případech se i shodují. Název šperku *AURYN* ponechávají MM i EP nepřeložený, resp. jej transkribují, což je legitimní překladatelský postup.¹³⁴ Označení *Der Junge ohne Namen* překládají doslovně jako *Chlapec bez jména* – EP jej však píše s malým počátečním písmenem.

Pro překlad jména *Atréju* zvolily MM a EP podobnou strategii. MM jméno přizpůsobuje cílovému jazyku, přesouvá interpunkci a s ní nejspíš i slovní přízvuk (*Átreju*). EP navíc odebírá jedno písmeno, nejspíš proto, aby mělo jméno „mužskou“ koncovku, která je v cílovém jazyce běžnější (*Átrej*). Dalším vlastním jménem, které se v úryvcích vyskytuje, je *Fuchur*. MM jej opisuje, což je poněkud překvapující vzhledem k její neustálé snaze o kreativnější a poetičtější překlad, zatímco EP překládá jako *Falco*. To má jistou zvukovou oporu ve VT, ale cíleně či

¹³⁴ LEVÝ, Jiří. *Umění překladu*. S. 106.

náhodou odkazuje na stejnojmenného rakouského zpěváka, který byl známý již v době vzniku překladu.¹³⁵ V Tabulce 6 jsou pro přehled uvedené překlady tří zmiňovaných vlastních jmen:

VT	EP	MM
Atréju, Fuchur und der Junge ohne Namen standen nebeneinander auf der Seite des schwarzen Schlangenkopfes [...]	Átrej, Falco a chlapec bez jména stáli vedle sebe na té straně, kde ležela černá hadí hlava [...]	Átreju, Fuchur a Chlapec bez jména stáli vedle sebe tam na té straně, kde ležela černá hadí hlava [...]

Tabulka 6

V případě jména *Mondenkind* obě překladatelky volí kreativní překlad: *Děvčátko z Měsíčních paprsků* (MM) a *Měsíčnice* (EP). Lze namítnout, že MM je příliš volný¹³⁶, přidává do překladu informaci, která ve VT obsažena nebyla (*paprsky*). Také je poměrně dlouhý a špatně se s ním manipuluje v textu, viz Tabulka 7:

VT	EP	MM
„ Mondenkind , ich komme!“, sagte Bastian noch einmal leise in die Dunkelheit hinein.	„ Měsíčnice , už jdu!“ pronesl Bastián ještě jednou tiše do tmy.	„Musím přijít!... Já přijdu, Děvčátko z Měsíčních paprsků! “ řekl Bastián ještě jednou do tmy. Řekl to nyní úplně potichoučku.

Tabulka 7

Ve výstupech ze SP jsou vlastní jména řešena problematičtěji. Celkově se uchylují k doslovnému překladu či transkripci z VT, kupříkladu *Mondenkind* se ve všech třech překladech objevuje jako *Měsíční dítě*, jen GO jej píše s malým počátečním písmenem. Zarážející je nekonzistentnost CU, který toto vlastní jméno překládá také jako *Moonchild*. Jméno *Atréju* je v DE a CU pouze přepsáno a není skloňováno, zatímco GO jej pozměňuje na anglicky znějící *Atreyu*.

Nejsou to vyloženě špatná řešení, ale je s nimi špatně nakládáno. Např. GO se je pokouší skloňovat, což však vypadá nepřirozeně (srov. 3. p. *k Atreyuovi*, 4.p. *před Atreyu* podle vzoru předseda, 4.p. *AURYNA* podle vzoru pán). Největším prohřeškem je pak nekonzistentnost jak

¹³⁵ BERGER, Vojtěch. Před 60 lety se narodil Johann Hölzel. Nic vám to neříká? A co umělecké jméno Falco?.

¹³⁶ LEVÝ, Jiří. *Umění překladu*. S. 82.

samotného vlastního jména, tak i skloňování, a to v rámci tří po sobě jdoucích vět v CU, viz Tabulka 8:

VT	CU
„ Mondenkind! Mondenkind! Ich komme, Mondenkind! Ich bin schon da.“	» Moonchild! Moonchilde! Už jdu, měsíční dítě! “ Už jsem tam.

Tabulka 8

Naopak je třeba pochválit překlad jména *Fuchur*. DE a GO jej překládají jako *Falkor*. Při rešerši bylo zjištěno, že se jedná o oficiální anglický překlad tohoto jména. I v češtině však zní velmi přirozeně a lze jej dobře skloňovat, dokonce je z tohoto důvodu možná vhodnější než *Falco* v EP. CU toto jméno transkribuje, což je také přijatelná strategie. Další vlastní jména jsou strojovými překladači překládána doslovně či s minimálními úpravami (*Bastian; Chlapec, který už neměl jméno*), v čemž se neliší od EP a MM. V Tabulce 9 vidíme překlady tří zmiňovaných vlastních jmen:

VT	GO	DE	CU
Atréju, Fuchur und der Junge ohne Namen standen nebeneinander auf der Seite des schwarzen Schlangenkopfes [...]	Atreyu, Falkor a chlapec beze jména stáli bok po boku na straně hlavy černého hada [...]	Atréju, Falkor a chlapec beze jména stáli vedle sebe po boku černé hadí hlavy [...]	Atréju, Fuchur a chlapec beze jména stáli vedle sebe na straně černé hadí hlavy [...]

Tabulka 9

Ve výstupech SP je ostatní lexikum často voleno bez ohledu na kontext a slovní okolí. Příkladem je překlad slova *Kleinod*, které odkazuje na talisman *AURYN* (z popisu v úryvku se jedná o řetízek se symbolem dvou propletených hadů). V každém textu je toto slovo přeloženo jinak. Oba lidské překlady *klenot* a *Skvost* a také *šperk* (DE) jsou v daném kontextu vhodnými ekvivalenty, avšak *drahokam* (GO) a *poklad* (CU) nikoliv. Dále v nich dochází ke ztrátě expresivity, jsou používány neutrálnější a frekventovanější ekvivalenty slov z VT.

V následujícím příkladu v Tabulce 10 se např. nabízí použít ekvivalent *chřtán*, jak je tomu v EP i MM, přičemž *čelisti* je stále přijatelný ekvivalent, ale *hltan* nikoliv:

VT	CU	DE
[...] auf der Seite des schwarzen Schlangenkopfes, der in seinem Rachen das Ende der weißen Schlange hielt.	[...] na straně černé hadí hlavy, která držela konec bílého hada ve svém hltanu .	[...] černé hadí hlavy, která držela v čelistech konec bílého hada.

Tabulka 10

Dalším nedostatkem všech třech výstupů ze SP je opakování slov, které zákonitě nastane, když SP využívají nejfrekventovanější ekvivalenty slov z VT, zvláště pokud se jedná o abstraktní koncepty. Opakování nemusí být jen prohrěšek, někdy je účelné a úmyslné, což ale v následujícím příkladu neplatí. Překvapivě se objevuje i v EP, viz Tabulka 11:

VT	EP	GO
[...] nie gekannte Empfindung , ein Gefühl von Losgelöstheit und grenzenloser Freiheit.	[...] neznámý pocit , pocit uvolněnosti a nekonečné svobody.	bezprecedentní pocit , pocit odpoutanosti a neomezené svobody.

Tabulka 11

3.1.2.3 Gramatické instrukce

Jednoznačně pozitivní je, že v analyzovaných úryvcích nebyly nalezeny žádné pravopisné chyby, pokud nepočítáme chyby interpunkční (ve výstupech ze SP např. chybí uvozovky či jsou chybně zapsány). Problematika velkých a malých písmen je v tomto případě sporná, protože k ní autor VT přistupuje promyšleně a svévolně. Jméno talismanu *AURYN* je tak psáno v kapitálkách, zatímco *der Junge ohne Namen* vlastně popírá podstatu vlastního jména. V překladech MM, GO, DE a CU jej tedy objevíme s malým písmenem, zatímco v EP zase s velkým. Tato rozkolísanost je nejspíš dána i faktem, že v němčině se všechna podstatná jména píšou s velkým písmenem.

Jevem, který zasahuje jak do gramatických, tak do stylistických instrukcí, je odkazování (deixe). „*Takové ukazování se uskutečňuje prostřednictvím specifických ukazovacích výrazů, tj. deiktických výrazů // deiktických slov, které nemají pojmový význam a jejichž sémantika*

může být definována pouze v relaci k entitě, k níž se vztahuje.¹³⁷ Pokud je totiž odkazováno chybně, dochází také k posunu. Stalo se to pouze párkrát u GO a CU (viz Tabulka 12, kde zájmeno *ihn* odkazuje na podstatné jméno ve 4. pádě, tj. *den Namen*), ostatní překlady jsou v tomto ohledu bezchybné.

VT	CU
Darum sagte er ihn gleich noch ein paarmal vor sich hin:	A tak mu ještě několikrát řekl:

Tabulka 12

V rovině syntaktické (slovosledné) nebylo nalezeno příliš mnoho pochybení, resp. některé odchylky od slovosledu jsou diskutabilní, ale ne vyloženě chybné. Dva takovéto případy byly zjištěny v MM, několik dalších potom ve výstupech z SP, ale vesměs se nejedná o závažné chyby, jak vidíme v Tabulce 13:

VT	MM
Dabei betrachtete er noch einmal die beiden Schlangen [...]	Ještě jednou pohled upřel na třípytlivé hady.

Tabulka 13

3.1.2.4 Stylistické instrukce

VT jednoznačně spadá do uměleckého funkčního stylu, tj. do stylu krásné literatury,¹³⁸ kde převažuje estetická (poetická) funkce. Lze konstatovat, že všech pět překladů tento funkční styl s menšími či většími odchylkami zachovává. MM je překladem, který ze všech nejvíce využívá méně frekventované, knižní a místy i zastaralé slovní zásoby (*řinout se, jít v ústrety, dvorana* apod.). Zároveň se na mnoha místech dopouští vylepšování VT¹³⁹, což se neprojevuje pouze již popsányými adicemi, ale v terminologii Antona Popoviče také výrazovou typizací, tedy zdůrazňováním charakteristických výrazových vlastností VT¹⁴⁰, jak je vidět na dvou příkladech v Tabulce 14:

VT	MM
Dann blieb er stehen.	Když ušel něco kroků , zastavil se.

¹³⁷ HIRSCHOVÁ, Milada. DEIXE.

¹³⁸ MAREŠ, Petr. UMĚLECKÝ STYL.

¹³⁹ REIŠOVÁ, Katharina. *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik*. S. 67.

¹⁴⁰ POPOVIČ, Anton. *Teória umeleckého prekladu*. S. 288.

[...] sondern ein samtene s , warmes Dunkel, in dem er sich geborgen und glücklich fühlte .	[...] ale hebká, vlahá tma, v níž se cítil v bezpečí a v níž zakoušel neskonale blažený pocit.
---	--

Tabulka 14

Výstupy ze SP, ale místy i EP trpí opačným neduhem, tj. výrazovou nivelizací nebo dokonce ztrátou. V překladech se tak objevují frekventovanější, neutrálnější slova, některá jsou úplně vynechána – to se však děje jen v malé míře, neboť SP téměř žádná slova neopomíjejí. V Tabulce 15 vidíme výrazovou nivelizaci v GO oproti EP, zatímco v Tabulce 16 naopak tentýž jev v EP:

VT	EP	GO
Draußen war ein grauer kalter Novembermorgen, und es regnete in Strömen .	Venku bylo pošmourné, sychravé listopadové ráno a lilo jako z konve .	Venku bylo šedé, chladné listopadové ráno a pršelo .

Tabulka 15

VT	EP
Im gleichen Augenblick wurde der goldene Glanz AURYNS so über alle Maßen hell und strahlend [...]	V tu chvíli se AURYN rozzářil tak oslnivým zlatým jasem [...]

Tabulka 16

Podobným pochybením je volba kontextově či stylisticky nevhodných ekvivalentů, neobratných pasivních vazeb, záměna vidů sloves apod, příklady viz v Tabulce 17 a 18. To se opět týká téměř výlučně výstupů ze SP, a zároveň týchž pasáží. Tím pádem nelze tvrdit, že by byl jeden z výstupů ze SP v tomto ohledu výrazně horší kvality.

VT	GO
Alle Angst und Beklemmung war von ihm abgefallen .	Veškerý strach a úzkost z něj zmizely .

Tabulka 17

VT	DE
Im gleichen Augenblick wurde der goldene Glanz AURYNS so über alle Maßen hell und strahlend [...]	V téže chvíli se Aurynova zlatá záře stala tak jasnou a nadmíru zářivou [...]

Tabulka 18

3.1.3 Pragmatické kategorie

3.1.3.1 Užší situační zřetel a věcný faktor

Ve VT tento determinant nehraje velkou roli, protože se jedná o fantasy knihu pro děti a mládež, která není pevně ukotvená v čase a reálném světě. Některé pasáže a koncepty nesou určitou symboliku (např. černý a bílý had jako jin a jang), které však v procesu překladu nepředstavují problém. Některé již zmiňované posuny však do této kategorie lze zahrnout, protože jsou způsobené nepochopením či spíše nepředstavením si konkrétní situace ve VT. Stává se to především u výstupů ze SP, viz Tabulka 19:

VT	CU	DE
Die Quader dieses Bauwerks waren aus goldenem Licht.	Bloky této budovy byly ze zlatého světla.	Krychle této stavby byly tvořeny zlatým světlem.

Tabulka 19

Tento popis je imaginačně náročný i pro lidské překladatele, u nichž je však minimálně vidět snaha o interpretaci a zlogičtování¹⁴¹, ačkoliv svérázné (MM překládá v tomto případě *Quader* jako *cihly*). Věcný faktor není v případě VT tolik relevantní, protože se jedná o umělecký, nikoliv faktický a odborný text. Nicméně žádný z překladů nenarušuje vnitřní logiku textu nad míru, která již byla popsána v podkapitole [Sémantické instrukce](#).

3.1.3.2 Faktor času a místa

Analyzovaný VT a jeho překlady nedělí velké časové rozpětí. VT byl poprvé vydán roku 1979, MM v roce 1987 a EP v roce 2001. Výstupy ze SP vznikly v roce 2023 a od vzniku VT je tedy dělí 44 let. VT však obsahuje málo knižních či archaických výrazů. V MM se jich několik vyskytuje (např. v *ústřety*, *zákmit*), což není ani tak způsobené dobovým faktorem, jako spíše snahou o poetizaci a zkrášlování překladu. Ostatní překlady v tomto směru nijak nevyčnívají.

¹⁴¹ LEVÝ, Jiří. *Umění překladu*. S. 132.

VT v podstatě není vázaný na německojazyčné reálie, protože se odehrává povětšinou v blíže neurčené, fantastické zemi jménem *Phantasien*, což lze zjistit z celkové analýzy knihy, nikoliv z úryvků. V překladech iluze této smyšlené země není nijak narušena.

3.1.3.3 *Závislost na mluvčím*

Autor VT, německý spisovatel Michael Ende (viz [Charakteristika autora a dobového kontextu díla](#)), nepatří k žádnému vyhraněnému literárnímu směru. Jedná se o spisovatele dětské a fantasy literatury 2. pol. 20. století, který vystudoval činoherní školu.¹⁴² Bezpochyby měl svůj individuální styl, který však nelze na základě takto krátkých úryvků rekonstruovat a tím pádem ani hodnotit v překladech.

3.1.3.4 *Faktor příjemce a afektivní implikace*

Příjemcem toho konkrétního VT je primárně německojazyčný čtenář ve starším školním věku se zájmem o fantasy, ačkoliv v něm najdou zalíbení i čtenáři starší. Pro mladší čtenáře je však syntakticky i lexikálně poměrně náročný a abstraktní, viz např. tato složitá souvětí v Tabulce 20:

VT
Er war ein wenig blaß und außer Atem, aber ganz im Gegensatz zu der Eile, die er eben noch gehabt hatte, stand er nun wie angewurzelt in der offenen Tür.
Es war eine wunderbare, nie gekannte Empfindung, ein Gefühl von Losgelöstheit und grenzenloser Freiheit.

Tabulka 20

Všechny překlady s drobnými odchylkami cílí na podobné příjemce jako VT. Jak již bylo několikrát zmiňováno, MM tíhne k poetizaci a užití knižních slov, proto nejspíš osloví i starší čtenáře. Výstupy ze SP, zejména CU, naopak občas nezohledňují příjemce ve výběru lexika (*bezprecedentní pocit, Moonchild*).

S afektivními implikacemi se ve VT příliš nesetkáme. Ironii či sarkasmu by nedospělý příjemce možná ani neporozuměl a vzhledem k žánru knihy také jejich užití není ve větší míře obvyklé. Emoce zde vyjadřovány jsou, ale vzhledem ke kulturní blízkosti jazyka VT a jazyka překladu není třeba je převádět za použití speciálních strategií.

¹⁴² Michael Ende. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/zivotopis/michael-ende-333>.

3.1.3.5 Závěrečné srovnání

Nyní shrneme poznatky, které vyplývají z analýzy jednotlivých kategorií. V rozboru literární kategorie bylo zjištěno, že překlady plně nezachovávají původní funkci VT: MM akcentuje výrazovou funkci, je tedy do větší míry zaměřen na formální stránku. Výstupy ze SP naopak funkci výrazovou umenšují a jsou více zaměřené na obsah. EP se poměrem funkcí nejvíce blíží VT, ale přesto je o něco více zaměřený na obsah. Pragmatické kategorie tímto způsobem shrnovat nebudeme, protože se jedná o nejazykové faktory čistě věcné povahy¹⁴³ a nevzešlo z nich ve vztahu k překladům tolik konkrétních závěrů.

Jazykové kategorie byly nejbohatší analyzovanou kategorií, proto jsme vytvořili přehledovou tabulku chyb, která dokládá, v čem který překlad nejvíce chyboval (viz Tabulka 21 níže, kompletní translatická analýza se nachází v [Příloze II.](#)). Klasifikovány byly nejčastější typy chyb, které vychází z jednotlivých podkategorií: adice, omise a negativní posun spadají do sémantických instrukcí. Vlastní jména spadají do lexikálních instrukcí, formátování a interpunkce a slovosled do instrukcí gramatických. Odkazování je na pomezí gramatických a stylistických instrukcí. Do těch se dále řadí stylisticky nevhodné ekvivalenty, výrazová typizace a výrazová nivelizace nebo ztráta.

Pojmy negativní posun, výrazová typizace a výrazová nivelizace nebo ztráta jsou vypůjčené z terminologie Antona Popoviče, aby bylo možné jednotlivá pochybení kategorizovat detailněji. Hodnoty uvedené v Tabulce 21 je ale třeba brát s rezervou a pouze orientačně. Každý z těchto typů chyb je jinak závažný, např. negativní posuny jsou jistě závažnější a hůře odstranitelné než chyby ve formátování a interpunkci. Není to však možné přesně kvantifikovat, zároveň mohou být některé chyby zařaditelné do více kategorií (tj. v určitých překladatelských řešení se kumuluje více chyb najednou). Některé chyby také nemusí být brány jednoznačně negativně, např. výrazová typizace.

Vidíme, že nejvíce omisí a především adicí a výrazových typizací bylo zjištěno v MM. Negativní posuny, chybně řešená vlastní jména, výrazové nivelizace či ztráty a stylisticky nevhodné ekvivalenty se nepřekvapivě objevovaly nejvíce ve výstupech ze SP – zejména v CU, který „vyniká“ 20 výskytů negativních posunů. Kategorie odkazování, slovosled, formátování a interpunkce mají poměrně nízký počet výskytů, ale v výstupech ze SP bylo přesto detekováno více pochybení či minimálně odchylek než v lidských překladech.

¹⁴³ REIŠOVÁ, Katharina. *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik*. S. 88.

klasifikace chyb	EP	MM	GO	DE	CU
adice	3	36	1	1	0
omise	1	7	2	1	2
negativní posun	2	3	14	8	20
vlastní jména	0	0	4	4	5
odkazování	0	2	4	0	2
slovosled	0	2	6	3	6
formátování a interpunkce	2	1	4	5	2
stylisticky nevhodný ekvivalent	3	4	16	17	16
výrazová typizace	5	15	0	2	1
výrazová nivelizace nebo ztráta	2	1	11	6	8

Tabulka 21

Pokud všechno tyto údaje i další poznatky z translatologické analýzy zobecníme, zdaleka nejkošatějším a výrazově nejsilnějším překladem je MM, který v tomto ohledu předstihuje i VT. Tím sice umocňuje estetický zážitek, ale zároveň se do jisté míry zpronevřuje VT a jeho autorovi. EP, tedy novější lidský překlad, má rovněž nesporné umělecké kvality, zato je významově přesnější než MM a nedopouští se adic. V některých pasážích je však příliš doslovný. SP jsou v hodnocení na podobné úrovni, tj. žádný není výrazně horší, ale zdaleka nedosahují kvality lidských překladů.

3.2 Hodnocení kvality překladu anotátory

3.2.1 Metodika výběru úryvků

Z knihy *Die unendliche Geschichte* byly vybrány tři úryvky o rozsahu cca. 200 slov tak, aby vždy končily celou větou. První úryvek proto čítá 204 slov, druhý 197 slov a třetí 218 slov. Úryvky nebyly vybrány náhodně, nýbrž z úplného začátku různých kapitol: první úryvek z úvodní nečíslované a nepojmenované kapitoly o antikvariátu pana Koreandera, druhý úryvek ze 13. kapitoly s názvem *Perelin, der Nachtwald* a třetí úryvek z 26. kapitoly s názvem *Die Wasser des Lebens*.

Tento výběr z přibližného začátku, prostředka a konce díla byl tedy proveden vědomě, metodou naprosto náhodného výběru by totiž vznikly úryvky naprosto vytržené z kontextu. To by mohlo zkreslit následné hodnocení, neboť anotátoři by mohli považovat některá zdařilá překladatelská

řešení za chyby a naopak (např. deixe, segmentace větných celků). I takto někteří anotátoři v komentářích poznamenávali, že jim pro objektivní posouzení překladu scházely některé informace. Nicméně pro detailnější seznámení s kontextem by bylo třeba v tomto časově náročném experimentu vyčlenit ještě další čas navíc.

Ve dvou knižních překladech byly vyhledány pasáže odpovídající příslušným úryvkům. Zbylé tři překlady byly pořízeny pomocí SP v jejich webovém rozhraní. Výstupy z těchto SP nemají ustálenou podobu a mění se v čase (resp. na samotném modelu se neustále pracuje), proto byl zaznamenán den překladu a pořízeny screenshoty pro případnou kontrolu (viz. [Příloha I](#)).

3.2.2 Anotátoři a zasláné instrukce

Anotátorská skupina sestávala ze studentů a studentek ÚTRL, kteří studují v jazykové kombinaci němčina–čeština. Osloveni byli tedy studenti bakalářského studia Mezikulturní komunikace čeština–němčina/Interkulturelle Kommunikation und Translation Tschechisch–Deutsch a navazujících magisterských programů Překladatelství: čeština–němčina a Tlumočnictví: čeština–němčina. Anotátoři se věkově neshodují se zamýšlenými příjemci překladu, tj. dětmi staršího školního věku – ty by nebyly schopné překlad adekvátně evaluovat a rovněž by bylo náročné je pro hodnocení vůbec získat.

Nevyřazovali jsme ty, kteří studují pouze tlumočení, neboť je jich zanedbatelný počet a jistě mají s písemným převodem z němčiny zkušenosti. Anotátorům nebyla vyplácena žádná finanční odměna, měli pouze možnost započítat si účast v hodnocení do povinné překladatelské praxe. Hodnocení probíhalo původně od 15.5. do 5.6. 2023. Kvůli nevelké návratnosti bylo prodlouženo do 16.6., přičemž byli anotátoři opětovně urgováni e-mailem.

Celkem 66 anotátorů bylo osloveno e-mailem, který zaštila vyučující a vedoucí práce Mgr. Věra Kloudová, PhD., abychom podpořili návratnost hodnocení. Tato cílová skupina byla vybrána kvůli své dosažitelnosti – hodnocení profesionálními překladateli by možná přineslo zajímavější výsledky, ale návratnost by byla vzhledem k nulové finanční odměně značně nejistá. Skupina studentů je navíc poměrně homogenní, proto nebylo nutné brát explicitně v potaz věk a délku překladatelských zkušeností, které by hodnocení překladu ovlivňovaly.

Celkové znění instrukcí pro anotátory, které bylo zasláno e-mailem spolu s anotátorským rozhraním v excelu, se nachází v [Příloze V](#). Součástí instrukcí byl také odkaz na online dotazník, který anotátoři po skončení hodnocení vyplňovali. Instrukce obsahovaly dále krátké představení diplomové práce, postup hodnocení včetně jednotlivých kategorií a postup

odevzdání (zaslání zpět na uvedený e-mail). Je také důležité zmínit, že anotátoři věděli, že bude zastoupen lidský i strojový překlad, ale nikoliv v jakém poměru, či pořadí (které se navíc měnilo, viz [Anotátorské rozhraní](#)).

Závěrem byli anotátoři ujištěni, že získaná data nebudou postupována třetím stranám (ani ostatním anotátorům) a v diplomové práci budou anonymizována. Úplná anonymizace na úrovni zpracování dat však neproběhla, neboť anotátoři označovali soubory svými iniciálami a posílali zpátky e-mailem. Vytvoření anonymního sdíleného online rozhraní jsme považovali za příliš náročné a komplikované, protože by bylo nejspíš nutné vytvořit další tabulku, v níž by měl každý anotátor přiřazený personalizovaný odkaz na rozhraní – v tomto případě by také hrozilo, že si anotátoři hodnocení omylem přepíšou nebo se nechají inspirovat hodnocením jiného anotátora.

3.2.3 Anotátorské rozhraní

Náhled anotátorského rozhraní je v [Příloze IV](#). Bylo vytvořeno v nástroji Excel a obsahovalo 3 listy, tj. každý úryvek na samostatném listu. V prvním sloupci zleva se nacházel vždy originální text úryvku (dále jako originál, označení VT platí pouze pro translatologickou analýzu) rozdělený po větách do políček (segmentů) a připnutý tak, aby jej měl anotátor při posouvání sloupců stále na očích. V každém dalším sloupci následoval odpovídající překlad segmentu od jednoho z pěti systémů (tj. lidský překlad nebo výstup ze SP), rozlišený střídavě červenou a modrou barvou. Originál i překlady byly anonymizované, resp. anotátoři neměli ani ponětí, které SP budou do hodnocení zahrnuty.

Za každým z překladů byl prostor pro ohodnocení segmentu v rámci tří kategorií (adequacy, fluency, overall quality), a to na škále od 0 do 10 (0 je nejhorší známka, 10 naopak nejlepší). V posledním sloupci měli anotátoři možnost zanechat volitelný komentář k hodnocení. Ve dvou případech anotátoři vepsali komentáře pod hodnocení, nejspíše proto, že kolonku volitelného komentáře přehlédli, nicméně tyto komentáře byly také zahrnuty. V posledním řádku hodnotili překlady celkově (na tzv. *doc-level*), rovněž ve zmíněných třech kategoriích.

Pořadí systémů nebylo pevně dané, nýbrž náhodné a na každém listu jiné. Vytvořeno bylo pomocí online randomizačního nástroje [PiliApp](#). Složitější formy randomizace jsme zavrhlí, neboť se jednalo pouze o trojí zamíchání celkem pěti názvů systémů. Chtěli jsme tak předejít zkreslení způsobenému tím, že by byl jeden systém v rozhraní stále na stejném místě. Náhoda ale rozhodla tak, že byly všechny systémy dvakrát na stejném místě, z toho EP dvakrát první, CU dvakrát poslední a MM buď poslední či předposlední, viz následující schéma:

- 1. úryvek: EP, GO, DE, MM, CU
- 2. úryvek: DE, GO, EP, MM, CU
- 3. úryvek: EP, CU, DE, GO, MM

3.2.4 Dotazník

Anotátoři vyplňovali také online dotazník v bezplatném nástroji [Formuláře Google](#). Je to uživatelsky přívětivý nástroj, který umožňuje tvořit různé typy otázek, a zároveň z odpovědí automaticky generuje grafy – některé z nich jsou součástí této práce. V některých případech bylo třeba vyhodnocovat ručně (např. při vyjmutí anotátorů, kteří hodnocení nevyplnili celé). Nyní popíšeme obsah dotazníku a vyhodnotíme získané odpovědi.

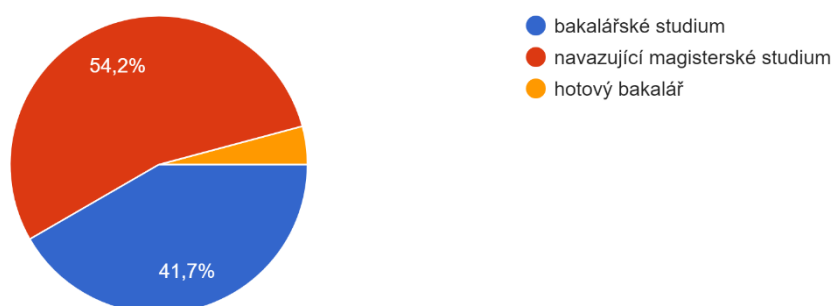
Dotazník byl rozeslán e-mailem spolu s anotátorským rozhraním a anotátoři jej vyplňovali až po hodnocení úryvků. Cílem bylo získat dodatečné informace o průběhu a způsobu hodnocení, subjektivní dojmy anotátorů a jejich případné komentáře k hodnocení. Očekávaný počet respondentů byl stejný jako u anotátorského rozhraní, což se nakonec vyplnilo (jeden anotátor byl po dohledání urgován, aby dotazník dovyplnil). Dotazník obsahoval celkem 10 většinou polootevřených otázek, tj. s výběrem z několika odpovědí, ale s možností přidat svoji vlastní. Pouze u jedné otázky bylo možné zvolit více než jednu odpověď.

Kompletní dotazník se nachází v [Příloze III](#). 1. otázka sloužila pro identifikaci anotátorů, uvedli v ní svoje iniciály, pod kterými posílali také anotátorské rozhraní. Oba dokumenty tak bylo možné přiřadit k sobě a zohlednit to v hodnocení (např. rozdíl v hodnocení studentů bakalářského a magisterského studia). Iniciály se u dvou anotátorů shodovaly, ale byli v jiném úseku studia, tudíž nedošlo k záměně.

2. otázka mířila právě na úsek studia, ve kterém se anotátor nachází. Z celkového počtu 24 anotátorů studuje 13 (54,2 %) navazující magisterské studium překladatelství či tlumočnictví na ÚTRL. 10 anotátorů (41,7 %) je na bakalářském studiu a 1 uvedl, že nyní bakalářské studium ukončil, viz Obrázek 2:

2. V jakém úseku studia se nyní nacházíte?

24 odpovědí

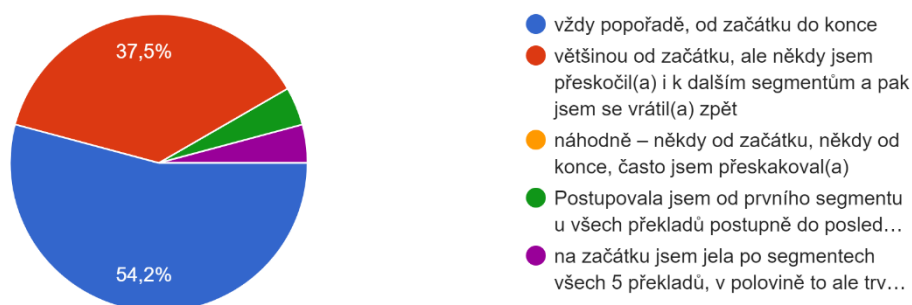

Obrázek 2

3. otázka dotazníku se týkala pořadí, v jakém anotátoři hodnotili. Na Obrázku 3 vidíme, že mírná většina (54,2 %) odpověděla, že hodnotili segmenty vždy popořadě, od začátku do konce. Zhruba třetina (37,5 %) hodnotila většinou od začátku, ale někdy přeskočila k dalším segmentům, a pak se vrátila zpět. Není známo, zda anotátoři hodnotili vodorovně, tedy všech 5 systémů naráz, nebo jestli postupovali svisle a hodnotili nejdřív všechny segmenty jednoho systému a poté pokračovali k dalšímu systému. Dva anotátoři však konkrétně uvedli, že postupovali vodorovně, ale vzhledem k časové náročnosti v polovině jeden z nich přešel k hodnocení svislému.

3. Při hodnocení jednotlivých segmentů jsem postupoval(a) (zaškrtněte prosím vše, co pro Vás platí, případně připište svůj vlastní postup):

24 odpovědí

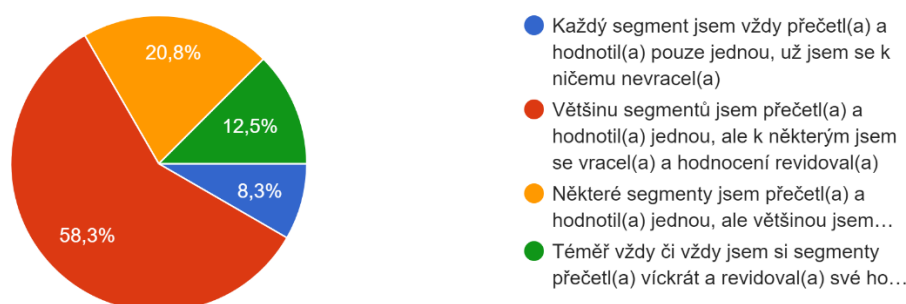
Obrázek 3

Na Obrázku 4 níže vidíme výsledky 4. otázky, která se vztahovala k hodnocení jednotlivých segmentů. Mírná většina anotátorů (58,3 %) uvedla, že většinu segmentů přečetli a hodnotili pouze jednou, ale k některým se vraceli a hodnocení revidovali. 20,8 % se většinou vracelo a

revidovalo hodnocení. 12,5 % se k segmentům vracelo a revidovalo téměř vždy či vždy. Pouze malé procento anotátorů (8,3 %) se k segmentům nikdy nevracelo a nerevidovalo svoje hodnocení, což je pozitivní zjištění. Pořadí hodnocení a opakované hodnocení mohou mít totiž na výsledky podstatný vliv. Pokud anotátor svoje hodnocení reviduje, dokáže jej zpětně lépe porovnat s ostatními segmenty a případně upravit známku. Přeskakování mezi segmenty může naopak způsobit nekonzistentnost hodnocení a ztrátu orientace v kontextu.

4. Jednotlivé segmenty jsem hodnotil(a) následujícím způsobem (zaškrtněte prosím vše, co pro Vás platí):

24 odpovědí

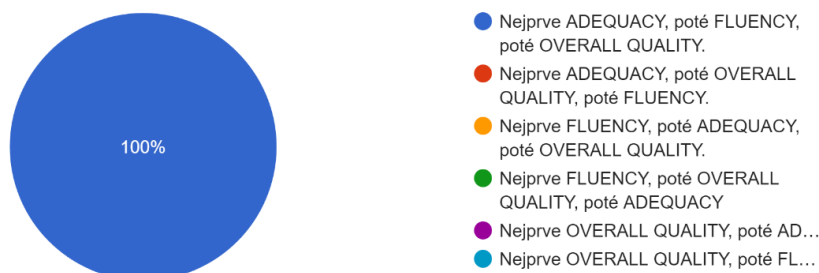

Obrázek 4

V 5. otázce výjimečně panovala absolutní shoda, viz Obrázek 5. 100 % anotátorů odpovědělo, že hodnotili nejdříve kategorii adequacy, poté fluency, a nakonec overall quality. To není překvapující, neboť takto byly kategorie v rozhraní seřazeny zleva doprava a nebylo třeba se od toho odchylovat. Tuto otázku by bylo možné v dotazníku vynechat, neboť nebyla tolik relevantní a přinesla očekávanou jednoznačnou odpověď.

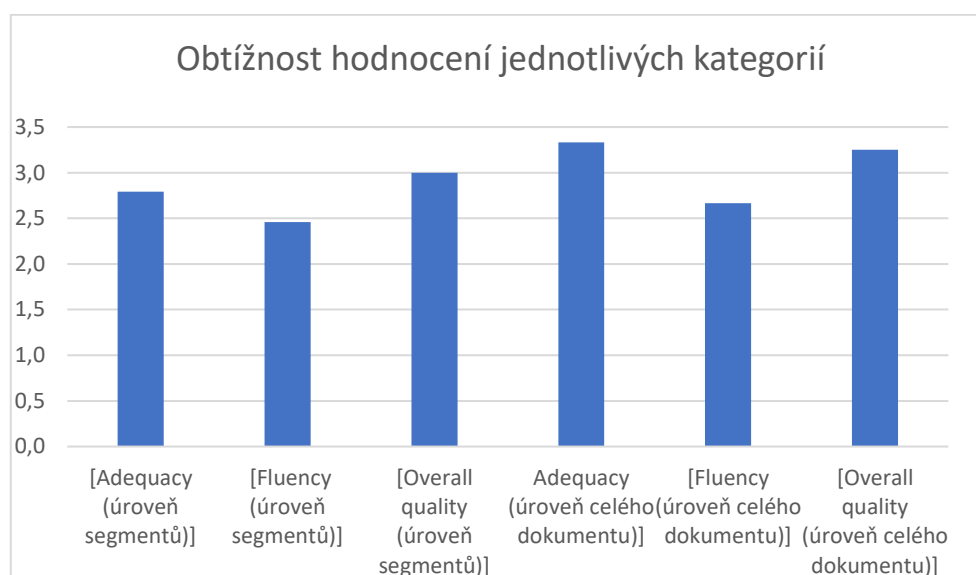
5. Uveďte, v jakém pořadí jste hodnotil(a) jednotlivé kategorie. Pokud jste neměl(a) jednotnou strategii, uveďte prosím nejčastější pořadí a případně dovysvětlete v možnosti Jiné.

24 odpovědí

Obrázek 5

V uzavřené 6. otázce anotátoři posuzovali na bodové škále od 1 do 5 obtížnost hodnocení jednotlivých kategorií, výsledky vidíme na Obrázku 6. Po zprůměrování hodnot vyšla jako nejnáročnější kategorie adequacy na úrovni celého dokumentu a overall quality na úrovni celého dokumentu (3,3 z 5 bodů). Tato otázka však nepřinesla nosné odpovědi, neboť se zbytek kategorií rovněž pohyboval kolem 2 či 3 bodů. Otázku by tedy bylo lepší úplně vynechat či vztáhnout pouze ke 3 základním kategoriím, nehledě na úroveň segmentu či dokumentu.

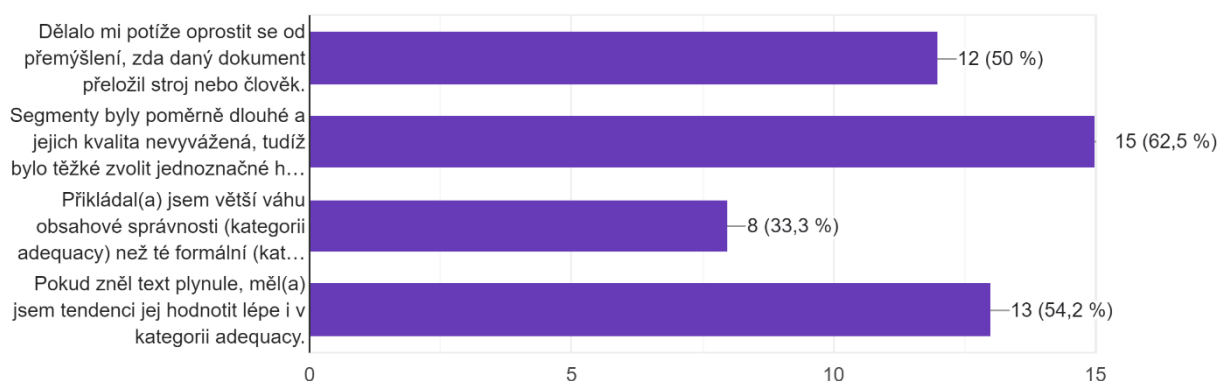
Obrázek 6

7. otázka dotazníku byla spíše orientační a obsahovala různá tvrzení, jež si autorka práce při přípravě experimentu sama pokládala. Bylo možné zvolit libovolné množství odpovědí a popř. dopsat další jevy, což však anotátoři neudělali a spokojili se s předepsanými tvrzeními. Výsledky této otázky vidíme níže na Obrázku 7.

Rovně polovině všech anotátorů dělalo potíže oprostít se od přemýšlení, zda daný dokument přeložil stroj nebo člověk. Většině anotátorů (62,5 %) připadaly segmenty poměrně dlouhé a jejich kvalita nevyvážená, tudíž měli potíže zvolit jednoznačné hodnocení. Mírná většina (54,2 %) také připustila, že pokud zněl text plynule, měli tendenci jej hodnotit lépe i v kategorii adequacy. Rovná třetina také přikládala větší váhu obsahové správnosti, tj. kategorii adequacy než formální (kategorii fluency). O 5 anotátorů více (54,2 %) připustilo, že pokud zněl text plynule, měli tendenci jej hodnotit lépe i v kategorii adequacy. Z této otázky tedy vyplývají možné důvody zkreslení výsledků: směšování kategorií adequacy a fluency a nejednoznačnost hodnocení, která mohla vést u anotátorů až k jisté nahodilosti.

7. Zaškrtněte prosím všechny jevy, se kterým jste se potýkali, popř. přiřpte další do kolonky.

24 odpovědí

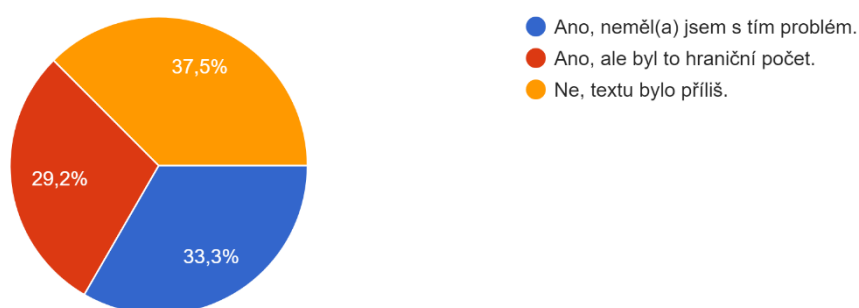

Obrázek 7

8. otázka se týkala únosnosti hodnocení, protože zahrnovalo celkem pět systémů. Zde se názory anotátorů rozcházejí, viz Obrázek 8. Rovná třetina v tomto ohledu neměla s hodnocením problém, 37,5 % naopak připadalo textu příliš. Jen o něco méně anotátorů (29,2 %) považovalo hodnocení 5 systémů za hraniční. To je možné zohlednit v případném dalším hodnocení, např. snížit počet hodnocených systémů či zkrátit úryvky.

8. Hodnotil(a) jste naráz 5 systémů. Bylo to podle Vás únosné a dobře proveditelné?

24 odpovědí

Obrázek 8

Zato v 9. otázce panovalo mezi anotátory shoda. Z odpovědí u této otázky je však třeba vyjmout pět anotátorů, kteří vyplnili pouze část hodnocení, protože jejich odpovědi nelze vztáhnout na celou délku hodnocení. Po této úpravě celých 84,2 % uvedlo, že jim hodnocení trvalo déle než 60 minut. Výrazně tím překročili přibližný čas na vyplnění, který byl uveden v instrukcích pro anotátory a čítal 30–45 minut pro oba úkoly (tj. samotné hodnocení i dotazník). Pouze jednomu

anotátorovi trvalo vyplnění 30–45 minut, dvěma pak 45–60 minut. Ačkoliv anotátoři čas nejspíš neměřili přesně, zdá se tedy hodnocení výrazně časově náročnější, než se předpokládalo. To zároveň implikuje pozorné čtení a pečlivé přemýšlení nad hodnocením, což však nelze dokázat.

10. otázku bylo třeba vyhodnotit manuálně, neboť byla otevřená a týkala se komentářů k hodnocení. Zároveň jsme k ní přidali tři komentáře ze samotného anotátorského rozhraní, které byly vepsány mimo kolonku volitelné komentáře (možná proto, že si jí anotátoři nevšimli, nebo chtěli uvést poznámku hned a vztáhnout k celému hodnocení). Necelá třetina anotátorů (29 %) se jakéhokoliv komentáře zdržela. Další odpovědi byly rozděleny podle barev do 5 nadřazených kategorií, viz Tabulka 22:

	časová náročnost
	jiné (např. pochvala)
	subjektivnost a (ne)důslednost hodnocení
	stížnost na konkrétní překlad
	problémy s kategorií overall quality

Tabulka 22

Poznámka o přílišné časové náročnosti hodnocení se objevila třikrát. V jednom případě anotátor dodal, že kvůli tomu nevyplnil třetí list hodnocení, což je významným důvodem pro zkrácení případného budoucího hodnocení. Tři komentáře nebylo možné zařadit do žádné jednotné kategorie, jeden chválil přehlednost rozhraní; druhý poznamenal, že se těší na výsledky; třetí dodával, že ho ani nenapadlo hodnotit kategorie v jiném pořadí, než bylo uvedeno (zřejmě odkaz na jednu z předchozích otázek).

Šest anotátorů zmiňovalo, že jim dělalo potíže hodnotit důsledně, tj. všechny překlady stejným měřítkem, které si do jisté míry museli určit sami a také jej po dobu hodnocení udržet. Jeden navíc dodal, že si není jistý mezianotátorskou shodou:

- „Možná se projeví, kdo je jak přísný, to, co jsem třeba já hodnotila číslem 7, mohl leckdo hodnotit jako 4.“

Nedůslednost a subjektivnost jsou jistě slabinou tohoto typu hodnocení, řešením by bylo např. poskytnout anotátorům obsáhlejší instrukce i s referenčními příklady hodnocení (tj. jaké chyby obsahuje segment hodnocený známkou 4 apod.), či případně zúžit známkovací škálu a dodat k ní stručné slovní hodnocení, jak navrhuje další anotátor:

- „Z nějakého důvodu (asi nějaký bias) jsem často bral právě 7 jako standard. Myslím, že příště by bylo účinnější hodnotit 1-5, ve stylu: příšerný - chybný - ok průměr - dobrý - lépe bych to nepřeložil.“

Čtyři komentáře poukazovaly na problémy s konkrétními překlady, ve třech případech to byl podle popisu MM:

- „Obecně jsem měla problém u jednoho překladu, který hodně specifikoval a dokresloval, protože jsem se zdráhala hodnotit negativně, když jsem neviděla text jako celek [...]“
- „Překlad č. 4 je hodně stylizovaný pro dětskou literaturu, proto je políčko adequacy slabší (příliš expresivity oproti originálu).“
- „U 3. stránky jsem měla problém s hodnocením 5. překladu – byly tam posuny.“

Tento rozpor či vyloženě negativní hodnocení jsou patrné i ze samotného hodnocení. Ačkoliv anotátoři věděli, že se jedná o literární text, neměli tendenci výrazově nejsilnější a nejpoetičtější překlad (podle výsledků [Translatologické analýzy](#)) hodnotit jako nejlepší. Čtvrtý komentář z této kategorie zmiňoval propastné rozdíly v kvalitě segmentů téhož překladu, což ukazuje nejspíše na nevyrovnaný výkon různých SP.

Poslední kategorií komentářů tvoří obtížné hodnocení overall quality, o němž se zmínili 3 anotátoři. Tato kategorie nabízí prostor ke zvážení kategorií adequacy a fluency, ale nemusí být jejich průměrem. Záleží na tom, které z nich si anotátoři v daném případě více cení, což si minimálně někteří uvědomovali: „Vím, že hodnocení overall quality mělo vycházet z předchozích dvou kategorií, ale mně nedávalo smysl udělovat nějaký průměr – když je v jedné z těchto kategorií velký problém a druhá je v pohodě, tak přece nemůžu napsat, že overall quality je něco mezi, když můj overall dojem z toho segmentu špatný.“ To mělo být nejspíš zdůrazněno již v instrukcích, aby anotátoři nebyli na pochybách.

3.3 Výsledky hodnocení kvality překladu anotátory

Anotátorské rozhraní vyplnilo a odeslalo zpět celkem 24 z maximálního možného počtu 66 anotátorů. Někteří však vyplnili pouze část hodnocení, a to z různých důvodů. Jeden anotátor, který nevyplnil hodnocení 3. úryvku, explicitně uvádí v komentářích, že důvodem byla časová náročnost hodnocení. Tři další anotátoři naopak vyplnili pouze hodnocení 3. úryvku, jeden další anotátor dále nevyplnil hodnocení na úrovni dokumentu. Důvodem je nejspíš nedbalé přečtení instrukcí, a tím pádem opomenutí dalších listů hodnocení či kolonky v dolní části. Tato prázdná pole (i ta, která v MM odpovídala prázdným segmentům) tedy nebyla do hodnocení zahrnuta.

Nejdříve byl pro každý překlad v každém ze tří úryvků spočítán aritmetický průměr v jednotlivých kategoriích (fluency, adequacy, overall quality). Tyto hodnoty byly následně přiřazeny ke konkrétnímu systému a zprůměrovány v rámci všech úryvků. Pro ilustraci byly zprůměrovány také hodnoty na úrovni dokumentu, viz Tabulka 23:

	fluency	adequacy	overall quality	doc-level fluency	doc-level adequacy	doc-level overall quality
EP	8,66	8,70	8,59	8,74	8,60	8,77
GO	7,27	7,39	7,09	6,72	6,94	6,62
DE	8,19	8,27	8,09	8,03	8,12	8,03
MM	7,13	6,80	6,77	6,89	6,42	6,64
CU	7,27	7,16	6,94	6,91	6,70	6,64

Tabulka 23

Vidíme, že všechny systémy dosáhly na škále 0–10 nadprůměrného hodnocení, tj. nad 5 bodů, což je pozitivní zjištění. Zároveň to může být způsobené absencí detailnějších kritérií a příkladů opravdu špatných překladů, jak někteří anotátoři sami zmiňovali (viz kap. [Dotazník](#)). Výsledky se rovněž nepohybují ve velkém rozpětí, rozdíl mezi nejlépe a nejhůře hodnoceným systémem v kategorii fluency činí 1,53 bodu, v kategorii adequacy 1,9 bodu a v kategorii overall quality 1,82 bodu.

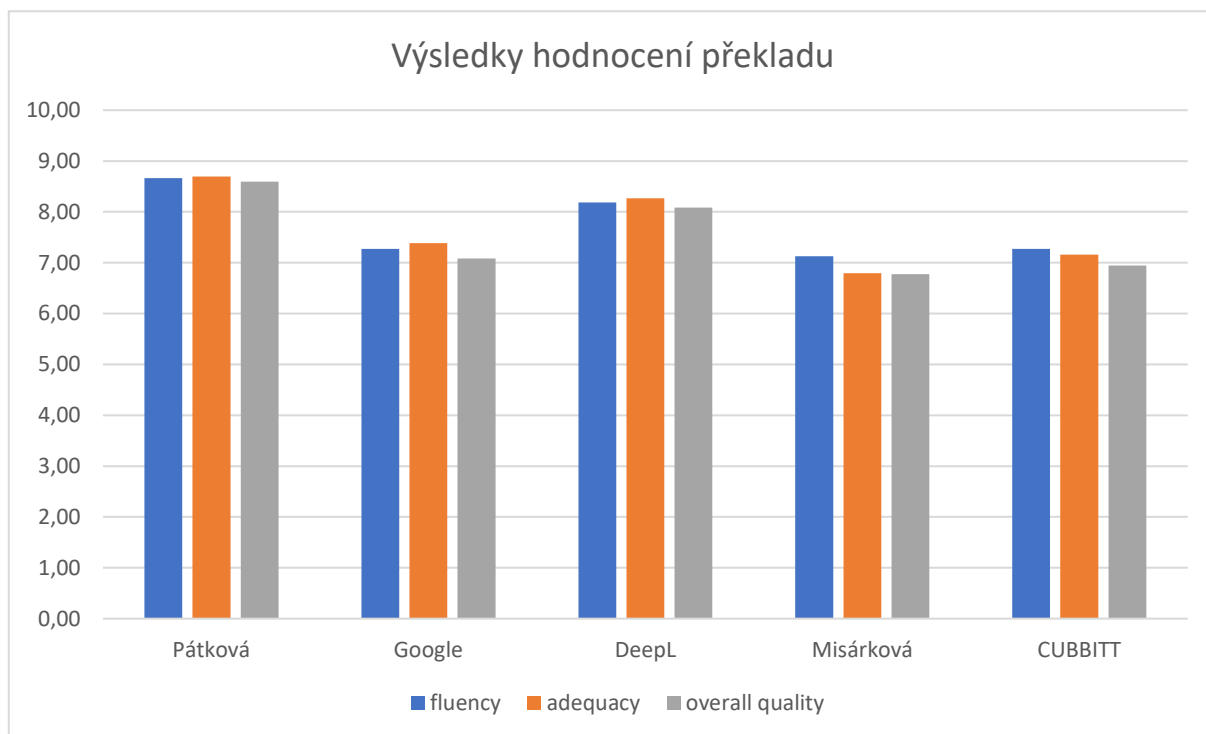
V kategorii fluency dosáhl nejlepšího hodnocení EP s 8,66 body. Druhým nejlepším nebyl překvapivě druhý lidský překlad, nýbrž DE s 8,19 body. GO a CU obdrželi shodně 7,27 bodu a na posledním místě je MM se 7,13 body. Anotátoři jej hodnotili nejhůře možná právě kvůli výtkám zmíněným v [Translatologické analýze](#): byl velmi košatý, místy delší než originál, měnil jeho větnou stavbu a celkově působil zastarale. Do této kategorie se ale zřejmě promítlo i nízké hodnocení v kategorii adequacy.

Kategorii adequacy rovněž dominoval EP a DE, a to s nepatrně vyšším skóre než v předchozí kategorii (8,7 a 8,27 bodu). GO dosáhl 7,39 bodu a předčil zde CU se 7,16 body. MM se jako jediný umístil pod hranici 7 bodů. Anotátoři zjevně nepovažovali různé omise, adice a výrazové zesilování textu zjištěné v analýze za legitimní strategii. Je také možné, že tento překlad vzhledem k lexikální a stylistické náročnosti považovali za nejméně vhodný pro dětského, resp. dospívajícího čtenáře.

Kategorie overall quality by měla odrážet hodnocení v obou předchozích kategoriích, ale míra jejich zastoupení závisí na anotátorovi, tj. někdo považuje za důležitější adequacy, jiný zase fluency. Všechny hodnoty v této souhrnné kategorii jsou však nižší než v obou předchozích kategoriích, anotátoři byli tedy v celkovém zhodnocení přísnější. Poměrně jasně zvítězil EP s 8,59 body. Nad osmibodovou hranici se dostal také DE (8,09 bodu). Další pořadí je shodné jako v kategorii adequacy, tedy GO, CU, a nakonec MM s pouhými 6,77 body.

3.3.1 Shrnutí

Na Obrázku 9 vidíme grafické porovnání jednotlivých systémů ve všech kategoriích. Nejvyššího, a zároveň nejvyrovnanějšího skóre ve všech třech kategoriích dosáhl novější lidský překlad, tj. EP. Druhým nejlépe hodnoceným systémem byl DE, který zaostával za EP jen nepatrně a ve všech kategoriích pokořil hranici 8 bodů. Následuje GO, který ve dvou kategoriích předčil CU a v jedné dosáhl totožného výsledku. Na posledním místě překvapivě skončil starší lidský překlad (MM). Ve všech kategoriích mu anotátoři udělili nejnižší skóre.

Obrázek 9

3.3.2 Volitelné komentáře

Anotátoři měli možnost zanechat u každého segmentu volitelný komentář k některému z překladů, kterým své rozhodnutí odůvodňovali nebo poukazovali na konkrétní jevy a jejich možné řešení. Tuto možnost využilo 7 z nich, někteří i víckrát. Komentáře jsme rozdělili podobně jako při hodnocení dotazníku do několika kategorií. Vzhledem k jejich stručnosti a nevelkému počtu je uvádíme všechny a kompletně:

Kritika překladatelského řešení;

- „Pršelo jako z konve se mi nezdá moc idiomatičké, proto bod dolů.“
- „Pomalu popadl je poněkud protimluv.“
- „Body jsem strhla za Chlapce beze jména s malým CH.“
- „Nelíbí se mi akorát dvakrát "ani" za sebou.“

alternativní řešení;

- „První bych řekla do sněhu a až poté před Atréje.“
- „Tady bych spíš řekla: Přestal cítit...“
- „Tady by byla hezká kombinace řešení č. 4 s těmi zbylými: Jak kolem sebe šmátral rukama, uvědomil si, že se vznáší.“
- „Že by se vznášel někde ve vesmíru?“
- „Mně se nejvíc líbí skloňování "k Átrejovi", příp. "Átreji".“

poukazování na chybějící kontext;

- „Skloňování jména Atréju, u překladu 5 neznám kontext, takže se adekvátnost špatně hodnotí.“
- „Bez kontextu těžké posuzovat, řešení se mi ale zdají všechna příliš doslovná (Necítil pod sebou matrace ani pevnou zem/ Matrace a pevná zem jako by pod ním náhle zmizely).“
- „Nedokážu zhodnotit adekvátnost překladu jmen a jejich skloňování, když neznám širší kontext.“
- „Nevím, jestli tam bylo více lidí a proto je možné použít "každý", nebo tam byli jen oni dva a v tom případě je správně jen překlad první.“
- „Překladu 5 bych pravděpodobně dala více bodů za adekvátnost, pokud bych měla k dispozici kontext a mohla si ověřit, kdo je Atréju (drak?), kde a kdy se příběh odehrává (v zimě?) atd.“

ostatní (resp. poukazování na MM).

- „Zajímalo by mě, čím je překlad 5 :)“
- „Možná překladatel trochu až moc upustil uzdu svému autorskému stylu a přidal pár drobných informací.“

Komentáře z prvních dvou kategorií jsou koherentní a dobře odůvodněné, v případě posteditace by jistě našly využití. Třetí kategorie se podobá té, která již byla zmíněna v hodnocení dotazníku. Anotátoři se vzhledem k nedostatečnému kontextu brání vyslovit jasné hodnocení. V některých případech je tato obava oprávněná, avšak v jiných (např. skloňování jména Átreju, když z úryvku víme, že se jedná o mužskou postavu) je dle našeho názoru kontext dostačující, ačkoliv segment působí izolovaně. Poslední kategorii tvoří dva komentáře na MM, nad nímž se anotátoři podle všeho nejvíce podivovali.

3.3.3 Meziannotátorská shoda

V kapitole [Hodnocení anotátory](#) bylo zmiňováno, že často panuje nízká meziannotátorská shoda, tj. anotátoři se v hodnocení neshodují a hodnotí podle jiných kritérií. Proto jsme se zjednodušeně pokusili prozkoumat meziannotátorskou shodu i v tomto hodnocení, a to ze dvou

aspektů. Neklademe si však nárok na stanovení absolutní mezinotátorské shody, budeme se věnovat pouze jistému porovnání.

Nejdříve jsme srovnali anotátory na bakalářském a magisterském stupni studia. Z porovnání udělených známek vyšlo najevo, že anotátoři-bakaláři měli tendenci dávat lidským překladům nižší hodnocení ve všech kategoriích. Naopak SP hodnotili většinou lépe než anotátoři-magistři – markantní je rozdíl např. v kategorii adequacy u GO. Možné vysvětlení je, že anotátoři-bakaláři ještě nemají tolik zkušeností jak s jazykem, tak s hodnocením překladů, a proto si některých pochybení nevšimli nebo jim nepřikládali takovou váhu. Hodnocení těchto dvou skupin anotátorů se však nikdy neliší o více než 1 bod, celkové výsledky viz Tabulka 24 a Tabulka 25:

BAKALÁŘI

	fluency	adequacy	overall quality
EP	8,62	8,56	8,57
GO	7,37	7,63	7,23
DE	8,29	8,52	8,26
MM	7,04	6,48	6,58
CU	7,34	7,48	7,15

Tabulka 24

MAGISTŘI

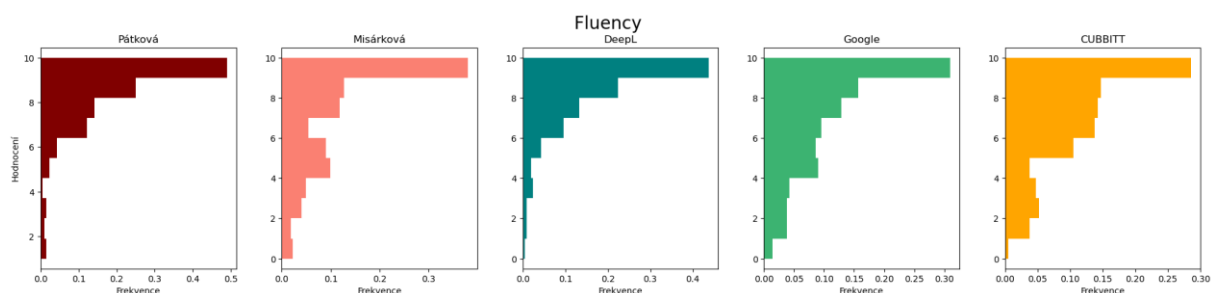
	fluency	adequacy	overall quality
EP	8,67	8,74	8,59
GO	7,24	7,27	7,01
DE	8,12	8,11	7,98
MM	7,13	6,93	6,82
CU	7,27	6,98	6,84

Tabulka 25

Vhled do mezinotátorské shody nám poskytnou také histogramy, což jsou grafy znázorňující distribuci dat.¹⁴⁴ Byly vytvořené pro každou kategorii zvlášť a vzhledem k náročnosti statistického zpracování pouze pro 1. úryvek. Na svislé ose vidíme známkovací škálu z hodnocení a na vodorovné ose frekvenci zastoupení těchto známek v hodnocení. Histogramy jsou normalizovány, tj. hodnoty na ose x jsou přizpůsobené konkrétnímu grafu.

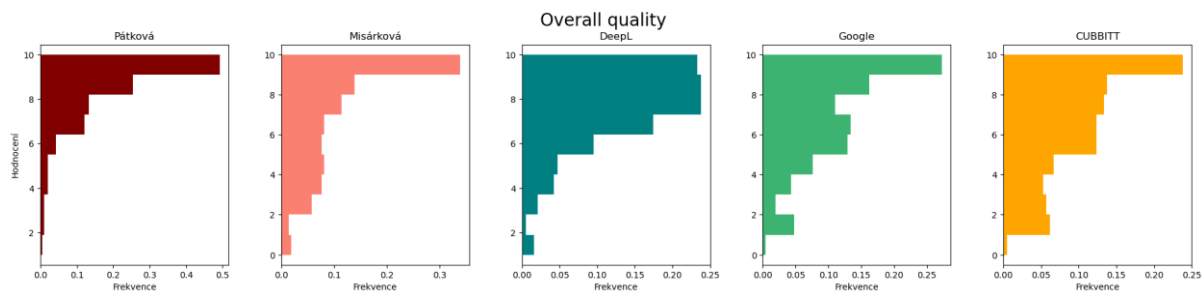
¹⁴⁴ SHELDON, Robert. What is a histogram.

Na Obrázku 10 vidíme, že v kategorii fluency se anotátoři shodovali nejvíce u EP: Téměř polovina anotátorů mu udělila známku 10. Nejmenší shoda naopak panovala u CU, kde mají známky 5 až 9 podobné zastoupení (10–15 %).

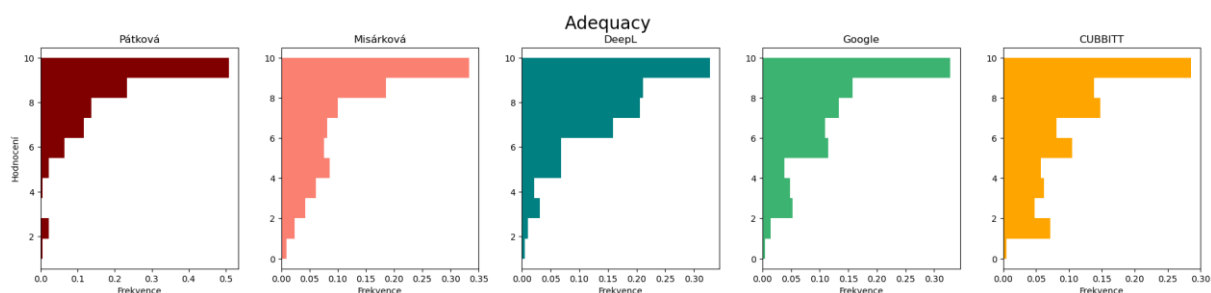

Obrázek 10

V kategorii overall quality na Obrázku 11 vidíme větší rozrůzněnost hodnocení. Anotátoři se opět nejvíce shodovali u EP, téměř polovina mu udělila nejvyšší známku. Menší shodu pozorujeme např. i u DE, avšak nejmenší je u CU. Známky 5 až 9 mají téměř totožnou frekvenci a ani poté křivka strmě nepřibližuje nule (více než 5 % anotátorů CU ohodnotilo známkou 2). V mnohém se neliší ani histogram pro kategorii adequacy, viz Obrázek 12.

Obrázek 11

Obrázek 12

4 Závěr a diskuze

4.1 Rekapitulace postupu

Tato diplomová práce se zaměřila na ruční hodnocení kvality strojového a lidského překladu literatury pro děti a mládež z němčiny do češtiny. Cílem této interdisciplinární práce bylo

porovnat strojové a lidské překlady vybraných úryvků z knihy *Die unendliche Geschichte* od německého spisovatele Michaela Endeho.

Teoretická část se nejprve zabývala dílem, z něhož byly úryvky k překladu převzaty, tj. specifiky daného žánru, autorem a dobou vzniku, literární analýzou a jazykovými charakteristikami díla – to vše s důrazem na překladatelsky relevantní aspekty. Pozornost byla věnována také dvěma knižním překladům díla, a to i v širším kontextu (překladatelské normy, tradice a specifika překladu pro děti a mládež).

Třetí podkapitola patřila strojovému překladu, jehož výstupy byly rovněž předmětem hodnocení. Krátce byla představena jeho historie a v současnosti nejvyužívanější metoda, tj. neuronový strojový překlad. Na něm jsou založeny tři SP (Google Translate, DeepL, CUBBITT), které byly pro překlad v rámci této práce použity. Teoretickou část uzavírají přístupy k hodnocení kvality překladu, nejprve z translátologického hlediska s důrazem na model Kathariny Reißové, a dále automatické i ruční hodnocení kvality strojového překladu.

V empirické části na tuto kapitolu navazuje translátologická analýza vybraných úryvků podle zmíněného modelu K. Reißové ve třech základních kategoriích (literární, jazykové, pragmatické). Následuje popis prováděného ručního hodnocení anotátory. Data získaná z anotátorského rozhraní i z dotazníku jsou vyhodnocena a interpretována s přihlédnutím k možným zkreslením.

4.2 Zhodnocení hypotéz

V úvodu práce jsme rovněž formulovali 5 hypotéz, které je nyní třeba zhodnotit:

- 1) Lidské překlady analyzovaných úryvků z LDM vykazují vyšší skóre v kategorii overall quality než výstupy ze SP. Totéž platí pro kategorie fluency a adequacy, přičemž většího rozdílu bude dosaženo v kategorii fluency.

Tato hypotéza nebyla potvrzena. Novější lidský překlad (EP) byl sice hodnocen nejlépe ve všech třech kategoriích, ale starší lidský překlad (MM) naopak nejhůře, rovněž ve všech kategoriích. V kategorii fluency u překladu EP navíc nebylo dosaženo největšího rozdílu oproti ostatním systémům, bylo to v kategorii adequacy (EP 8,7 bodu vs. DE 8,27 bodu).

- 2) Novější lidský překlad analyzovaných úryvků z LDM vykazuje vyšší skóre v kategorii overall quality než starší lidský překlad.

Druhá hypotéza se velmi silně potvrdila, EP dosáhl v této kategorii mnohem vyšší skóre než MM (8,59 vs. 6,77 bodu), který skončil na opačném konci pomyslného žebříčku.

- 3) Ze SP dosahuje v hodnocení kvality překladu úryvků z LDM nejlepších výsledků ve všech kategoriích DE.

Třetí hypotéza se beze zbytku potvrdila. DE dosáhl hned po EP druhého nejlepšího výsledku ve všech kategoriích a předčil jak oba zbývající SP, tak starší lidský překlad.

- 4) SP na základě translátologické analýzy úryvků nejvíce chybují v překladu vlastních jmen a toponym.

Tato hypotéza se nepotvrdila, což je nejspíše dáno malým vzorkem vlastních jmen a toponym. SP měly mnohem větší „možnost“ chybovat v jiných stanovených kategoriích (především negativní posuny a stylisticky nevhodné ekvivalenty). Proto by bylo vhodné hypotézu formulovat jinak, např. že SP na základě translátologické analýzy chybují více než lidské překlady. Tato analýza by se následně potvrdila (CU 5 chyb, DE 4 chyby, GO 4 chyby.)

- 5) Hodnocení lidských překladů úryvků z LDM na úrovni dokumentu bude vyšší než hodnocení výstupů ze SP na úrovni dokumentu, a to ve všech třech kategoriích. Zároveň bude toto hodnocení korelovat s hodnocením na úrovni segmentů.

Poslední hypotéza se potvrdila zčásti. EP skutečně dosáhl i na úrovni dokumentu vyššího hodnocení než SP, a to ve všech kategoriích. MM si nevedl tak špatně jako na úrovni segmentů, přesto skončil v kategorii adequacy na posledním místě, v kategorii fluency na předposledním místě a v kategorii overall quality na děleném 3.–4 místě. V případě EP tedy toto hodnocení korelovalo s hodnocením na úrovni segmentů, v případě MM nikoliv.

Z této práce vyplývá, že lidský překlad literatury je stále hodnocen lépe než překlad strojový. Propad staršího lidského překladu je možno vysvětlit tím, že anotátoři si nedostatečně uvědomovali specifika literárního překladu a hodnotili tak kreativní a nedoslovná řešení přísněji, protože v translátologické analýze tento překlad zdaleka nebyl hodnocen tak špatně. (ačkoliv tento překlad opravdu obsahoval do značné míry netolerovatelné posuny, adice a omise).

4.3 Výhled do budoucna

Výzkum byl však proveden na krátkém úseku textu z jediné knihy a s malým počtem anotátorů, kteří nejsou profesionály v hodnocení překladů. Zároveň z výzkumu nelze vyvozovat závěry

pro celý žánr LDM, neboť analyzovaná kniha je určená spíše starším dětem a mládeži. Komplexitou je tedy nesrovnatelná s tvorbou pro malé děti, resp. zjištěnou komplexitou (viz [Translatologická analýza](#) a [Jazykové charakteristiky díla](#)) je srovnatelná spíše s literaturou pro dospělé.

Proto je třeba závěry ověřit v dalších studiích, na jiných textech či v jiných jazykových kombinacích a s jinou skupinou hodnotitelů – či s naprosto jinými kritérii hodnocení, neboť metod je velké množství. Vhodná by byla rovněž spolupráce s odborníky z oblasti IT, kteří by poskytli vhled do fungování SP, řešili technickou a provozní stránku podobného hodnocení překladu a popř. dokonce vytvořili SP natrénovaný pouze na specifických datech (např. z jednoho žánru či od jednoho autora).

I veřejně dostupné SP však neustále dělají pokroky a není vyloučeno, že se v budoucnu lidským překladům beletrie vyrovnají, o čemž se nyní debatuje již i na odborných překladatelských besedách.¹⁴⁵ Pozdvižení nyní vzbuzuje především prototyp generativní umělé inteligence ChatGPT, který byl spuštěn 30. listopadu 2022.¹⁴⁶ Díky promptování¹⁴⁷ (pokládání dotazů a upřesňování zadání) je schopný do jisté míry simulovat rozhodovací proces překladatele, a tím nacházet (ač stále nedokonalá) řešení pro překladatelské problémy, které byly dosud považovány za výsostně lidskou záležitost, např. slovní hříčky a narážky na kulturní fenomény. I zde by však mohli translatologové a překladatelé najít využití, pomáhali by s promptováním a odborně hodnotili výstupy.

Překladatelé literatury se pochopitelně obávají o budoucnost celé profese, která navíc trpí dlouhodobým finančním podhodnocením.¹⁴⁸ Nelze vyloučit, že ji v poměrně blízké době čekají velké změny. Stane se z literárního překladu práce pro hrstku největších odborníků, kteří se budou zabývat jen nejnáročnějšími texty, jež SP nezvládnou adekvátně přeložit a překladatelé posteditovat do kvalitní podoby? Nebo budou tyto výstupy ze SP fungovat pouze jako podstročnky, kterým nebude přikládána žádná umělecká hodnota? Na tyto otázky nyní nelze najít jednoznačnou odpověď, vzhledem k rychlému rozvoji moderních technologií ji ale možná budeme znát již brzy.

¹⁴⁵ viz např. diskuse na festivalu Svět knihy 2023 s názvem *Had' to do stroje. Uplatní se strojový překlad v umělecké literatuře?* (12.5. 2023)

¹⁴⁶ PÁLENÍČEK, Adam. ChatGPT ukazuje víc, než si myslíte. Proč fenomenální úspěch AI děsí lidstvo.

¹⁴⁷ Od teorie k akci: Jak efektivně využívat AI. Dostupné z: <https://www.digiskills.cz/blog/od-teorie-k-akci-jak-efektivne-vyuzivat-ai>.

¹⁴⁸ SMEJKALOVÁ, Radka. Přejde Česko o špičkové překladatele? Víc mají i pokladní v supermarketu či obsluha křovinořezu.

5 Bibliografie

5.1 Primární literatura

ENDE, Michael. Die unendliche Geschichte. K. Thienemanns Verlag. Stuttgart: 1979.

ENDE, Michael. Nekonečný příběh. Praha: Albatros, 2001. ISBN 80-00-00957-9.

ENDE, Michael. Příběh, který nikdy neskončí. Praha: Albatros, 1987.

5.2 Sekundární literatura

ARGONDIZZO, Peter. How Accurate Is Google Translate in 2019?. In: *Argo Translation* [online]. 2023 [cit. 2023-06-14]. Dostupné z: <https://www.argotrans.com/blog/accurate-google-translate-2019>

BAUER, Regina. *Linguistische Evaluation maschineller Übersetzungssysteme*. Lipsko, 2002. ISBN 3-8311-4528-8. Disertační práce. Universität Leipzig.

BERGER, Vojtěch. Před 60 lety se narodil Johann Hölzel. Nic vám to neříká? A co umělecké jméno Falco?. In: *IRozhlas* [online]. Český rozhlas [cit. 2023-04-03]. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/kultura_hudba/pred-60-lety-se-narodil-johann-holzel-nic-vam-to-nerika-a-co-umelecke-jmeno-falco-_201702190620_krohackova

Bildungsroman. In: *Britannica* [online]. ©2023 Encyclopædia Britannica, Inc. [cit. 2023-07-29]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/art/bildungsroman>

BOJAR, Ondřej. *Čeština a strojový překlad: Strojový překlad našincům, našinci strojovému překladu*. Praha: Ústav formální a aplikované lingvistiky, 2012. ISBN 978-80-904571-4-0.

BOWKER, Lynne a Des FISHER. Computer-aided translation. In: *Handbook of Translation Studies Online* [online]. John Benjamins Publishing Company, © 2010–2016, s. 60–65 [cit. 2023-06-16]. ISBN 2210-6022. Dostupné z: <https://benjamins.com/online/hts/articles/comp2>

DANIELOVÁ, Vendula. *Specifika překladu dětské literatury na příkladu vybraných překladů chorvatských a českých literárních děl* [online]. Praha, 2010 [cit. 2023-06-14]. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Vedoucí práce Jaroslav Otčenášek.

DeepL Pro — fast, accurate, and secure translations. In: *DeepL* [online]. [cit. 2023-06-13]. Dostupné z: <https://www.deepl.com/pro?cta=header-pro>

Die unendliche Geschichte. In: *Bücher.de* [online]. [cit. 2023-06-01]. Dostupné z: https://www.buecher.de/shop/buxtehuder-bulle/die-unendliche-geschichte/ende-michael/products_products/detail/prod_id/12757104/

EWERS, Hans-Heino. Themen-, Formen- und Funktionswandel der westdeutschen Kinderliteratur seit Ende der 60er, Anfang der 70er Jahre. *Zeitschrift für Germanistik*. Peter Lang AG, 1995, **5**(2), 257–278. Dostupné také z: <https://www.jstor.org/stable/23975444>

GOMAA, Yasser a Abdulfattah OMAR. The Machine Translation of Literature: Implications for Translation Pedagogy. *International Journal of Emerging Technology in Learning* [online]. 2020, **15**(11), 228–235 [cit. 2023-05-23]. ISSN 1863-0383. Dostupné z: <https://www.learntechlib.org/p/217120/>

GRAHAM, Yvette, Timothy BALDWIN, Alistair MOFFAT a Justin ZOBEL. Can machine translation systems be evaluated by the crowd alone. *Natural Language Engineering* [online]. Cambridge University Press, 2015, **23**(1), 3–30 [cit. 2023-06-10]. Dostupné z: [doi:10.1017/S1351324915000339](https://doi.org/10.1017/S1351324915000339)

HIRSCHOVÁ, Milada. DEIXE. In: *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2012–2020 [cit. 2023-06-10]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/DEIXE>

HOUSE, Juliane. *Translation Quality Assessment: Past and Present*. Londýn: Routledge, 2015. ISBN 978-1-138-79547-1.

HRÁCH, Ondřej. *Vyhlídky překladatelské profese v éře moderních technologií: interdisciplinární pohled* [online]. Praha, 2020 [cit. 2023-07-01]. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Vedoucí práce PhDr. Bc. Tomáš Svoboda, Ph.D.

CHALOUPKA, Otakar. Dětská literatura a literární kontext. *Česká literatura*. 1969, **17**(6), 643–651.

JIRIČKOVÁ, Jitka. Překladač z Matfyzu dohání v kvalitě běžné překladače. In: *Forum: Magazín Univerzity Karlovy* [online]. Praha: Univerzita Karlova, 2023 [cit. 2023-06-13]. Dostupné z: <https://www.ukforum.cz/rubriky/aktuality/480-prekladac-z-matfyzu-dohani-v-kvalite-bezne-prekladatele>

KAMINSKI, Winfred a Maureen T. KRAUSE. West German Young People's Literature since 1965. *New German Critique*. Duke University Press, 1983, (30), 171–194. Dostupné také z: <https://www.jstor.org/stable/487838>

KASÍK, Pavel. „Nečekal jsem, že se toho dožiju!“ Profici žasnou, jak překládá stroj. In: *Seznam Zprávy* [online]. Seznam.cz, a.s. [cit. 2023-06-13]. Dostupné z: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/necekal-jsem-ze-se-toho-do-ziju-prekladatele-zasnou-co-umi-stroj-156128>

KHOSHAFAH, Faten. *ChatGPT for Arabic-English Translation: Evaluating the Accuracy* [online]. [cit. 2023-07-28]. Dostupné z: doi:<https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-2814154/v2>

KOEHN, Philipp. *Statistical Machine Translation*. 3. Edinburgh: Cambridge University Press, 2012. ISBN 978-0-521-87415-1.

KOEHN, Philipp. *Statistical Machine Translation Draft of Chapter 13: Neural Machine Translation* [online]. 2. Center for Speech and Language Processing Department of Computer Science Johns Hopkins University, 2017 [cit. 2023-06-30]. Dostupné z: <https://arxiv.org/pdf/1709.07809.pdf>

KUZMAN, Taja, Mihael ARČAN a Špela VINTAR. Neural Machine Translation of Literary Texts from English to Slovene. *Proceedings of the Qualities of Literary Machine Translation* [online]. 2019, , 1–9 [cit. 2023-05-23]. Dostupné z: <https://aclanthology.org/W19-7301.pdf>

Leben & Werk. In: *Michael Ende* [online]. 2023 [cit. 2023-05-30]. Dostupné z: <https://michaelende.de/autor/leben-und-werk>

LEVÝ, Jiří. *Umění překladau*. 4. Praha: Miroslav Pošta – Apostrof, 2012. ISBN 978-80-87561-15-7.

MALÝ, Radek. K otázce tzv. nepřeložitelnosti poezie. *Slavica Litteraria*. 2012, **15**(1), 125–133.

MAREŠ, Petr. UMĚLECKÝ STYL. In: *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2012–2020 [cit. 2023-06-10]. Dostupné z: [https://www.czechency.org/slovník/UMĚLECKÝ STYL](https://www.czechency.org/slovník/UMĚLECKÝ%20STYL)

MARTINEZ, Matias a Michael SCHEFFEL. *Einführung in die Erzähltheorie*. 7. Mnichov: C. H. Beck, 2007. ISBN 978-3-406-471308.

- MATUSOV, Evgeny. The Challenges of Using Neural Machine Translation for Literature. *Proceedings of the qualities of literary machine translation* [online]. , 10–19 [cit. 2023-05-23]. Dostupné z: <https://aclanthology.org/W19-7302.pdf>
- METEOR metric for machine translation. In: *Machine Learning Interviews* [online]. [cit. 2023-06-17]. Dostupné z: <https://machinelearninginterview.com/topics/machine-learning/meteor-for-machine-translation/>
- Michael Ende. In: *Databáze knih* [online]. MAFRA, 2023 [cit. 2023-04-04]. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/zivotopis/michael-ende-333>
- Michael Ende. In: *Michael Ende* [online]. 2023 [cit. 2023-05-30]. Dostupné z: <https://michaelende.de/autor/biographie/michael-ende>
- Misárková Milada. In: *Obec překladatelů* [online]. Praha, © 2016-2023 [cit. 2023-05-19]. Dostupné z: <http://databaze.obecprekladatelu.cz/databaze/M/MisarkovaMilada.htm>
- MOLTZAU, Alex. The History of Google Translate: What if we could understand each other more easily?. In: *Medium* [online]. [cit. 2023-06-13]. Dostupné z: <https://alexmoltzau.medium.com/the-history-of-google-translate-fcbe9de3c10e>
- MORÁN VALLEJO, Alberto. *The Translation of Spanish Agri-food Texts into English and Italian Using Machine Translation Engines: A Contrastive Study* [online]. 2019 [cit. 2023-06-14]. Dostupné z: <https://core.ac.uk/download/pdf/232123124.pdf>. Università degli Studi di Milano, Universidad de Valladolid.
- NAVRÁTILOVÁ, Hana. *Literatura pro děti: Distanční studijní opora* [online]. Zlín, 2018 [cit. 2023-06-02]. Univerzita Tomáš Bati ve Zlíně.
- Nekonečný příběh* [online]. In: . [cit. 2023-05-23]. Dostupné z: <https://www.csfd.cz/film/7244-nekonecny-pribeh/zajimavosti/>
- Nekonečný příběh. In: *Česko-slovenská filmová databáze* [online]. POMO Media Group s.r.o., © 2001-2023 [cit. 2023-07-24]. Dostupné z: <https://www.csfd.cz/film/7244-nekonecny-pribeh/prehled/>
- Nekonečný příběh. In: *Databáze knih* [online]. 2023 [cit. 2023-05-23]. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/knihy/nekonecny-pribeh-679>

NEKULA, Marek. Komunikační model. In: *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Masarykova univerzita [cit. 2023-06-26]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/KOMUNIKA%C4%8CN%C3%8D%20MODEL>

NEKULA, Marek. Funkce jazyka. In: *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. 2017 [cit. 2023-06-02]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/FUNKCE%20JAZYKA>

Neural Machine Translation. In: *DeepAI* [online]. [cit. 2023-06-30]. Dostupné z: <https://deepai.org/machine-learning-glossary-and-terms/neural-machine-translation>

NIKOLAJEVA, Maria. How fantasy is made: Patterns and structures in "The Neverending Story" by Michael Ende. *Merveilles & contes*. Wayne State University Press, 1990, 4(1), 34–42.

NORDOVÁ, Christiane. *Textanalyse und Übersetzen: Theoretische Grundlagen, Methode und didaktische Anwendung einer übersetzungsrelevanten Textanalyse*. 3. Heidelberg: Julius Groos, 1995. ISBN 3-87276-649-X.

Od teorie k akci: Jak efektivně využívat AI. In: *Digiskills.cz* [online]. [cit. 2023-07-27]. Dostupné z: <https://www.digiskills.cz/blog/od-teorie-k-akci-jak-efektivne-vyuzivat-ai>

PÁLENÍČEK, Adam. ChatGPT ukazuje víc, než si myslíte. Proč fenomenální úspěch AI děsí lidstvo. In: *Finmag* [online]. NextPage Media, s.r.o, 2023 [cit. 2023-07-27]. Dostupné z: <https://finmag.penize.cz/veda-a-technika/439600-chatgpt-ukazuje-vic-nez-si-myslite-proc-fenomenalni-uspech-ai-desi-lidstvo>

Pátková Eva. In: *Obec překladatelů* [online]. Praha, © 2016-2023 [cit. 2023-05-19]. Dostupné z: <http://databaze.obecprekladatelu.cz/databaze/P/PatkovaEva.htm>

POIBEAU, Thierry. *Machine Translation* [online]. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 2017 [cit. 2023-06-13]. ISBN 9780262342438.

POPEL, Martin, Markéta TOMKOVÁ a Jakub TOMEK. Transforming machine translation: a deep learning system reaches news translation quality comparable to human professionals. *Nature Communications* [online]. 2020, (11) [cit. 2023-05-28]. Dostupné z: [doi:https://doi.org/10.1038/s41467-020-18073-9](https://doi.org/10.1038/s41467-020-18073-9)

POPOVIČ, Anton. *Teória umeleckého prekladu: aspekty textu a literárnej metakomunikácie*. 2. Bratislava: Tatran, 1975.

Příběh, který nikdy neskončí. In: *Databáze knih* [online]. 2023 [cit. 2023-05-19]. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/knihy/pribeh-ktery-nikdy-neskonci-73582>

REIßOVÁ, Katharina. *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik: Kategorien und Kriterien für eine sachgerechte Beurteilung von Übersetzungen*. 3. Mnichov: Max Hueber Verlag, 1986. ISBN 3-19-006717-1.

SEGI LUKAVSKÁ, Jana. Mladí na věky věků: Young adult jako crossover. In: *A2: kulturní čtrnáctideník* [online]. © 2005–2017 [cit. 2023-06-01]. Dostupné z: <https://www.advojka.cz/archiv/2017/24/mladi-na-veky-veku>

SELJAN, Sanja, Ivan DUNĎER a Marko PAVLOVSKI. Human Quality Evaluation of Machine-Translated Poetry. *43rd International Convention on Information, Communication and Electronic Technology (MIPRO)* [online]. 2020 [cit. 2023-05-24]. Dostupné z: doi:10.23919/MIPRO48935.2020.9245436

SHAVIT, Zohar. Translation of Children's Literature as a Function of Its Position in the Literary Polysystem. In: *Poetics Today*. 1981, s. 171–179. Dostupné také z: <https://www.jstor.org/stable/1772495>

SHELDON, Robert. What is a histogram. In: *TechTarget* [online]. 2023 [cit. 2023-07-28]. Dostupné z: <https://www.techtarget.com/searchsoftwarequality/definition/histogram>

SMEJKALOVÁ, Radka. Přijde Česko o špičkové překladače? Víc mají i pokladní v supermarketu či obsluha křovinořezu. In: *Deník N* [online]. N media a.s. [cit. 2023-07-26]. Dostupné z: <https://denikn.cz/1192395/prijde-cesko-o-spickove-prekladatele-vic-maji-i-pokladni-v-supermarketu-ci-obsluha-krovinorezu/?ref=list>

SNELL-HORNBY, Mary. *The Turns of Translation Studies : New paradigms or shifting viewpoints?*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2006. ISBN 90 272 1673 8.

SOMMERLAD, Joe. Google Translate: How does the multilingual interpreter actually work?. In: *The Independent* [online]. [cit. 2023-06-14]. Dostupné z: <https://www.independent.co.uk/tech/how-does-google-translate-work-b1821775.html>

STAHLBERG, Felix. Neural Machine Translation: A Review. *Journal of Artificial Intelligence Research* [online]. 2020, (69), 343-418 [cit. 2023-07-01]. Dostupné z: doi:<https://doi.org/10.1613/jair.1.12007>

ŠKORŇOVÁ, Pavla. *Stilanalyse des Werkes "Die unendliche Geschichte" von Michael Ende* [online]. Brno, 2015 [cit. 2023-05-30]. Diplomová práce.

TEZCAN, Arda, Lieve MACKEN a Margot FONTEYNE. Literary Machine Translation under the Magnifying Glass: Assessing the Quality of an NMT-Translated Detective Novel on Document Level. *Proceedings of the Twelfth Language Resources and Evaluation Conference* [online]. Marseille, 2020, , 3790–3798 [cit. 2023-05-24]. Dostupné z: <https://aclanthology.org/2020.lrec-1.468/>

TEZCAN, Arda, Lieve MACKEN a Véronique HOSTE. SCATE taxonomy and corpus of machine translation errors. *Trends in E-Tools and Resources for Translators and Interpreters* [online]. 2017, (45), 219–244 [cit. 2023-05-28]. Dostupné z: doi:10.1163/9789004351790_012

The Qualities of Literary Machine Translation [online]. Dublin: European Association for Machine Translation, 2019 [cit. 2023-05-24]. Dostupné z: <https://aclanthology.org/W19-73.pdf>

THOMSON-WOLGEMUTH, Gabriele. *Children's Literature and its Translation: An Overview* [online]. Surrey, 1998 [cit. 2023-05-19]. Dostupné z: [https://translationjournal.net/images/e-](https://translationjournal.net/images/e-Books/PDF_Files/Childrens%20Literature%20and%20its%20Translation.pdf)

[Books/PDF_Files/Childrens%20Literature%20and%20its%20Translation.pdf](https://translationjournal.net/images/e-Books/PDF_Files/Childrens%20Literature%20and%20its%20Translation.pdf). Diplomová práce. University of Surrey. Vedoucí práce Dr Gunilla Anderman.

TOOLAN, Michael. How Children's Literature is Translated: Suggestions for Stylistic Research Using Parallel Corpora. *Ilha do Desterro A Journal of English Language Literatures in English and Cultural Studies* [online]. 2018, 71(1), 151–167 [cit. 2023-06-03]. ISSN 2175-8026. Dostupné z: doi:10.5007/2175-8026.2018v71n1p151

TORAL, Antonio, Antoni OLIVER a Paul RIBAS BALLESTÍN. Machine Translation of Novels in the Age of Transformer. *Maschinelle Übersetzung für Übersetzungsprofis*. BDÜ Fachverlag, 2020, , 276–295. ISSN 978-3-946702-09-2.

TORAL, Antonio a Andy WAY. What Level of Quality Can Neural Machine Translation Attain on Literary Text?. *Ranslation Quality Assessment. Machine Translation: Technologies and Applications* [online]. Cham Springer, 2018, (1), 263–287 [cit. 2023-05-23]. ISSN 978-3-319-91241-7. Dostupné z: https://doi.org/10.1007/978-3-319-91241-7_12

TORRENS, Antonio. Machine Translation Evaluation and Quality Benchmarks. In: *Terminologie et Traduction 1* [online]. s. 375-415 [cit. 2023-06-17]. Dostupné z: <https://aclanthology.org/www.mt-archive.info/90/T&T-1994-Torrens.pdf>

TOURY, Gideon. *Descriptive Translation Studies – and beyond*. 2. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing, 2012. ISBN 978-90-272-2448-4.

TUROVSKY, Barak. Ten years of Google Translate. In: *Keyword* [online]. [cit. 2023-06-14]. Dostupné z: <https://www.blog.google/products/translate/ten-years-of-google-translate/>

VOSLÁŘOVÁ, Marie. Strojový překlad v literatuře: Kdo a čeho by se měl bát?. In: *ILiteratura.cz* [online]. Sdružení pro iLiteraturu, z.s. [cit. 2023-06-10]. Dostupné z: <https://www.iliteratura.cz/clanek/46388-iliglosa-strojovy-preklad-v-literature>

WEBSTER, Rebecca, Margot FONTEYNE, Arda TEZCAN, Lieve MACKEN a Joke DAEMS. Gutenberg Goes Neural: Comparing Features of Dutch Human Translations with Raw Neural Machine Translation Outputs in a Corpus of English Literary Classics. *Informatics* [online]. 2020, 7(3) [cit. 2023-05-24]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/343978618_Gutenberg_Goes_Neural_Comparing_Features_of_Dutch_Human_Translations_with_Raw_Neural_Machine_Translation_Outputs_in_a_Corpus_of_English_Literary_Classics

What is a neural network?. In: *IBM* [online]. [cit. 2023-07-01]. Dostupné z: <https://www.ibm.com/topics/neural-networks>

What is Machine Translation?. In: *European Association for Machine Translation* [online]. [cit. 2023-06-16]. Dostupné z: <https://eamt.org/what-is-machine-translation/#>

What You Need to Know About Light and Full Post-editing. In: *RWS Alpha* [online]. 2023 [cit. 2023-07-01]. Dostupné z: <https://alpha.rws.com/blog/what-you-need-to-know-about-light-and-full-post-editing>

WILKS, Yorick. *Machine Translation: Its Scope and Limits* [online]. New York: Springer, 2009 [cit. 2023-06-26]. ISBN 978-0-387-72774-5. Dostupné z: https://www.academia.edu/31236965/Machine_Translation_Its_Scope_and_Limits_1_pdf

ZEHNALOVÁ, Jitka. *Kvalita a hodnocení překladu: modely a aplikace*. [1. vyd.]. Olomouc: Univerzita Palackého, 2015. Olomouc modern language monographs. ISBN 978-80-244-4792-6.

6 Seznam obrázků a tabulek

Obrázek 1	20
Obrázek 2	63
Obrázek 3	63
Obrázek 4	64
Obrázek 5	64
Obrázek 6	65
Obrázek 7	66
Obrázek 8	66
Obrázek 9	70
Obrázek 10	73
Obrázek 11	73
Obrázek 12	73
Tabulka 1	48
Tabulka 2	49
Tabulka 3	49
Tabulka 4	50
Tabulka 5	50
Tabulka 6	51
Tabulka 7	51
Tabulka 8	52
Tabulka 9	52
Tabulka 10	53
Tabulka 11	53

Tabulka 12	54
Tabulka 13	54
Tabulka 14	55
Tabulka 15	55
Tabulka 16	55
Tabulka 17	55
Tabulka 18	56
Tabulka 19	56
Tabulka 20	57
Tabulka 21	59
Tabulka 22	67
Tabulka 23	69
Tabulka 24	72
Tabulka 25	72

